

Міжнародний університет бізнесу і права

**БІЗНЕС-
НАВІГАТОР**

Науково-виробничий журнал

№1(38)
2016

м. Херсон

БІЗНЕС- НАВІГАТОР

№1 (38)
2016

Науково - виробничий журнал

Засновник і видавець: Приватний вищий навчальний заклад Міжнародний університет бізнесу і права. Україна.

73039. м. Херсон, вул. 49 Гвардійської Дивізії 37-А

тел./факс (0552) 33-53-40

e-mail: mubip@mubip.org.ua, web: www.mubip.org.ua

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009р.

Затверджено постановою ВАК за № 1328 від 21.12.2015 р. як фахове видання з економіки і підприємництва.

Періодичність видання: 2, 3 рази на рік.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного університету бізнесу і права 28.12.15 р., протокол № 4.

Головний редактор: Жуйков Г.Є., доктор економічних наук., професор.

Заступник головного редактора: Дога В.С., доктор економічних наук, професор.

Редакційна рада:

Білоусова С.В. - доктор економічних наук, професор, ректор Міжнародного університету бізнесу і права, кандидат технічних наук, професор, дійсний член Міжнародної Академії Економіки та Екотехнологій;

Левківський К.М. - кандидат історичних наук, академік Академії інженерних наук України, директор Науково-методичного центру вищої освіти Міністерства освіти і науки України, кандидат історичних наук, академік Академії інженерних наук України;

Некряч А.І. - доктор політичних наук, професор, перший проректор Київського міжнародного університету, доктор політичних наук.

Відповідальний секретар: Імшеницька І.Г.

Редакційна колегія: Скірко Ю.І, д.е.н., професор; Дикий О.В., д.е.н., доцент; Стеценко С.П., д.е.н., доцент; Прохорчук С.В., к.е.н., доцент; Орленко О.В., к.е.н., доцент; Ботвіна Н.О., д.е.н., професор; Щаслива Г.П., к.е.н., доцент; Райнер Шамбергер – доктор філософії; Хрiстiан Херрманн - доктор економіки.

У збірнику подаються результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища.

Рекомендовано для науковців, викладачів, аспіратів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування.

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на „Бізнес-навігатор”.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

©Міжнародний університет бізнесу і права, 2016

© Колектив авторів, 2016

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Шабага Т.М., Тимофєєв І.К. ЕТАПИ ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА	6
Правоторов С.Б. НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	11
Бородіна О.М. НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	16
Білоусов О.М., Дикий О.В., Щаслива Г.П. ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО НАПРЯМКУ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	22
Сілецька Н.В., Берегова В.В. ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	27
Сахацький М.П. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	34
Манойленко М.В. МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	37

ФІНАНСИ

Дучинська Н.І. ФОРМУВАННЯ РИНКОВОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ В УКРАЇНІ	43
Ботвіна Н.О. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ У СТРАХОВОМУ СЕГМЕНТІ УКРАЇНИ	48
Однорог М.А. ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АПК	53
Головина Н.А. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ	57
Прохорчук С.В. ІНВЕСТИЦІЇ ЯК РЕСУРС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ	60
Жуйков С.Г. ОСНОВНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ	66
Орленко О.В. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРУП'ЯНОЇ ІНДУСТРІЇ	68

УПРАВЛІННЯ

Бородін М.Ю. ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ	75
--	----

Марченко О.А. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ У ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПІД ВПЛИВОМ ЧИННИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	80
Кузькіна Т.В., Бунін А.О. БАНКІВСЬКИЙ МАРКЕТИНГ В РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	84
Петренко М.П. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МІСТА, ВИМІРИ ВИЗНАЧЕННЯ І ТИПОЛОГІЯ	88
Сасько С. А. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНЕ КАТЕГОРІАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ	98
Соколова Л. В. РЕФОРМУВАННЯ ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ ЇХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	103
Коломоєць О.В. ВИД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВНУТРІШНІМ КОНТРОЛЕМ В МИТНІЙ СЛУЖБІ	109
Щаслива Г.П. СУЧАСНИЙ СТАН ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	114
Бургун І. В. БРЕНЧМАРКІНГ І ФРАНЧАЙЗИНГ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ	120
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	
Жуйков Г.Є., Імшеницька І.Г. ВПЛИВ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА	126
Марченко О.А., Іванова В.М., Хрущ Ю.М. СУЧАСНА ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	130
Жуйков О.Г. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ХІМІЧНОГО ЗАХИСТУ РОСЛИН	136

ЕТАПИ ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства направлена на отримання прибутку. Для досягнення цієї мети підприємство повинно вести ефективну маркетингову діяльність. Зокрема, йому необхідно знати, як аналізувати ринкові можливості, відбирати підходящі цільові ринки, розробляти ефективний комплекс маркетингу і успішно управляти втіленням у життя маркетингових зусиль. Особливо актуальним є дане питання в умовах ринкової економіки. Важливою особливістю сучасного етапу становлення ринкових відносин в Україні є орієнтація вітчизняних підприємств-виробників на підвищення конкурентоспроможності власних товарів. Ключового значення при цьому набуває маркетингова діяльність, зокрема, формування маркетингових стратегій підприємства. Тому підприємство має виробити таку маркетингову стратегію, яка забезпечить йому не лише зберігання своїх позицій на ринку, а й подальший розвиток та процвітання. Стратегій маркетингу є багато, але головне - вибрати найбільш вдалу з них для кожного ринку і кожного товару, тобто стратегію, яка відповідала б вимогам досягнення маркетингових цілей. Грамотне, обґрунтоване маркетингове рішення допоможе підприємству вижити у несприятливому зовнішньому середовищі.

Огляд останніх досліджень. Науковий внесок у дослідження проблем стратегічного маркетингового планування та формування маркетингових стратегій зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Ансофф І., Геєць В.М., Герасимчук В.Г., Вірсема Ф., Койк Л., Котлер Ф., Крайник О.П., Крикавський Є.В., Куденко Н.В., Кузьмін О.Є., Ламбен Ж.-Ж., Мак-Дональд М., Мінцберг Г., Мур Дж., Окландер М.А., Павленко А.Ф., Портер М., Прахалад К., Решетілова Т.Б., Трейсі М., Скибінський С.В., Старостіна А.О., Хамел Г., Хміль Ф.І. та інші. У їхніх працях розглянуто питання формування принципів стратегічного маркетингу, класифікації видів маркетингових стратегій, методичних підходів до маркетингового планування та використання маркетингових стратегій.

Формування завдання дослідження. Завданням статті є аналіз етапів вибору оптимальної маркетингової стратегії. За визначенням Ф. Котлера, маркетингова стратегія – це логічна схема маркетингових заходів, за допомогою яких підприємство сподівається виконати свої маркетингові завдання [2].

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж перейти до процесу вибору маркетингової стратегії, необхідно знати, коли саме звернення до неї стає життєво необхідним. Однією з умов є виникнення несподіваних змін у зовнішньому середовищі підприємства. Їх причиною може стати насичення попиту, крупні зміни у технології всередині чи ззовні підприємства, несподіване виникнення численних нових конкурентів.

Підприємство повинно змінювати стратегію, якщо: конкуренти різко змінили свою стратегію; відкрилися перспективи для прийняття заходів, які в змозі значно підвищити прибутки підприємства; змінилися чи виникли нові переваги покупців чи намітилися тенденції до можливих змін в цій галузі; поставлені у стратегії задачі вже вирішені і виконані.

Усвідомивши необхідність застосування маркетингової стратегії, підприємство переходить до процесу вибору найоптимальнішої для нього маркетингової стратегії. Її вибір здійснюють у декілька етапів. Виділяють такі [4]:

1. Виявлення конкурентних переваг фірми. Для оцінки можливостей успішного виходу компанії на ринок зіставляються дані аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища і на їх основі проводиться порівняння характеристик даної фірми з

характеристиками конкурентів, а також з очікуваннями споживачів та партнерів.

2. Визначення сильних та слабких сторін, що допомагає їй виділити ті напрямки, в яких вона може досягти успіху; оцінює можливості та загрози потенційних ринків, що допомагає визначити чинники, які є необхідними для успіху на ринку. Порівняння потенційно успішних напрямків та важливих для успіху чинників дає фірмі уявлення про власні конкурентні переваги та робить можливим розробку стратегій.

3. Розробляється базова маркетингова стратегія - довгостроковий план підприємства, який не повинен бути розписаним детально, тому що вона може бути спростована якимись не передбаченими подіями у зовнішньому середовищі. Тому базова довгострокова стратегія не є чимось, що визначається раз і назавжди та ніколи не змінюється. Вона повинна регулярно коректуватися та уточнюватися залежно від змін, що трапляються на ринку, та результатів діяльності підприємства.

При розробці базової стратегії керівництво приймає рішення про ступінь глобалізації діяльності підприємства з урахуванням таких чинників, як обсяг місцевого ринку, гострота конкуренції на ньому, ступінь глобалізації діяльності конкурентів, наявність у підприємства ресурсів та конкурентних переваг. Спираючись на прийнятту базову стратегію, керівництво підприємства проводить аналіз портфеля його підрозділів на всіх рівнях. Аналіз портфеля підрозділів - остання ступінь перед прийняттям рішень про вибір маркетингових стратегій, спеціалізації та розміщенні виробництва [1].

Для того, щоб розробити базову стратегію, підприємство повинне визначити місію та цілі своєї діяльності. Це необхідно, у першу чергу, тому, що призначення маркетингової стратегії - здійснення місії підприємства, а її змістом є сукупність дій для досягнення цілей організації [5].

Місія - це бачення того, що повинно представляти з себе підприємство чи за що воно має боротися. В ній мають бути відображені інтереси усіх груп впливу чи різних груп людей так чи інакше пов'язаних з діяльністю підприємства і втягнутих в процес її функціонування. Найбільше на місію підприємства впливають інтереси власників, співробітників та споживачів. Місію підприємства визначають такі основні чинники: потреби, які задовольняє (або намагається задовольнити) підприємство; споживачі підприємства; товари, які виробляє підприємство; конкурентні переваги підприємства.

Зазвичай визначення місії підприємства переслідує вирішення наступних задач:

1. Виявити область активних дій підприємства і відкинути шляхи розвитку, які ведуть у нікуди.

2. Визначити основні принципи конкурентної боротьби.

3. Виробити загальну базу для розробки цілей підприємства.

4. Виробити концепцію діяльності, яка заохочуватиме працівників підприємства.

Місія складається із ряду цілей, які вказують на специфічні результати діяльності, яких підприємство планує досягти, а також конкурентну позицію, котру воно прагне зайняти на ринках для своїх товарів. Цілі поділяють на довгострокові і короткострокові. Довгострокові цілі точно визначають бажані результати та ринкову позицію з урахуванням досягнутого рівня розвитку на поточний момент. Короткострокові цілі точно визначають найближчі конкретні організаційні цілі та ринкову позицію, яку підприємство бажає зайняти, враховуючи довгострокові цілі підприємства [7]. Хоча цілі підприємства можуть бути короткостроковими, його маркетингова стратегія пов'язана з довгостроковим аспектом його ринкової діяльності. Зосередження на короткостроковій прибутковості примушує організацію приймати короткострокові рішення, які є фінансово-раціональними, але не є взаємоузгодженими. Це ускладнює бізнес і в кінцевому рахунку робить його неефективним. Стратегія дуже часто передбачає 5-10-річний горизонт. [6]. У зв'язку з цим маркетингова стратегія націлена на довгострокове ринкове зростання підприємства, а не на отримання короткострокового прибутку.

Визначивши цілі та місію підприємства, необхідно розглянути як вплив цієї стратегії на оточуюче середовище, так і дію на підприємство чинників зовнішнього

середовища. При підготовці плану необхідно передбачити ті події, які можуть відбутися не так, як передбачалося і загальмувати досягнення мети. Треба знати, де це може відбутися і продумати засоби передбачення можливих втрат. Для цілей стратегічного аналізу застосовують методика обліку зовнішніх чинників.

На особливості національного укладу впливають, здавалося б на перший погляд, чинники, що не мають суттєвого впливу на економіку підприємства: прихильність до основних традиційних культурних цінностей; тимчасові зміни вторинних життєвих цінностей; субкультура в межах єдиної культури.

Перший з перерахованих чинників впливає на більшість підприємств. Планування з урахуванням змін цього чинника має вирішальне значення.

Однією з впливових сил, що визначає долю підприємства, є технічна та прикладна наука. Будь-яке науково-технічне нововведення погрожує великими тривалими наслідками, які не завжди вдається передбачити. Зміни в технології впливають практично на всі підприємства і потребують обліку. Науково-технічне середовище - це сили, які сприяють створенню нових технологій, завдяки яким виникають нові товари та маркетингові можливості. Компанія має великі виробничі потужності, які дозволяють збільшувати обсяги виробництва, різноманітність технологічного обладнання дозволяє поширювати асортимент товарів.

Економічні чинники - це сукупність чинників, які впливають на купівельну спроможність споживачів та структуру споживання. Загальний рівень купівельної спроможності залежить від рівня поточних доходів, цін, збережень і доступності кредиту. На неї впливають економічні спади, високий рівень безробіття, зростаюча вартість отримання кредитів, а також обмінний курс національної валюти, рівень інфляції, ін. При чому маркетингологи повинні приймати до уваги ці та наступні економічні тенденції: розподіл доходів, зміни характеру покупок споживачів.

На маркетингові рішення значно впливають події, що відбуваються у політичному середовищі, яке складається з правових укладів, державних установ і впливових груп суспільства, що впливають на різні організації і на окремі особи та обмежують свободу їх дій в межах суспільства. Зробивши аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, конкурентних переваг перед підприємством постане ряд альтернативних стратегій.

Оцінку стратегічних альтернатив здійснюють у вигляді аналізу того, як враховано вирішальні чинники її формування і чи приведе обрана стратегія до досягнення підприємством його мети. Оцінку стратегічних альтернатив і очікуваних наслідків їхньої реалізації здійснюють на основі застосування певних критеріїв, які формулюються як наслідки прийняття рішень. Зокрема, до якісних аспектів оцінки відносять: відповідність стратегії профілю діяльності підприємства; можливість реалізації стратегії; прийнятність для людей; відповідність правилам і етичним нормам тощо.

В процесі оцінки стратегічних альтернатив за цими критеріями визначають:

- слабкі сторони конкретної стратегії;
- відповідність конкретної стратегії профілю діяльності підприємства;
- можливість реалізації конкретної стратегії за різними чинниками.

А для кількісної оцінки, тобто оцінки рентабельності конкретних стратегій, застосовують формальні методи дослідження із застосуванням широкого спектра математичних і статистичних прийомів обробки даних. У ході оцінки стратегічних альтернатив встановлюють: відповідність стратегії стану і вимогам зовнішнього оточення (динаміці ринку, життєвому циклу виробу, конкурентним перевагам фірми тощо); відповідність стратегії потенціалу і можливостям фірми (іншим стратегіям фірми, структурі фірми, ресурсному потенціалу тощо); прийнятність ризику, закладеного в стратегію.

Оцінку стратегічних альтернатив можна здійснювати покроковим рухом, що наблизить до вибору оптимальної маркетингової стратегії [3]:

1. Складається перелік тих елементів стратегії, які застосовує (чи збирається

застосовувати) підприємство. Для кожного товару чи послуги при різних ринкових умовах може існувати свій набір доцільних елементів стратегії. Сформований перелік складе для нас набір строк в майбутній матриці альтернатив (варіантів) стратегії.

2. Виявляються можливі варіації вирішення кожної з проблем, відмічених в переліку. По суті, тим самим ми завершуємо формування матриці альтернатив як первинного проблемного поля для виробітку стратегії.

3. Створюється комбінація варіантів, ланцюги рішень в межах сформованої матриці. Тут важливо одразу знайти точку відліку, щоб одразу обмежити загальну кількість ланцюгів, які необхідні для подальшого аналізу.

4. Необхідно відкинути практично нереальні для виконання варіанти. При цьому частина сформованих альтернативних ланцюгів спрощується без детального аналізу.

5. Співвідносяться залишені ланцюги з ринковими цілями підприємства. Тут важливо визначити, наскільки вдасться наблизитися до досягнення намічених підприємством цілей, якщо реалізувати ту чи іншу стратегію, які вона дасть результати у співставленні з нашими потребами.

6. Співвіднесення, ранжування цілей підприємства, заради яких створюється стратегія. Будується ієрархія цілей. Їм привласнюються коефіцієнти значущості (зазвичай від одного до десяти балів). Отримана ієрархія може зовсім не співпадати з вибором ключового ланцюга.

7. Уточнюється прогноз результативності кожної з врахуванням значущості кожної цілі. Математично оформлюється прогноз результативності варіантів стратегії за окремими цілями.

8. Знаходиться підсумкова (сукупна, сумарна) результативність за кожним з варіантів стратегії.

9. Створюється детальний опис, деталізація знайденої оптимальної стратегії для певного продукту чи ринку. Це вже підприємство має зробити самостійно, без залучення сторонніх експертів, оскільки детальна стратегія - предмет комерційної таємниці.

10. Визначається ступінь гармонійності (суперечливості) знайденої стратегії зі стратегіями для інших товарів чи ринків. Не виключено виникнення між ними конкуренції. Тоді необхідно повернутися до ранжування цілей чи навіть до моменту формування цілей фірми. Можливо, що доведеться виправляти помилки у виявленні варіантів вирішення окремих проблем, якщо конкретні дії з даним товаром створюють серйозні перешкоди в іншій частині асортименту, на інших частинах ринку.

Такий покроковий рух дає змогу співставити можливі стратегії та оцінити їх. Останнім кроком перед прийняттям рішень про вибір маркетингової стратегії є аналіз портфеля підрозділів підприємства [1]. Таким чином, пройшовши вищеописані етапи, підприємство здійснює вибір маркетингової стратегії.

Висновки. Отже, складні процеси становлення ринкових відносин в Україні мають свої особливості на рівні підприємств, становище якого у ринковій економіці докорінно змінюється. Будучи економічно самостійним і повністю відповідаючи за результати своєї діяльності, підприємство повинно вести таку маркетингову діяльність, яка забезпечила б йому високу ефективність роботи, конкурентноздатність і стійке становище на ринку. В умовах, які швидко змінюються, підприємство повинно орієнтуватися у необхідності застосування нових маркетингових стратегій. Успішні стратегії виробляють та реалізують у процесі творчості та новаторства, із застосуванням усіх вмінь, досвіду та таланту, які є на підприємстві. Успішні стратегії керуються усвідомленням мети та обов'язку, які не можна насадити або передати словами, але які походять з організації та стали баченням, очевидним як всередині, так і за межами організації. Для того, щоб обрати оптимальну маркетингову стратегію підприємству слід, в першу чергу, визначити місію та цілі своєї діяльності, так як за змістом стратегія - це сукупність дій для досягнення цілей. Основне призначення маркетингової стратегії полягає в тому, щоб взаємоузгодити маркетингові цілі підприємства з його можливостями, вимогами споживачів, використати слабкі позиції

конкурентів та свої конкурентні переваги. Далі необхідно здійснити аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, провести оцінку альтернативних стратегій. Завершальним етапом при виборі стратегії є аналіз портфеля підрозділів підприємства.

Анотація

У статті розглянуто алгоритм вибору маркетингової стратегії на підприємстві та його особливості. Увагу звернено на послідовність етапів, котрі повинно пройти підприємство для успішного вибору необхідної для нього маркетингової стратегії. Досліджено вплив чинників на обрання стратегії для підприємства. Розглянуто особливості застосування аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища та оцінювання альтернативних стратегій.

Ключові слова: маркетингова стратегія, місія, цілі підприємства, прибуток, етапи маркетингової стратегії, базова стратегія, аналіз портфеля, стратегічні альтернативи, соціальні чинники, політичні чинники, економічні чинники.

Аннотация

В статье рассмотрен алгоритм выбора маркетинговой стратегии на предприятии и его особенности. Внимание обращено на последовательность этапов, которые должно пройти предприятие для успешного выбора необходимой для него маркетинговой стратегии. Исследовано влияние факторов на избрание стратегии для предприятия. Рассмотрены особенности применения анализа внутренней и внешней среды и оценивания альтернативных стратегий.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, миссия, цель предприятия, прибыль, этапы маркетинговой стратегии, базовая стратегия, анализ портфеля, стратегические альтернативы, социальные факторы, политические факторы, экономические факторы.

Annotation

In the article the algorithm of choice of marketing strategy on an enterprise and his feature is considered. Attention the appeal on the sequence of stages which must pass enterprise for the successful choice of marketing strategy necessary for him. Influence of factors on election of strategy for an enterprise is explored. The features of application of analysis of environment and evaluation of alternative strategies internal and external are considered.

Keywords: marketing strategy, mission, whole enterprises, income, stages of marketing strategy, base strategy, analysis of brief-case, strategic alternatives, social factors, political factors, economic factors.

Список використаних джерел:

1. Котлер, Ф. Основы маркетинга: краткий курс: [перевод с английского]/Филип Котлер. - Москва [и др.]: Вильямс, 2012. - 488 с.
2. Еремин, В.Н. Маркетинг. Основы и маркетинг информации: учебник / В.Н.Еремин. – М.: КноРУс, 2014. – 648 с.
3. Куденко М.В. Стратегічний маркетинг [Текст]: навч. посібник / Куденко М.В.- К.: КНЕУ, 2000.-62 с.
4. Крылова Г.Д. Маркетинг. Теория и 86 ситуаций: Учеб. пособие для вузов. / Г.Д.Крылова, М.И. Соколова.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 519с.
5. Основы маркетинга / Пер. с англ. / Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. – М., СПб., К.: Изд. дом «Вильямс», 1999. – 1152 с.
6. Панкрухин А.П. Маркетинг: учеб. для вузов. / Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова (ИМПЭ). / Панкрухин А.П. – М.: ИМП, 1999. – 398с.
7. Федько В.П. Маркетинг для технических вузов. / Федько В.П., Федько Н.Г., Шапор О.А. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 480с. – (Серия "Учебник для технических вузов").

8. Шкардун В. Оценка готовности предприятия к реализации маркетинговой стратегии // Маркетинг. / Шкардун В., Ахтямов Т. – 2001. - №3. – 79-83 с.
9. Рижкова В.С. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства [Текст]: навч. посіб. / Рижкова В.С. - К.: Центр навчальної літератури, 2007.- 400 с.

УДК: 338.43:636.5

Правоторов С.Б.

НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Характеризуючи сучасний стан ринку агропродовольчої продукції визначаємо, що він ще не є досконалим, спостерігається повільне формування схеми просування продукції від виробника до споживача, яка була б здатна вплинути на скорочення втрат готової продукції, підвищити її якість та сприяти стабілізації цінової ситуації. Саме розвиток об'єктів інфраструктури аграрного ринку повинні забезпечити виявлення та усунення міжгалузевих суперечок між сільським господарством, переробною промисловістю, торгівлею і споживачами. Перебудова всієї системи економічних відносин у результаті аграрних реформ охоплює одночасно виробництво, розподіл і споживання сільськогосподарської продукції.

Огляд останніх досліджень. Вивчення агропромислового ринку розглядали українські та зарубіжні вчені і в достатній мірі розкриті в працях В.Я. Амбросова, О.В. Березіна [1], Т.Г. Дудар [2], П.І. Гайдуцького, В.М. Геєця, П.М. Макаренка, Соловйов І.О. [3], В.О. Муковоза, В.Я. Мессель-Веселяка, П.Т. Саблука [4], В.В. Юрчишина, О.М. Шпичака та інші. Проте, формування та розвитку регіональної мережі суб'єктів інфраструктури в розрізі системи виробництво, переробки, зберігання і збуту залишається недостатньо вивченим.

Формування завдання дослідження. Дослідження інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції південного регіону, зокрема Херсонської області та визначення основних напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарська продукція та продовольство виступають предметом купівлі-продажу на аграрному ринку. Найвагомішою складовою аграрного ринку є продовольчий ринок, який здатний гарантувати забезпечення населення товарами продовольчої групи та створення резервних фондів для підтримки на належному рівні продовольчої безпеки країни.

Формування інфраструктури ринку аграрної продукції залежить від багатьох чинників: ґрунтово-кліматичних, рельєфу, клімату, конфігурацій території, стану та густоти шляхів, місцезнаходження господарств, особливостей технологій, розміщення виробничих об'єктів, рівня спеціалізації і концентрації тощо. Наведені чинники зумовлюють склад суб'єктів інфраструктури в цілому, розміри їх підрозділів та закладів, специфіку функціональної діяльності [4].

В процесі свого функціонування аграрний ринок здійснює наступні функції:

1. Забезпечення покупців сільськогосподарською продукцією відповідної якості в необхідній кількості, для задоволення всіх виникаючих потреб. В сучасний час в зв'язку з послабленням державної політики в області регулювання економічних відносин в аграрному секторі склалась ситуація, коли вітчизняні виробники не можуть реалізувати весь обсяг продукції, яку вони можуть виробити при реальному забезпеченні виробничими і трудовими ресурсами. В результаті послаблення антидемпінгової державної політики в області сільськогосподарської продукції досить великий сегмент ринку охоплений товарами імпортного виробництва, для яких характерні нижча ціна, але і нижча якість продукції.

2. Стабілізація цін на сільськогосподарську продукцію. В умовах нормально функціонуючої системи матеріально-технічного забезпечення (в першу чергу, енергоресурсами і транспортом) дана функція обумовлює формування справедливих цін на ринку сільськогосподарської продукції, які б забезпечили рентабельність продукції і купівельну спроможність населення.

3. Забезпечення зростання ефективності сільськогосподарського виробництва. Ця функція являється прямим наслідком закону економії ресурсів і діє незалежно від стану законодавчої бази, рівня забезпеченості ресурсами і інших зовнішніх умов. Покращеннями дії цієї функції є: зниження собівартості виробництва, підвищення якості продукції, отримання прибутку аграрними товаровиробниками, розвиток НТП.

4. Забезпечення розвитку і удосконалення міжгосподарських зв'язків. Дія даної функції також направлена на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Виділення її в окрему функцію обумовлено тим, що її дія не обмежується межами одного підприємства чи групи підприємств, а охоплює весь агропромисловий комплекс (виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції) і деякі інші галузі народного господарства (харчування, машинобудування, транспорт, зв'язок тощо).

5. Забезпечення розвитку соціальної інфраструктури села і вирішення соціальних проблем. Ця функція здійснюється також опосередковано через функцію забезпечення ефективності виробництва і під функцію забезпечення прибутковості сільськогосподарської продукції. З іншого боку, вирішення соціальних проблем являється однією із сторін процесу відтворення - відтворення товару "робоча сила".

Пріоритетною галуззю аграрного комплексу нашого регіону є виробництво продукції рослинництва, де головною культурою залишається озима пшениця, але Херсонщина - унікальний Південний регіон, де сконцентровані найбільш сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для виробництва біологічно повноцінної продукції плодовоовочевих і баштанних культур.

Відомо, що успішним овочевий бізнес буде лише у разі, якщо є де зберігати великі партії. Раніше в Україні працювала централізована система Плодоовочторгу: в кожному великому місті були овочеві бази плюс великі сховища обласного і районного значення, в середині 90-х більшість з них перепрофільовані, а решта не відповідають сучасним стандартам післязбиральної переробки. Тому, сьогодні приділяється особлива увага будівництву овочефруктосховищ з сучасними ресурсо- та енергозберігаючими технологіями. Загальна ємність картоплеовочесховищ та фруктосховищ по Україні складає 2046,1 тис. тонн, 8% якої припадає на Херсонську область та становить 53 об'єкта загальною ємністю 157,5 тис. тонн.

Одним із перспективних заходів забезпечення прибуткової та ефективної діяльності сільськогосподарського товаровиробництва в галузі рослинництва є будівництво сучасних холодильних установок, що гарантуватиме збереження смакових якостей, а також постачання плодовоовочевої продукції в міжсезонний період споживачу в замороженому вигляді.

Ефективне землекористування полягає не тільки у виробленні сільськогосподарської продукції, але передусім в ефективному та вигідному її збуті. Сільські трудівники мають небагато варіантів продажу продукції. Одним із них є реалізація продукції самотужки на продовольчих ринках районних центрів або інших прилеглих міст. Але це пов'язано із додатковими витратами коштів та часу, які не завжди компенсуються отриманим від продажу результатом. Проте, сьогодні необхідно винайти ефективні ринки збуту сільськогосподарської продукції, і утворення оптових ринків сільськогосподарської продукції за європейськими зразками. Це не тільки збільшить кількість виробництва овочевої продукції, а й позитивно вплине на економіку регіону в цілому. Саме проблема збуту продукції в сільському господарстві ставить під сумнів загалом вигідність цього виду економічної діяльності. В період масового збирання

вважають ціни на сільськогосподарську продукцію, особливо плодоовочевої групи, знижуються. Відтак, знаходження сприятливої ціни збуту продукції та зменшення супутніх витрат є спільною проблемою для великих підприємств і дрібних виробників аграрного сектору. Оптовий ринок агропродукції є зв'язною ланкою між виробництвом продукції та її збутом. При відсутності такої ланки система виробництва і збуту залишається незавершеною [2].

Варто зазначити, що у країні та регіоні необхідно розвивати та розширювати мережу гуртових підприємств, як важливої ланки сфери товарного обігу. Вони здатні бути ефективним посередником між сферами виробництва та споживання і можуть виступати у ролі інтеграційного центру, об'єднуючи дрібнотоварні та індивідуальні господарства населення, просування агропродукції до кінцевого споживача. Не можна збудувати сучасного гуртового ринку без підтримки (організаційної, юридичної та фінансової) місцевої та обласної влади чи уряду. Особливо це стосується фінансових інвестицій у інфраструктуру, в тому числі будови під'їзної дороги, дощової та санітарної каналізації, ліній електропередач та інших інвестицій, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. Якщо є один цивілізований гуртовий ринок у населеному пункті, то витрати функціонування оптовика значно нижчі, прибутковіші при нижчій ціні продажу. Отримуємо правдиву ціну дня на даний продукт, бо для всіх операторів гуртового ринку обов'язковими є одні правила, одні податки, одні кошти за оренду і прибутковість фірми визначає винятково якість пропонованого продукту, оперативність продавців, маркетинг та ін. Якщо діє один гуртовий ринок, то великі, професійні гуртові та розподільні фірми будуть зацікавлені у розміщенні своїх головних складів, сортувальних та пакувальних приміщень безпосередньо на його території чи по сусідству. Ціна землі в околиці інфраструктури гуртового ринку виростає, а в цьому зацікавлені власники ринку, місто та область [1].

На мережевих гуртових ринках торгівля здійснюється безпосередньо з транспортних засобів сільгосптоваровиробників, але останнім часом почали розбудовувати стаціонарні павільйони для оптової та роздрібно торгівлі плодоовочевої та іншої продукції. Але, для нормального функціонування аграрного ринку зазначених підприємств занадто мало.

Оптові ринки покупцям надаватимуть можливість ознайомитися на місці із запропонованою продукцією, оформити супроводжувальні документи, отримати замовлення на виробництво продукції, здійснити митне оформлення, податкові та банківські платежі за угодами, сформувані із дрібних оптові партії продукції для подальшого переміщення їх в інші регіони або за кордон.

Світовий досвід показує, що виробник одержує найбільший ефект тоді, коли реалізує не сировину, а продукти її переробки, кінцеві продукти споживання. Тому, високорозвинені країни ніколи не експортують сировину, а мають усі галузі промисловості з комплексної переробки сировини і реалізують кінцевий продукт споживання. Це стосується не лише великих компаній і фірм, а й індивідуальних виробників. У високорозвинених країнах навіть фермери намагаються реалізувати сільськогосподарську продукцію тільки після її первинної переробки і навіть довести її до стадії кінцевого споживання. Для цього вони створюють на кооперативних засадах сферу первинної переробки та зберігання сільськогосподарської продукції: кооперативні плодоовочеві переробні підприємства. Великі фермерські господарства мають власні невеликі сучасні цехи з первинної переробки сільськогосподарської продукції. Цей напрям певною мірою розвивається і у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Реалізація ними кінцевого продукту (олія, консерви тощо) дає змогу впливати на реалізаційну ціну продуктів харчування, еквівалентний обмін між містом і селом [3].

Для виправлення ситуації в аграрному ринку органам виконавчої влади на місцях необхідно забезпечити:

- продовження часткового відшкодування вартості племінної худоби, придбаної

сільськогосподарськими товаровиробниками для відтворення основного стада;

- продовження доплати до ціни живої ваги молодняка великої рогатої худоби підвищених вагових кондицій, проданої сільськогосподарськими товаровиробниками переробним підприємствам;

- використання коштів податку на додану вартість на молоко і м'ясо, продані переробним підприємствам, безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками;

- продовження практики справляння фіксованого сільськогосподарського податку, яка стимулює зростання пропозиції продукції на ринку;

- використання продовольчих ресурсів з резервних, заставних та регіональних запасів з метою підтримки пропозиції та стабілізації цін;

- розширення передпродажної підготовки продукції, поглиблення ступеня переробки, вдосконалення технологій сортування, фасування та пакування продукції.

Сучасний економічний стан створив чимало труднощів у аграрному секторі. Певні труднощі пов'язані з відсутністю сучасної системи матеріально-технічного постачання, сервісного і консультаційного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні продовольчі товари та ін. Ослаблена фінансова допомога фермерам з боку держави. У розвитку фермерства в Україні відчуваються такі труднощі:

- відсутність потрібного власного капіталу;

- відсутність матеріально-технічної бази через слабку фінансову підтримку і недостатнє кредитне забезпечення;

- дисбаланс у паритеті цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, продукцію рослинництва і тваринництва;

- недосконалість системи оподаткування спонукає фермерів до бартерних операцій і приховування частини виробленої продукції;

- недостатньо сформована психологія селян до приватного господарювання;

- низький рівень організації кооперування фермерів, створення асоціацій;

- недосконалість правової захищеності фермерів (селян) від бюрократичного апарату держави та колективних сільськогосподарських підприємств.

Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств потребують першочергового вирішення такі питання:

- виділення фермерам земельних площ згідно з діючим законодавством;

- надання державної підтримки у придбанні техніки, проектуванні і будівництві доріг, мереж електро- та водопостачання тощо;

- своєчасних розрахунків з фермерами за продану державі продукцію з відповідною індексацією;

- збільшення розмірів фермерських господарств за рахунок оренди земель та кооперування;

- удосконалення системи оподаткування фермерів;

- надання фермерам пільгових довгострокових та короткострокових вітчизняних та іноземних валютних кредитів під заставу майна і майбутній урожай для придбання високопродуктивної техніки, придбання племінної худоби, оборотних засобів (добрив, насіння, пестицидів та паливно-мастильних матеріалів);

- кооперування фермерів у переробці, збуті продукції, постачанні, технічному обслуговуванні тощо;

- інформаційне забезпечення фермерських господарств;

- створення системи підготовки і перепідготовки фермерів;

- організація консультаційних служб для фермерів з технологічних, економічних, юридичних питань;

- фінансування досліджень з проблем розвитку фермерства.

З масовою організацією фермерських (селянських) господарств аграрна економіка стане антимонопольною та конкурентноздатною. Фермерські господарства спроможні збільшити виробництво і поповнити торгівлю продуктами харчування і тим самим

зробити вагомий внесок у вирішення національної продовольчої проблеми. Зрозуміло, високотоварні, конкурентноздатні господарства будуть сформовані за сприятливих умов за певний час, але саме в наш час закладаються економічні, законодавчі, нормативні, організаційні підвалини агробізнесу.

Розглянемо нинішню ситуацію сільського господарства в Херсонській області за статистичними даними. У січні–квітні 2015р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з відповідним періодом 2014р. становив 104,8%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 112,5%, у господарствах населення – 99,5%. На 1 травня п.р., за розрахунками, господарствами всіх категорій ярі культури (з урахуванням пересіву по загиблих озимих і багаторічних травах) посіяно на площі 356,7 тис.га, що на 32,2% (на 169,4 тис.га) менше порівняно з початком травня минулого року. Зернові та зернобобові культури (без кукурудзи) по ярому клину посіяно на площі 124,8 тис.га (на 2,3% менше, ніж на початок травня торік), з них ячменю – 114,4 тис.га (на 3,3% більше). Під урожай поточного року станом на 1 травня скорочені площі під посівами зернової кукурудзи (в 2,1 раза), соняшнику (в 2 рази), сої (на 35,4%) та овочів відкритого ґрунту (на 29,1%). Площі під ріпаком ярим та картоплею розширені в 2,2 раза та на 1,7% відповідно. За січень–квітень 2015р. господарствами усіх категорій реалізовано на забій 29,1 тис.т худоби та птиці (у живій вазі), що на 11,9% більше, ніж за січень–квітень 2014р., вироблено 86,6 тис.т молока (на 0,1% більше), 621,0 млн. штук яєць (на 20,0% більше). За розрахунками, на 1 травня 2015р. поголів'я великої рогатої худоби в господарствах усіх категорій становило 131,4 тис. голів (на 5,7% менше, ніж на 1 травня 2014р.), у тому числі корів – 71,6 тис. голів (на 1,4%), свиней – 194,9 тис. голів (на 7,2%), овець і кіз – 64,2 тис. голів (на 3,7%), птиці всіх видів – 15088,6 тис. голів (на 1,4% менше) [6].

Висновки. Таким чином, розвиток мережі суб'єктів інфраструктури аграрного ринку (регіонального та міжрегіонального значення) вплине на поліпшення смакової якості сільськогосподарської продукції, забезпечення вирішення питань транспортування, зберігання та пакування продукції, спрощення доступу сільгоспвиробників до ринків збуту та до необхідної їм інформації про запити споживачів; надання додаткових робочих місць; сприятиме швидкому виконанню замовлень споживачів, сплату податків до місцевого бюджету.

Анотація

В статті розглянуто специфіку сучасного рівня розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції Херсонської області. Намічені шляхи створення мережі його суб'єктів на перспективу з урахуванням потенційних можливостей регіону.

Ключові слова: аграрний ринок, інфраструктура, овочева продукція, збут продукції, оптовий ринок.

Аннотация

В статье рассмотрена специфика современного уровня развития инфраструктуры рынка сельскохозяйственной продукции Херсонской области. Намечены пути создания сети его субъектов на перспективу с учетом потенциальных возможностей региона.

Ключевые слова: аграрный рынок, инфраструктура, овощная продукция, сбыт продукции, оптовый рынок.

Annotation

In the article the specific of modern level of development of infrastructure of market of agricultural product of the Kherson region is considered. The ways of networking his subjects on a prospect taking into account potential possibilities of region are set.

Keywords: agrarian market, infrastructure, vegetable products, sale of products, wholesale market.

Список використаних джерел:

1. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: [монографія] / О.В. Березін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
2. Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: [монографія] / Т.Г. Дудар, В.Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
3. Соловійов І.О. Агроркетинг: системна методологія, реалізація концепції: [монографія] / І.О. Соловійов. – Херсон: Олді-плюс, 2008. – 384 с.
4. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: [практичний посібник] / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
5. Оптові та оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.
6. www.ks.ukrstat.gov.ua- офіційний сайт Державного комітету статистики.

УДК 354:65.014.1.477

Бородіна О.М.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Регіони України мають різний рівень соціально-економічного розвитку, а також свої власні специфічні проблеми розвитку. Є розвинені самодостатні регіони, в яких досить ефективно здійснюється господарська діяльність, забезпечуючи місцеві та державний бюджети. А є міста і райони відсталі, так звані депресивні, де кризові явища накопичуються. Поставлене урядом завдання подолати бідність потребує вирівнювання регіонального розвитку, однак зробити це непросто – виникає ряд проблем як економічного, так і правового характеру.

Нерівномірність розвитку між регіонами України загострилася ще в середині 90-х років минулого століття. Східні регіони орієнтовані на видобувні галузі та розвиток важкої промисловості, у них вищі показники ВВП на душу населення, ніж, наприклад, у західних регіонах. В той же час на сході України набагато гірша екологічна ситуація та соціальний клімат, ніж на заході. Центром економічного зростання продовжує залишатися столиця держави м. Київ. Значні територіальні деформації у рівні економічного розвитку спричинені наступними факторами: галузеве планування за командно-адміністративної системи не дозволяло ставити на перше місце проблеми регіонів; застаріле та недосконале інфраструктурне забезпечення; старі промислові підприємства, не конкурентоспроможність їх продукції та неспроможність самих підприємств адаптуватися до ринкових умов господарювання; низька інноваційна активність; відсутність обґрунтованих перспективних інвестиційних проектів привабливості територій; високий рівень безробіття; складна екологічна ситуація. Всі ці проблеми самостійно регіони без дієвих державних механізмів регулювання на сучасному етапі не здатні подолати.

Значні досягнення з означеної проблематики висвітлені в працях українських та російських дослідників: Варналія З.С. [4], Мікули Н.А. [5], Семенова В.Ф., Михайлюк О.Л. Олійник В.Д. [6], Чужикова В.І. [7], Гранберга О.Г. [3] та багатьох інших. В роботах цих та інших авторів регіональні диспропорції розглядаються з різних сторін і при цьому в різних напрямках. Потребує постійного дослідження і опрацювання питання визначення системи механізмів державного регулювання активізації економічних процесів в депресивних регіонах України на різних етапах економічного розвитку.

Метою статті є визначення системних напрямів державного регулювання

активізації економічних процесів в депресивних регіонах України на сучасному етапі. Відповідно до мети в статті вирішувались наступні завдання:

- аналіз критеріальних характеристик визначення депресивності регіону;
- обґрунтування напрямів державних механізмів регулювання активізації економічних процесів в депресивних регіонах.

Виклад основного матеріалу. Рівень розвитку будь-якої країни та її регіонів визначається, в першу чергу, комплексом економічних показників та умовами державного втручання (регулювання) в розвиток соціально-економічних процесів. Взаємозалежність економічного рівня розвитку регіону та його депресивності визначається оберненою пропорційністю і характеризується системою показників – економічних, соціальних, демографічних, інвестиційних, екологічних тощо.

Комплексний підхід дослідження регіональної депресивності дає можливість визначити рівень депресивності регіонів країни в цілому за соціально-економічними регіональними показниками, які дозволяють оцінити соціальний, економічний, демографічний, екологічний, інноваційно-інвестиційний стан регіону.

За методикою обрахунку депресивності території в Європейському Союзі до слабозрозвинутих належать регіони з рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення менше 75 відсотків від цього показника в середньому по Європейському Союзу та території, на яких показники норми безробіття та частки зайнятих у промисловості є вищими за середніх по країні, відносяться до депресивних територій [7].

Типізація та критерії чинників і критеріїв депресивності регіону відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники і критерії депресивності регіону

Групи чинників	Чинники депресивності регіону	Критерії визначення рівня відповідного чинника
1	2	3
1. Економічні чинники	1. Відсутність розвинутого виробництва	- Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу населення (у фактичних цінах); - Основні фонди за первісною вартістю; - Рівень зношення основних фондів; - Основні фонди за залишковою вартістю; - Введення у дію основних фондів на душу населення за базовий (як правило - рік) період часу; - Інвестиції в основний капітал на одну особу (у фактичних цінах); - Сальдо чистого (регіонального) експорту.
	2. Неєфективна матеріальна структура виробництва і його загальний склад	- Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу наявного населення; - Обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу населення; - Обсяги виконаних будівельних робіт (у фактичних цінах) (у т.ч. на одну особу населення); - Капітальні вкладення на душу населення.
	3. Недостатнє використання трудових ресурсів	- Середні витрати робочого часу в промисловості та в інших галузях на одного працівника; - Сальдо трудової міграції економічно-активного населення (чол., за рік).
	4. Рівень бюджетного самофінансування регіону	- Рівень забезпеченості власними доходами бюджету на душу населення; - Податкові надходження до бюджету на душу населення.

1	2	3
	5.Порушення оптимальності у співвідношенні різних видів капіталу	-Прямі іноземні інвестиції на одну особу; -Питома вага кожного виду капіталу в економіці регіону; -Середня заробітна плата в системі промислового, банківського і торгового капіталу; -Офіційна фінансова допомога на цілі регіонального розвитку (гранти тощо); -Сума внутрішніх кредитів, наданих банківським сектором на території регіону на цілі розвитку (у % до ВРП).
2. Соціальні чинники	1. Низький рівень життя	-Віковий склад населення (чоловіків та жінок); -Тривалість життя (чоловіків та жінок); -Природний приріст населення; -Рівень середньомісячної заробітної плати (номінальна); -Відношення середньомісячної заробітної плати до величини прожиткового мінімуму; -Рівень бідності; -Питома вага населення за межею бідності; -Забезпеченість житлом (загальна площа) на душу населення.
	2. Високий рівень безробіття в регіоні	-Рівень зареєстрованого безробіття; -Рівень безробіття за методологією МОП; -Рівень зайнятості у промисловості (для промислових районів); -Частка зайнятих у сільському господарстві (для сільських районів); -Питома вага безробітних у загальній кількості економічно активного населення.
	3. Нерозвиненість інтелектуального потенціалу регіону	-Рівень грамотності дорослого населення (% населення у віці 15 років і старше) та охоплення навчанням; -Кількість осіб з вищою освітою і таких, що мають ступені кандидата і доктора наук; -Відсоток населення, що не мають вищої освіти.
3. Демографічні чинники	Неоптимальна демографічна структура населення	-Середня кількість жителів на один 1 кв.км території регіону; -Відношення кількості економічного активного населення до його загальної кількості; -Співвідношення показників народжуваності і смертності в регіоні; -Коефіцієнт дитячої смертності (у віці до 5 років на 1 тис. населення); -Коефіцієнт материнської смертності (на 1 тис. живо народжених дітей); -Сальдо міграції (чоловік, за рік).
4. Природно-географічні чинники	1. Негативна дія природно-кліматичних умов	-Викиди діоксиду вуглецю на душу населення (т); -Показник середньої температури повітря і тривалості зимового періоду; -Ступінь сейсмічності території та інші природно-кліматичні характеристики; -Середня вартість матеріального виробництва в результаті дії природно-кліматичного навантаження.
	2. Транспортний чинник	-Середній рівень транспортних витрат і транспортного забезпечення у загальній сумі витрат.
	3. Обмеженість природних ресурсів	-Масштаби і якість запасу мінерально-сировинних ресурсів; -Рівень освоєння природно-ресурсного потенціалу території; -Середні втрати виробництва внаслідок заборони на використання природних ресурсів; -Рівень платежів за природно-ресурсний потенціал у загальній сумі витрат.

1	2	3
5. Екологічні чинники	1. Рівень екологічного стану та екологічного забруднення території	- Питома вага озелененої території (% до загальної площі території регіону); - Рівень забруднення території смітниками (т. на 1 мешканця); - Швидкість біологічного кругообігу в природній системі території.
	2. Високе техногенне екологічне навантаження на природу	- Рівень концентрації шкідливих речовин і домішок у повітрі, ґрунті і водних басейнах території.
	3. Збільшення витрат виробництва через екологічні обмеження	- Середні додаткові витрати, пов'язані з перевищенням гранично допустимих норм і відходів.

Складено автором на основі джерел: [3, 6]

Якщо в країнах ЄС є проблемні окремі регіони, на підтримку яких й спрямована регіональна політика, то в Україні практично всі регіони є проблемними і потребують розробки своєї стратегії виходу з кризи. Регіони України на даний час нездатні самостійно забезпечити власний регіональний розвиток та надати достатню інвестиційну підтримку.

Складовою системи державного регулювання економічних процесів в депресивних регіонах є моніторинг соціально-економічного розвитку територій, як необхідної умови виявлення ознак депресивності території. Здійснення моніторингу потребує системної роботи. Постанова Кабінету Міністрів України „Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ” (від 2 квітня 2009 р., №288) передбачає своєчасне виявлення негативних тенденцій їх розвитку для своєчасного прийняття управлінських рішень та покращення ситуації [2].

Законом України „Про стимулювання розвитку регіонів” визначено, що депресивна територія – це регіон чи його частина (район, місто обласного (республіканського) значення або кілька районів, міст обласного (республіканського) значення, рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними статтею 9 Закону України „Про стимулювання розвитку регіонів” є найнижчим серед територій відповідного типу [1].

Даний закон запроваджує новий механізм підтримки депресивних територій. Визначені правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій. Відповідно до створеної законодавчої бази механізм надання державної підтримки проблемним територіям передбачає виділення бюджетних коштів на реалізацію програм подолання депресивності територій, що визнані такими, а також залучення міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування у відповідності із законодавством України [1].

У разі отримання регіоном статусу „депресивний”, Законом України „Про стимулювання розвитку регіонів” запроваджено механізм підтримки таких територій, що передбачає виділення бюджетних коштів на реалізацію програм подолання депресивності, а також залучення міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування у відповідності із законодавством України. Зокрема, з метою стимулювання розвитку депресивних територій у їхніх межах можуть здійснюватись [1]:

- цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури;
- надання державної підтримки, у тому числі фінансової, малим підприємствам;
- сприяння формуванню об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва;
- спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних

соціально-економічних та екологічних проблем.

Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про стимулювання розвитку регіонів”” (від 15 червня 2007р.) заклав підґрунтя для удосконалення методичної основи визначення та надання територіям статусу депресивних з метою отримання державної допомоги для підтримки їх соціально-економічного розвитку, як це передбачено статтею 12 Закону у сумі не менше, ніж 0,2% дохідної частини Державного бюджету за відповідний період. Зазначені кошти передбачено цільовим порядком спрямовувати на виконання програм подолання депресивності територій.

До умов економічного зростання відноситься збалансована бюджетно-фінансова система як необхідна умова економічної самостійності та кредитоспроможності регіону. Економічна самостійність є дійовою конкурентною позицією, коли стає можливим приймати рішення з важливих питань соціально-економічного розвитку без складної процедури узгодження з вищими органами управління – згідно з визначеним для цієї території пріоритетним напрямом розвитку [4].

Соціально-економічна привабливість регіону зростає за наявності надійного джерела формування місцевого бюджету і чіткого економіко-правового механізму регулювання фінансових взаємовідносин між суб'єктами ринку.

Привабливість регіону як чинник економічного зростання залежить від наявності в регіоні стабільної податкової системи, чітких правил ліцензування і надійних гарантій для підприємницької та інвестиційної діяльності. Кожний інвестор і підприємець багато в чому залежить від існуючої пільгової системи податків, а також від наявності гарантій, що зводять до мінімуму негативні наслідки економічного ризику, він повинен знати, в якому соціально-економічному середовищі йому доведеться ості на їхніх територіях декількох великих підприємств [5].

Важливим елементом економічного зростання є наявність у регіоні надійного зовнішньоекономічного потенціалу, під яким розуміють можливість активної участі в світогосподарських зв'язках через прикордонні території в рамках транскордонного співробітництва, яке регулюється законами України про утворення конкретного сворегіону.

Існують можливості посилення конкурентних позицій регіону за рахунок налагодження його міжрегіональних економічних зв'язків відповідно до загальнорегіональних інтересів та потреб у задоволенні попиту і пропозиції товарів, виробничих, соціальних і ділових послуг через [6]:

- розвиток і розміщення підприємств з випуску товарів народного споживання, для яких країна може стати містким ринком, чого не можна досягти в межах окремого регіону;
- маневрування у сфері паливно-енергетичних ресурсів, запасів, тарифів;
- розвиток транспорту міжнародного призначення;
- формування і використання науково-освітнього потенціалу для ефективних інвестицій в інноваційні процеси технічного переоснащення підприємств регіонів;
- підвищення освітнього рівня населення на основі використання створеної мережі закладів освіти всіх рівнів;
- збереження і ефективна експлуатація екологічних систем;
- формування міжрегіональних систем сучасного зв'язку і телекомунікацій для підтримання адекватного інформаційного середовища;
- налагодження раціональних міжрегіональних поставок.

Розв'язання цієї проблеми потребує розроблення і реалізації комплексу заходів щодо активного впливу держави на процеси регіонального розвитку.

У ХХІ ст. все більше країн відмовляються від традицій бюджетної підтримки депресивних (проблемних) територій, оскільки це породжує „утриманські” настрої та відволікає кошти від стратегічного інвестування у територіальний розвиток. Одним з пріоритетних завдань сучасної регіональної політики у світі стає відмова від прямих бюджетних дотацій регіонам та перехід до формування інституційних засад державного

регулювання депресивних територій з метою стимулювання їх розвитку за допомогою ринкових методів господарювання. Ці загальносвітові тенденції регіональної політики має враховувати і Україна.

Висновки. Проведені дослідження підтверджують, що в Україні існують значні відмінності у рівні депресивності окремих регіонів, які з роками посилюються. Найбільшим рівнем депресивності вирізняються західні та північні області України, де поряд з традиційно низькими показниками індустріального розвитку помітних втрат зазнало і сільське господарство, яке є головною сферою економіки цих регіонів. Значно кращою є ситуація на сході України та в столиці. Наведені в Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів” показники визначення депресивних територій не зовсім правильно відображають реальний стан справ. Їх перелік має включати групу економічних, соціальних, демографічних, природно-географічних, екологічних показників, а також показники фінансової самостійності регіонів, забезпеченості товарами і послугами та доступу населення до фінансових і виробничих ресурсів тощо.

Пошук шляхів відродження депресивних територій залишається важливим загальнодержавним завданням. Очевидно, що єдиної моделі відновлення таких територій немає, оскільки причини кризового стану у них різні. Основна увага має бути приділена не стільки пасивним заходам підтримки депресивних територій, скільки стимулюючим заходам активізації господарства, побудові ефективної економічної моделі розвитку з продуманим механізмом державного управління.

Анотація. Статтю присвячено аналізу критеріальних характеристик визначення депресивності регіону та обґрунтуванню напрямів державних механізмів регулювання активізації економічних процесів в депресивних регіонах.

Ключові слова: державне регулювання, депресивні регіони, регіональна політика.

Аннотация. Статья посвящена анализу критериальных характеристик определения депрессивности региона и обоснованию направлений государственных механизмов регулирования активизации экономических процессов в депрессивных регионах.

Ключевые слова: государственное регулирование, депрессивные регионы, региональная политика.

Summary. This article analyzes the characteristics determining criterion depressed region and a substantiation of directions of state regulatory mechanisms enhance economic processes in depressed regions.

Key-words: government regulation, depressed regions , regional policy.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів”. – www.rada.gov.ua
2. Постанова Кабінету Міністрів України „Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ” (від 2 квітня 2009 р., №288). – www.rada.gov.ua
3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. Учебник для вузов. 2-е изд. – Москва: ГУ ВШЭ, 2001. – 496 с.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.С. Куйбіда [та ін.]; за заг. ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
5. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво. – Київ., видавництво «Крамар», – 2011. – 259 с.
6. Семенов В.Ф., Михайлюк О.Л., Олійник В.Д. Міжрегіональні диспропорції та регіональне зростання. Монографія // За ред. В.Ф.Семенова. – Одеса: Атлант, 2011.– 150 с.
7. Чужиков В.І. Кластерна політика Європейського Союзу / В. І. Чужиков, О. Д. Лук'яненко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 81-91.

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО НАПРЯМКУ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Конкурентні переваги українського аграрного сектору економіки, в основному, визначаються природними і історично сформованими умовами, з яких можна виділити: вигідне гео економічне розташування країни, і, зокрема, Херсонської області; численні трудові ресурси з достатньою професійною підготовкою в аграрному виробництві; наявність унікальних розробок в рослинництві та тваринництві; різноманітні та значні запаси природних ресурсів; потужний родючий земельний ресурс.

Для реалізації національних конкурентних переваг сільського господарства на практиці необхідно звернути увагу на неконкурентоспроможні технології, які не відповідають сучасним стандартам; надзвичайно висока ресурсомісткість та витратність виробництва; величезна зношеність основних фондів поряд із дуже обмеженими можливостями внутрішнього нагромадження капіталу; при цьому практично відсутня інформаційна інфраструктура підтримки конкурентоспроможності українського сільськогосподарського експорту та раціоналізація структури імпорту.

Для успіху у конкурентному середовищі вирішальними є цілі і структура майбутніх агровиробництв. У гармонізації цілей господарських організацій завжди присутні чотири цілі: для забезпечення інноваційного розвитку - науково-технічна; для задоволення потреб суспільства у продукції певного виду - виробнича; для максимізації внеску у дохід держави - економічна; для задоволення соціальних потреб робітників - соціальна. Формуванню всіх чотирьох цілей, що забезпечують конкурентоспроможність виробництва і галузі, повинна приділятися увага і на стадії планування виробництва продукції і на стадії реалізації планів (рис. 1).

Кількісні та якісні зміни господарюючих суб'єктів відповідно поставленим цілям об'єктивно вимагають змін організаційних структур виробництв. У ході реформування аграрних виробництв насамперед повинна бути забезпечена повна відповідність організаційної структури аграрного виробництва цілям виробництва на перспективу. В сучасних умовах розвитку зовнішньоекономічних відносин найбільш організація спільних підприємств може бути найбільш прийнятною та доцільною формою організації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств [3].

Сільськогосподарські виробництва у зовнішньому ринковому просторі повинні спиратися насамперед на свою політику, систему цінностей, чітко вироблену стратегію з орієнтацією на маркетинг, інтереси власників. Дієздатні виробництва повинні самі знаходити вихід зі складних ситуацій. Оцінюючи послідовність і пріоритетність своїх зусиль з підвищення конкурентоспроможності, сільськогосподарські виробники мають аналізувати ретроспективу та формувати перспективу. На першому етапі аграрним виробництвам бажано приділити увагу виробництву сільськогосподарської товарної продукції, оновлення або придбання сільськогосподарських машин, допоміжних пристроїв обробки сировини, якщо ми говоримо про нарощування переробки на місцях, впровадження сучасних технологій.

На другому етапі, при оновленні видів продукції рослинництва і тваринництва слід звернути увагу на якість продукції та розширення каналів експорту, що значно підвищить рівень рентабельності аграрного виробництва.

На наступному третьому етапі головну увагу слід приділити збуту продукції необхідного виду і якості. І ось на даному етапі аграрії стикаються з об'єктивною необхідністю вивчення маркетингових процесів, методів вивчення попиту в умовах існуючої кон'юнктури зовнішнього ринку.

Рис. 1 Визначення цілей сільськогосподарських підприємств Херсонської області у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Завершальний етап – це орієнтація на потреби, інтереси, запити закордонного споживача. У зв'язку з тим, що сільськогосподарські виробники безініціативні, з низькою орієнтацією у зовнішньому ринковому просторі головна і є причина незатребуваності вітчизняної сільськогосподарської продукції на закордонних ринках полягає [4].

Загальна модель забезпечення високоякісною аграрною продукцією закордонного споживача представлена на рис. 2.

Важливим напрямком підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на зовнішньому ринку є пошук резервів ресурсозбереження, об'єктивні стратегічні маневри і їх ефективна реалізація. Основними напрямками ресурсозбереження аграрних підприємств є: формування ресурсів (наявність, склад, обсяг потреби конкретного ресурсу, терміни постачань та ін.); використання ресурсів у виробництві (норми витрат, норми обслуговування, рівень кваліфікації кадрів, фінансові нормативи, рівень втрат та ін.); відновлення ресурсів (біотехнології, безвідходне виробництво, інноваційні технології відтворення тварин і земельних угідь та ін.); утилізація і списання ресурсів (дотримання умови мінімізації) [3].

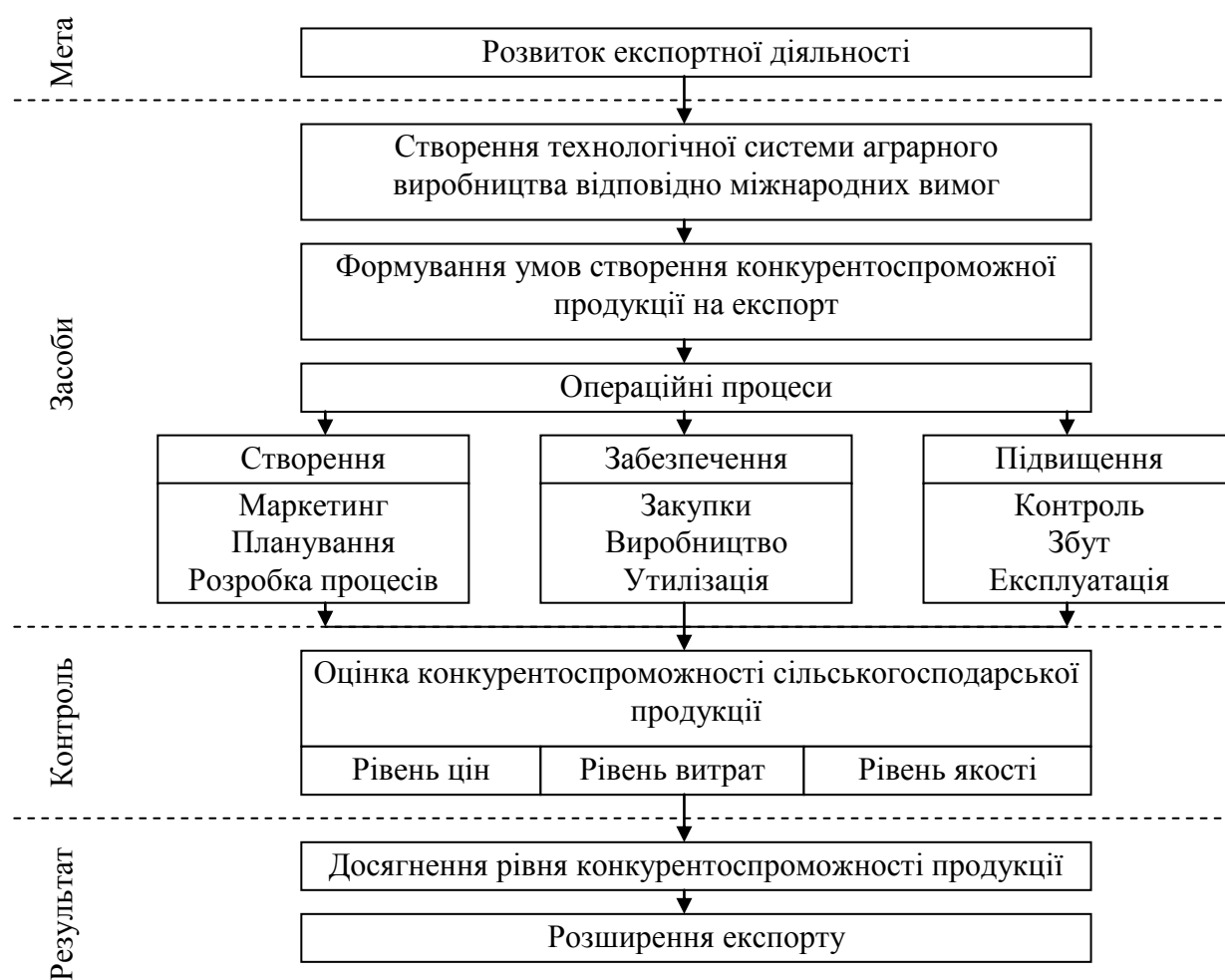

Рис. 2 Модель забезпечення конкурентоспроможності експортної продукції аграрних підприємств [3]

Метою економічного зростання аграрних підприємств Херсонської області є інноваційний шлях розвитку. Основна причина неспроможності більшості аграрних підприємств виробляти високоякісну та конкурентоспроможну продукцію полягає як в застарілих технічних засобах, високих цінах на матеріальні ресурси, диспаритеті цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, недосконалій кредитно-фінансовій і податковій системах, так і в тому, що більшість сільськогосподарських підприємств не мають необхідних коштів для впровадження інновацій. Розглянемо можливий алгоритм впровадження інновацій в діяльність аграрних підприємств Херсонської області (рис. 3).

Ефективною формою співробітництва аграрних підприємств регіону із зарубіжними інвесторами є створення на кооперативних засадах спільних підприємств (СП), що ґрунтуються на пайовій власності українських та іноземних партнерів, спільному управлінні та еквівалентному розподілі прибутків і ризиків. Основними критеріями діяльності спільного підприємства є:

- комерційна ефективність – відображає спрямованість співвідношення фінансових витрат і результатів;
- ефективність інвестиційно-інноваційних вкладень – характеризує вигоду від інвестування операційних процесів;
- техніко-технологічна ефективність – передбачає збільшення доходності при скороченні технологічних циклів, зниженні витрат на виробництво продукції, скороченні трудомісткості технології;

- соціальна ефективність – збільшення кількості робочих місць, умови підвищення кваліфікації вітчизняних кадрів;
- зростання експортного потенціалу – передбачає збільшення валютної виручки;
- бюджетна ефективність – враховує вплив спільного підприємства на витрати (доходи) бюджету [5].

Рис. 3. Алгоритм впровадження інновацій в діяльність аграрних підприємств [2]

У вивченні ЗЕД аграрного сектора виділені такі необхідні відмінні особливості СП:

- наявність угоди про стратегічне співробітництво;
- об'єднання сторонами активів;
- регулярна оцінка об'єднаних активів як капіталовкладень сторін;
- участь сторін у прибутках і збитках у відповідності з вкладеним капіталом;
- здійснення узгоджених завдань на основі взаємовигідних економічних відносин.

Для вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності та перспектив виходу аграрних підприємств на міжнародні ринки проведений SWOT-аналіз сільськогосподарських підприємств Херсонської області щодо можливості виходу на закордонні ринки, здійснено прогноз подальшого розвитку діяльності у напрямку просування своїх торгових марок на зовнішній ринок. Найбільш ефективною стратегією для аграріїв є просування товару за допомогою дистриб'юторів, якою багато підприємств користуються і на даний час. У моделі реалізації виходу аграрних підприємств на зовнішній ринок, а також для подальшого розвитку експорту сільськогосподарських підприємств у напрямку завоювання ринку та впровадженню інновацій у сфері виробництва необхідно враховувати наступні складові:

- мета виходу на новий ринок;
- проведення маркетингових досліджень;
- надання економічної оцінки ефективності заходів (ефективні, неефективні);
- вибір стратегії виходу на зовнішній ринок (утворення спільного підприємства, експорт товарів, пряме інвестування);

І, як кінцевий результат, вихід на зарубіжний ринок та отримання прибутку.

Херсонська область має значний потенціал розвитку аграрного сектору, перетворення його у високоефективний, експортноспроможний сектор економіки, здатний забезпечити продовольчу безпеку. Для реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств регіону необхідно: сприяти залученню іноземних інвесторів; сприяти технічному і технологічному переоснащенню потужностей для виробництва експортної продукції; закріпитись на традиційних та освоєння нових ринків збуту; активізувати міжрегіональне співробітництво; впровадити в практику найбільш ефективні форми співпраці із зарубіжними країнами.

Розробка ефективного механізму зовнішньоекономічного регулювання в Україні має базуватися на врахуванні наявності потужного експортного потенціалу галузі сільськогосподарського господарства, але за умови відповідності продукції міжнародним стандартам. Низький рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств зумовлений повільністю процесу їх адаптації щодо стандартів і норм виробництва, в першу чергу, Європейського співтовариства.

Анотація. У статті визначено напрями підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних підприємств, проаналізовано напрями щодо формування організаційних структур зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, обґрунтовано стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Херсонської області.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, аграрні підприємства регіону, ефективність, конкурентоспроможність, інновації.

Аннотация. В статье определены направления повышения международной конкурентоспособности аграрных предприятий, проанализированы направления по формированию организационных структур внешнеэкономической деятельности предприятий аграрного сектора, обосновано стратегию развития внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий Херсонской области.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, аграрные предприятия региона, эффективность, конкурентоспособность, инновации.

Summary. The article identifies ways to improve the international competitiveness of agricultural enterprises, analyzes directions for the formation of organizational structures of foreign economic activity of enterprises of the agricultural sector, justifies the development strategy of foreign economic activity of agricultural enterprises of the Kherson region.

The Keywords: foreign economic activity, agrarian enterprises of the region, efficiency, competitiveness, innovation.

Список використаних джерел:

1. Крисенко С.Г. Проблеми розвитку експортного потенціалу України / Крисенко С.Г. // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції викладачів, молодих учених та студентів 18-19 листопада 2013 р. – Херсон: Грінь Д.С., 2013. - 363 с.

2. Огієнко А.В. Шляхи мінімізації ризиків при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / А.В. Огієнко // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 56. – Херсон: Айлант. – 2008. – С. 273-276.

3. Огієнко А.В. Фактори і чинники ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності / А.В. Огієнко // Таврійський науковий вісник // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 65. – Херсон: Айлант. – 2009. – С. 221-224.

4. Інтернет-портал «Комплексна система інформаційно-консультаційної підтримки та розвитку експорту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_obm/.

5. Стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 2015 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/4377>.

УДК 338.2:330.341.1:338.432

Сілецька Н.В., Берегова В.В.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Стратегічне планування є дуже важливим для всіх фірм, що присутні на ринку. Переважна більшість українських підприємств визнають необхідність розроблення стратегії розвитку та прагнуть до розширення масштабів своєї діяльності. Але, на жаль, дуже мало українських фірм на сьогодні має реальний план розвитку, хоча щороку дедалі більше підприємств розуміє потребу аналізу перспектив розвитку і планування своєї діяльності. Тому в даній ситуації, виходячи з позиції розвитку економічних відносин, важливим є обґрунтування ролі стратегічного планування в діяльності аграрних підприємств, зокрема при виході на зовнішні ринки.

Стан вивчення проблеми. Питанням стратегічного планування присвячували свої праці І. Ансофф, Д. Гудштейн, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Г. Мінцеберг, К. Омае, А. Стрікленд, А. Томпсон, Д. Хан, А. Чандлер, Г. Штайнер, Й. Шумпетер та інші. Серед вітчизняних дослідників концепції стратегічного планування розглядають Л. Артеменко, О. Берданова, П. Березівський, В. Богданович, Л. Євчук, О. Ковтун, Л. Козак, Б. Колісник, І. Кушнір, М. Лесечко, Р. Рудніцька, А. Семенченко, І. Смолін, А. Циганюк, З. Шершеньова та інші. Щодо застосування стратегічного планування в аграрному секторі, то цю проблему досліджували такі вчені як О. Бородіна, П. Березівський, М. Брусенко, В. Галанець, О. Дмитренко, Л. Козак, Б. Колісник, І. Кушнір, О. Могильний, О. Попова, М. Хвесик та ін.

Проте на сьогодні питання стратегічного планування на макроекономічному рівні досліджені недостатньо. Стратегічне планування в більшості випадків розглядається лише на мікроекономічному рівні з нечастим адаптуванням до аграрних підприємств, не кажучи вже про стратегічне планування аграрного сектора на загальнодержавному рівні.

Метою даного дослідження є аналіз складових стратегічного планування та специфіки його застосування для інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Результати досліджень. В сучасних ринкових умовах стратегічне планування є важливим елементом системи організації економічних відносин, процесом, який є основою для розробки та реалізації інноваційної стратегії аграрного виробництва.

З вибором стратегії пов'язані розробка правил, планів, проведення досліджень та інші форми інноваційної діяльності. Саме стратегічне планування пов'язане з глобальними цілями підприємства, зорієнтоване на майбутнє і дає оцінку чинникам зовнішнього середовища, на які підприємство не може мати впливу. Невизначеність зовнішніх чинників зумовлює важливу особливість стратегічного планування, а саме – його адаптивний характер. Планування повинно бути гнучким і мати передбачувані можливості з реагування на зміну обставин або на виявлення прорахунків суб'єктивного характеру. Тобто реакція на нові обставини повинна бути запланованою.

Більшість дослідників використовують поняття «стратегічне планування», не додаючи до нього об'єкт цього планування – діяльність підприємства, але передбачають, що йдеться саме про «стратегічне планування діяльності підприємства». Дослідження розробок науковців щодо трактування поняття «стратегічне планування діяльності підприємства» свідчить про їхнє розмаїття. Багато західних вчених стратегічне планування ототожнюють з розробкою основної стратегії підприємства.

Українські економісти М. Лесечко та Р. Рудницька поняття «стратегічне планування» визначають як «...сукупність дій і рішень, зроблених керівниками, які приводять до розробки спеціальних стратегій, призначених для того, щоб допомогти організації досягти своїх цілей» [4].

О. Ковтун визначає стратегічне планування як форму вироблення і представлення економічної стратегії підприємства, тобто форму визначення економічних можливостей і проблем підприємства у досягненні певних довгострокових цілей на основі певної (обраної) стратегії поведінки і розвитку. У такому трактуванні зміст поняття досить вузький та неповний, оскільки стратегічне планування не зводиться тільки до розробки економічної стратегії, воно потребує розробки комплексу стратегій [3].

Більш повне визначення поняття «стратегічне планування» дає Е.Уткін: «це особливий вид наукової та практичної діяльності, що полягає у розробці стратегічних рішень (у формі прогнозів, проектів програм, планів), які передбачають висунення таких цілей і стратегії поведінки відповідних об'єктів управління, реалізація яких забезпечує їхнє ефективне функціонування у довгостроковій перспективі, швидку адаптацію до змін зовнішніх умов» [7].

Найбільш вдалим та змістовним, на наш погляд, є визначення українських вчених З. Шершньової та С. Оборської, які стратегічне планування визначають як «адаптивний процес, за допомогою якого здійснюються регулярна розробка та корекція системи досить формалізованих планів, перегляд змісту заходів щодо їхнього виконання на основі безперервного контролю та оцінки змін, що відбуваються зовні та всередині підприємства» [8]. Правда, у цьому визначенні нічого не говориться про необхідність врахування цілей при здійсненні та зміні планів.

Стратегічне планування, за І. Смоліним, – «це процес формування стратегії, визначення місії, мети і довгострокових цілей підприємства та ефективних шляхів і засобів їх досягнення на основі раціонального використання стратегічного потенціалу (ресурсів) підприємства і максимального врахування динаміки розвитку в умовах змінного зовнішнього середовища» [6].

Стратегічне планування аграрного виробництва не обов'язково передбачає його розвиток. Все залежить від того, яку з існуючих стратегій обрано. В сучасних умовах ми пропонуємо будь-яке стратегічне планування обов'язково проводити на базі інноваційних стратегій.

Так, у наукових працях українських економістів наголошується на тому, що стратегічне планування аграрного виробництва має вестися з урахуванням можливості здобуття конкурентних переваг на основі створення, залучення та реалізації інновацій.

Наприклад, С. О. Михальчик для розробки інноваційної стратегії пропонує оцінювати інноваційний потенціал як міру налаштованості підприємства на нововведення, ступінь сприйнятливості його до змін, міру розуміння персоналом підприємства необхідності інноваційного пошуку і готовності до його систематичного проведення. Формування і реалізацію стратегічного інноваційного планування автор пропонує проводити з використанням системи збалансованих показників [5].

Г. Висоцький обґрунтовує використання інноваційних стратегій як пріоритетних для забезпечення розвитку підприємств у сучасних умовах і наводить схему стратегічного планування розвитку підприємств, яка дозволяє здійснювати розробку стратегічних планів діяльності підприємств з урахуванням можливостей використання напрямів інноваційного розвитку [1].

Враховуючи вищесказане, нами сформульоване власне трактування цього поняття. Стратегічне планування аграрного виробництва – це адаптивний процес розробки системи інноваційної стратегії діяльності підприємства для досягнення головної мети, процес постійного моніторингу змін зовнішнього та внутрішнього середовища і внесення відповідних корегувань цієї системи.

Стратегічне планування переслідує дві основні мети:

1. Ефективний розподіл та використання ресурсів (внутрішня стратегія), планування використання капіталу, технологій та персоналу.
2. Адаптація до зовнішнього середовища.

Розробка стратегії починається з формування загальної мети підприємства, яка враховує: основний напрямок діяльності підприємств, робочі принципи у зовнішньому середовищі, культуру організації, її традиції, робочий клімат та ін.

Після постановки загальної мети здійснюється її конкретизація. Наприклад, можуть бути поставлені наступні завдання: прибутковість; ринки; виробіток та продуктивність праці; продукція (обсяги, асортимент, нові вироби); фінансові ресурси; виробничі потужності, приміщення, споруди; впровадження нових технологій; організація (процес); людські ресурси; соціальна відповідальність.

Для того, щоб мета була досягнута, при її постановці повинні бути враховані наступні вимоги, а саме:

- чітке і конкретне формулювання мети і завдання обмеження по часу;
- мета уточнюється з урахуванням змін зовнішніх і внутрішніх факторів.

На думку Л. Гришиної, процес формування інноваційної стратегії являє собою комплекс процедур від визначення мети і завдань інноваційно-інвестиційної діяльності до розробки основної концепції стратегії інноваційного розвитку (рис. 1) [2].

Цей процес не є стихійним явищем, швидше, навпаки: кожний етап потребує уваги, часу та детального економічного аналізу. У цьому зв'язку вважаємо, що процес формування інноваційної стратегії аграрного виробництва розглядається як послідовність наступних п'ятьох взаємопов'язаних процесів: конкурентного аналізу ринкової ситуації; діагностики сукупності параметрів інноваційного потенціалу підприємства; визначення мети впровадження інновацій; вибору оптимальної інноваційно-інвестиційної стратегії; розробки інноваційно-інвестиційного проекту, спрямованого на ефективну реалізацію стратегії; оцінки й контролю результатів реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії.

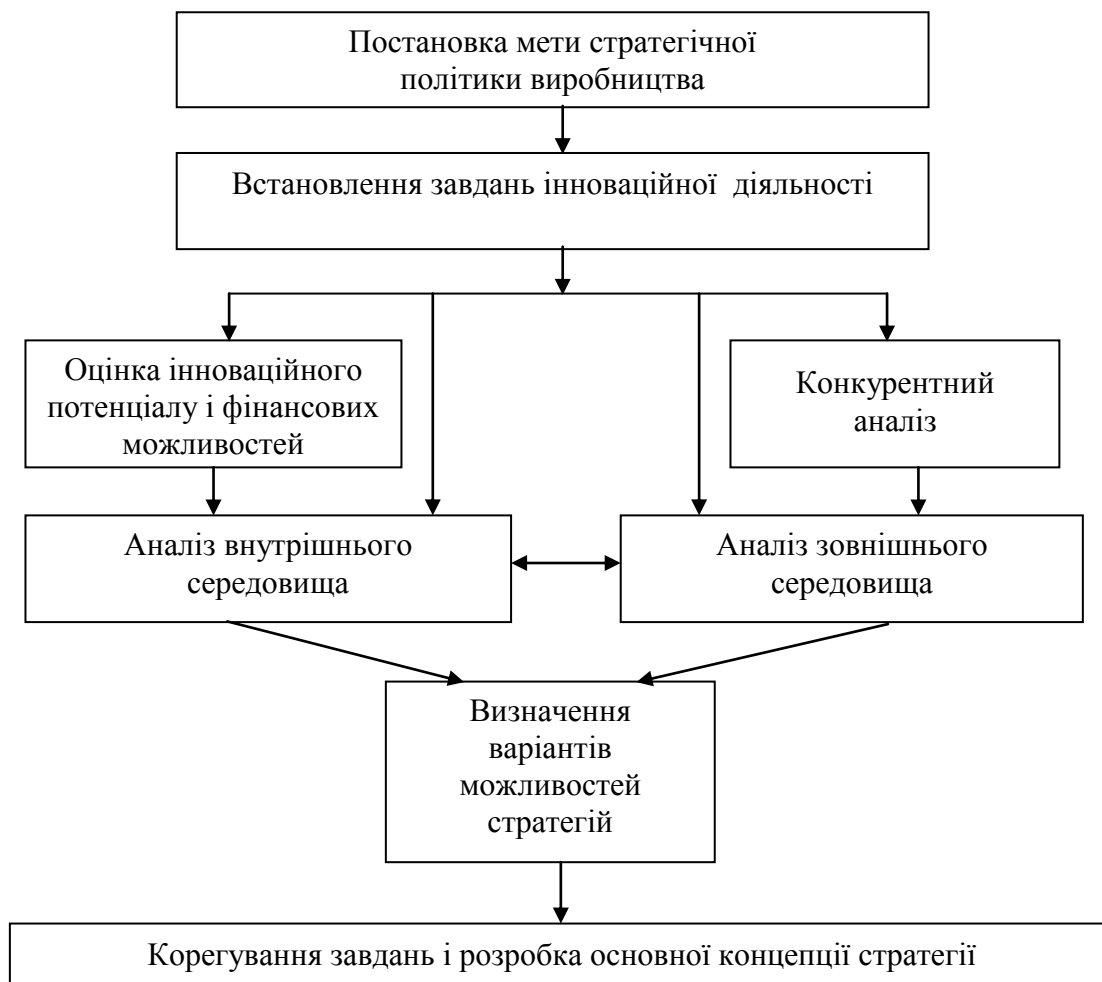

Рисунок 1. Схема процесу формування інноваційної стратегії розвитку виробництва

Однак, як показує аналіз, є можливість внесення коректив у цільові орієнтири інноваційного розвитку або у механізм реалізації стратегії, можливість доопрацювання результатів або перегляд і розробка нової інноваційно-інвестиційної стратегії. Саме тому при визначенні стратегії важливим є супроводжувальний аналіз ходу її реалізації, метою якого є дослідження доцільності та ефективності вибору, впровадження і реалізація інноваційної стратегії.

Таким чином, досягнення кінцевих результатів ефективної інноваційної діяльності підприємства вимагає використання різних інноваційних стратегій. В результаті проведеного дослідження нами розроблено механізм стратегічного планування інноваційної діяльності аграрного виробництва (рис. 2).

На першому етапі визначається місія та постановка мети аграрного виробництва, визначається його глобальна мета, основні види продукції, ринки, послуги, технології, культура підприємства-виробника, на основі чого формується, розробляється та впроваджується загальна стратегія розвитку виробництва. В підсумку передбачається розробка певного плану дій у сфері діяльності виробництва, який визначає послідовність етапів реалізації стратегії його розвитку.

Головною метою цієї діяльності є підвищення рівня добробуту виробництва та максимізація його ринкової вартості. Водночас ця головна мета потребує певної конкретизації з урахуванням задач і особливостей майбутнього розвитку виробництва.

Система стратегічних цілей повинна забезпечувати вибір найбільш ефективних напрямків реального та фінансового інвестування, формування достатнього обсягу

необхідних для цього ресурсів і оптимізації їхнього складу, прийнятність рівня ризиків у процесі здійснення майбутньої господарської діяльності.

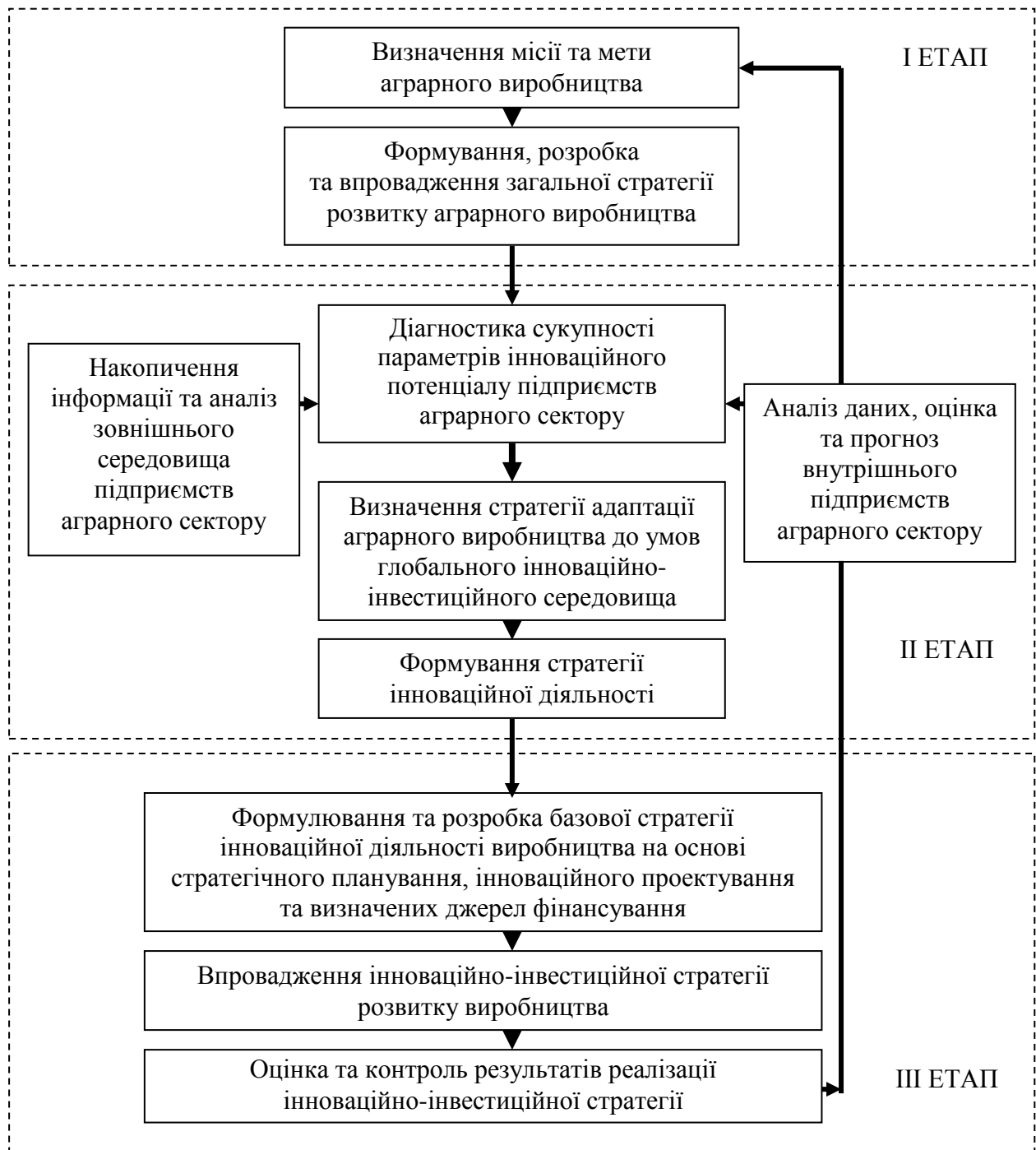

Рисунок 2. Етапи стратегічного планування інноваційної діяльності аграрного виробництва

На другому етапі здійснюється діагностика сукупності параметрів інноваційно-інвестиційного потенціалу виробництва, визначаються стратегії адаптації до умов інноваційно-інвестиційного середовища, в результаті чого формуються стратегії інноваційної діяльності. Визначаються цілі, яких необхідно досягти у плановому періоді щодо освоєння нових видів продукції, завоювання нових ринків чи збільшення частки на існуючих; напрямів науково-технічних досліджень і розробок, спрямованих на залучення масштабних інновацій, пов'язаних зі зміною технологій, організаційними змінами тощо. Також даний етап передбачає глибокий аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на

формування стратегії розвитку інноваційної діяльності. До найважливіших внутрішніх чинників передусім слід віднести аналіз наявного економічного потенціалу виробництва, який дасть можливість оцінити його потенціал. Оцінка та аналіз зовнішнього середовища передбачає аналіз ринку, умов господарювання та правового поля.

На третьому етапі здійснюється пошук альтернатив рішення щодо поставлених стратегічних інноваційних цілей; їх оцінки з позицій зовнішніх можливостей і загроз, а також реального внутрішнього потенціалу; вибір найприйнятніших з них. Формулюються та розробляються стратегії інноваційної діяльності аграрного підприємства на основі стратегічного планування, інноваційного проектування та визначених джерел фінансування.

Впровадження інноваційної стратегії передбачає спочатку пробне впровадження вибраних інновацій, потім повне впровадження і, насамкінець, використання інновацій підприємством у своїй діяльності. В кінцевому результаті проводиться оцінка стратегії інноваційної діяльності та здійснюється контроль щодо відповідності встановленим критеріям. Така оцінка здійснюється за системою спеціальних економічних критеріїв, які встановлюються підприємством.

З огляду на це, актуальним є формалізація умови стратегічного планування аграрного виробництва у формі механізму забезпечення реалізації стратегічних планів інноваційної діяльності аграрного підприємства (рис. 3).

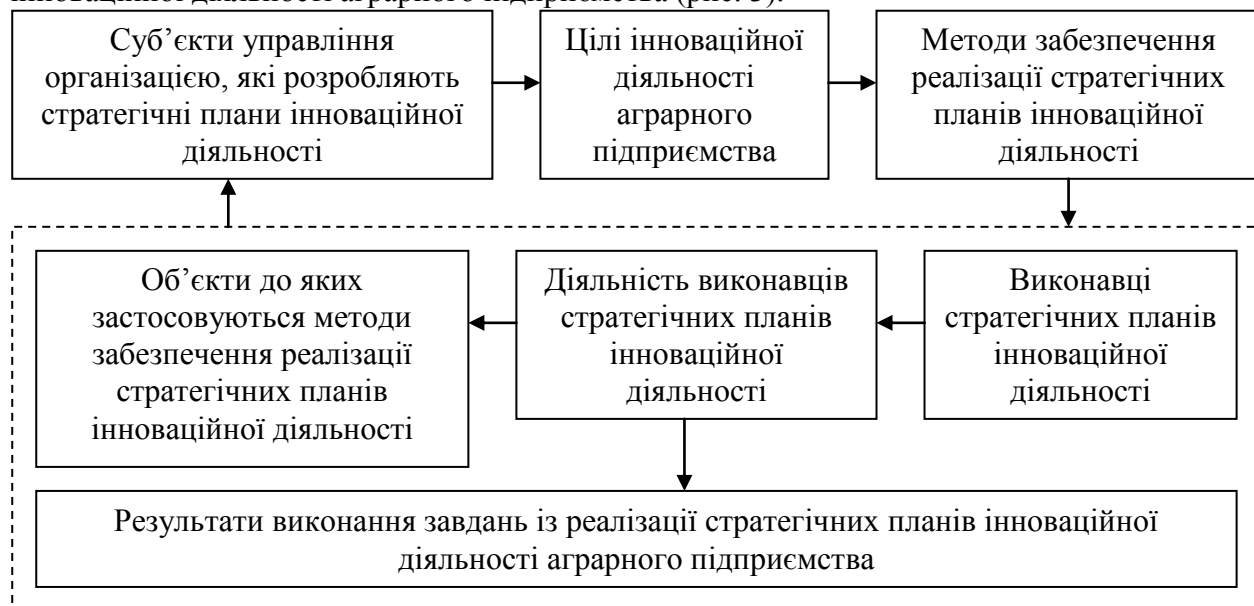

Рисунок 3. Механізм забезпечення реалізації стратегічних планів інноваційної діяльності аграрного підприємства

Побудова такого механізму дозволяє визначити, чи володіє підприємство достатнім потенціалом, щоб скористатися новими інноваційними можливостями, а також які внутрішні його характеристики послаблюють результативність інноваційної діяльності.

Дієвість описаного вище механізму на практиці значною мірою залежить від того, чи дотримуються керівники аграрного підприємства принципів стратегічного планування інноваційної діяльності, зокрема у процесі моніторингу стану елементів механізму.

Таким чином, стратегічне планування інноваційної діяльності має цільовий характер, тобто передбачає постановку і досягнення визначених цілей. Будучи чітко вираженими, стратегічні цілі стають потужним засобом підвищення ефективності інноваційної діяльності в довгостроковій перспективі, її координації і контролю, а також базою для прийняття рішень на всіх стадіях інноваційного процесу.

Висновки. Отже, стратегічне планування – надзвичайно важливе як для аграрних підприємств, так і для сектора загалом. Доцільність застосування стратегічного планування зумовлена невизначеністю майбутнього, мінливістю зовнішнього і

внутрішнього середовища, необхідністю внесення змін у діяльність підприємства чи функціонування сектора. Стратегічне планування дозволяє прогнозувати майбутні проблеми та перспективи розвитку, сприяє зменшенню ризику при прийнятті рішень, забезпечує інтеграцію цілей і завдань усіх структурних підрозділів і виконавців, підвищує результативність у довгостроковій перспективі та зміцнює внутрішню структуру підприємства. Стратегічне планування виробляє ефективний механізм усунення негативних умов і факторів, за рахунок чого забезпечується досягнення сформованих цілей і завдань.

Розробка механізмів реалізації засад стратегічного планування в аграрному секторі становить завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Анотація. Розглядається роль стратегічного планування для аграрних підприємств. Окреслено основні напрями стратегічного планування, а також адаптування процесу стратегічного планування щодо аграрного сектору.

Ключові слова: стратегія, стратегічне планування, інноваційна стратегія, інноваційна діяльність.

Аннотация. Рассматривается роль стратегического планирования для аграрных предприятий. Очерчены основные направления стратегического планирования, а также адаптирование процесса стратегического планирования по отношению к аграрному сектору.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое планирование, инновационная стратегия, инновационная деятельность.

Summary. The role of the strategic planning for agrarian enterprises is considered. The main areas of strategic planning, as well as the adapting of strategic planning process to the agricultural sector are outlined.

Keyword: strategy, strategic planning, innovative strategy, innovative activity.

Список використаних джерел:

1. Висоцький Г. Г. Стратегічне планування розвитку промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Г.Г.Висоцький ; Харківський національний економічний університет. — Х.: 2004. — 16 с.
2. Гришина Л. О. Теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційних процесів : монографія / Л. О. Гришина. — Миколаїв: 2004. — 51 с.
3. Ковтун О. І. Стратегія підприємства : навч. посібник / О. І. Ковтун. — 2-ге вид., стереотип. — Львів : Новий Світ, 2000, 2006. — 388 с. — С. 185.
4. Лесечко М. Д. Стратегічне планування : навчальний посібник / М.Д.Лесечко, Р. М. Рудницька. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2004. — 76 с. — С.9.
5. Михальчик С. О. Стратегічне планування в реалізації інновацій на підприємстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / С.О.Михальчик : Хмельницький національний університет. — Хмельницький: 2005. — 18 с.
6. Смолін І. В. Стратегічне планування розвитку організації / І.В.Смолін. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. — 344 с.
7. Стратегическое планирование : учебник / под ред. Э. А.Уткина. — М. : ЭКСМОС, 1999. — 438 с.
8. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : навчальний посібник / З.Є.Шершньова, С. В.Оборська. — К. : КНЕУ, 1999. — 384 с. — С. 25.

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світової та національної економіки засвідчує, що агропромисловий потенціал України може гарантувати не лише продовольчу безпеку, але й зробити Україну одним з найважливіших учасників глобального продовольчого ринку[3]. Досягнення цієї мети вимагає підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на базі нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування, прискореного, збалансованого і динамічного розвитку галузей АПК, зокрема, круп'яної, вдосконалення інструментів її державного регулювання і підтримки.

Виробництво круп'яних культур в Україні традиційно тривалий історичний період посідає одне з основних місць у розвитку сільського господарства як галузі, якій належить пріоритетне значення у досягненні продовольчої безпеки країни. Воно слугує сировинною базою для виготовлення багатьох продовольчих товарів, належить до важливих джерел створення побічної продукції, зокрема, кормових ресурсів для розвитку галузей тваринництва, має значну роль у формуванні експортних поставок продовольчих товарів держави [1]. Це зумовлено наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних і соціально-економічних умов та ресурсів для розвитку круп'яного господарства, вигідним геополітичним розташуванням країни на Європейському континенті. Завдяки значному конкурентному потенціалу Україна належить до провідних держав-виробників круп'яних культур світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: У різні періоди розгляду питань розвитку виробництва круп'яних культур присвятили свої праці вчені: С.С. Бакай, В.І. Бойко, М.Г. Лобас, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, В.М. Ціхановська, О.М. Шпичак та ін. У їх роботах визначені особливості виробництва та реалізації круп'яних та зернових культур, зміни у їх організації, інституційні регулятори вказаних процесів. Проте проблеми розвитку круп'яної галузі в умовах євроінтеграції, глобальних впливів потребують подальших розробок.

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. Нині гостро стоїть питання стабільності кон'юнктури на ринку круп'яних продуктів та нарощування обсягів виробництва круп. Але круп'яна галузь залишається динамічним, тому постійно потребує проведення аналізу та виявлення впливу негативних факторів на нього.

Мета статті. Тому виникла необхідність проаналізувати економічну та соціальну роль круп'яної галузі у підвищенні ефективності національного господарства України.

Виклад основного матеріалу. Круп'яна галузь, поряд з борошномельною і комбікормовою галузями, є складовою частиною зернопромислового комплексу, що займається переробкою зернових культур, який, у свою чергу, займає важливе місце в складі агропромислового комплексу України. Успішний розвиток зернопромислового комплексу визначається стійким фінансовим станом і активними інвестиційними процесами. В умовах рецесії економіки важливим завданням є своєчасне виявлення проблем у функціонуванні комплексу та визначення шляхів їх вирішення[2]. В сучасному землеробстві країни нараховується 32,4 млн. га ріллі, яка займає 78 відсотків всіх сільськогосподарських угідь (41,7 млн. га). Серед земель, що використовуються в активному обробітку, майже 10 млн. га низькопродуктивні, кислі, засолені, піщані, які не дають належної віддачі на вкладені в них матеріальні та енергетичні ресурси. Щорічно на них розміщується більше 1,0 млн. га зернових культур, за рахунок низької родючості втрачається 1-1,2 млн. тонн зерна [4]. За таких умов назріла необхідність проведення

оптимізації агроландшафтів, зменшення розораності ґрунтів з тим, щоб вилучені землі використати більш раціонально, створивши на них луки та пасовища, а найбідніші – заліснити. Виходячи з науково обґрунтованих розрахунків, економічної, господарської та екологічної доцільності, необхідно зменшити обсяги ріллі на 8,0-8,5 млн. га, а виробництво зерна зосередити на більш продуктивних землях.

Посівні площі зернових культур в 2008-2015 рр. визначено в межах 14,5 -15,0 млн. га, у тому числі озимої пшениці - 5,5-6,0 млн. га, озимого жита – 0,6-0,7 млн. га, кукурудзи – 2,0-2,2 млн. га, ярого ячменю – 3,2-3,5 млн. гектарів. Площі посіву проса і гречки - близько 0,6- 0,7 млн. га, а гороху, як основної зернобобової культури, до 0,6-0,7 млн. гектарів. Разом з тим, в процесі виконання програми та підвищення урожайності зерна на основі інтенсифікації його виробництва посівні площі зернових культур у 2015 році становитимуть 13,5-14,0 млн. гектарів. В польових сівозмінах зернові культури повинні займати в господарствах: степової зони - 55-60 відс. ріллі, лісостепової – 50-55 і поліської зони – 40-45 відсотків. В степовій зоні надаватиметься пріоритет озимій пшениці і кукурудзі, в лісостеповій, крім того, ярому ячменю і зернобобовим культурам, а в зоні Полісся - озимому житю, ярим зерновим колосовим і круп'яним культурам. В усіх зонах доцільно розширити такі високопродуктивні зернові культури, як озиме та яре тритикале. Виробництво зерна за таких умов та при середній урожайності 36-37 ц/га становитиме у 2015 році 50 млн. тонн.

Не менш важливим завданням державної аграрної політики є організація функціонування круп'яної галузі, що забезпечує ефективний обіг виробленого зерна круп'яних культур і формування відповідного попиту, за рахунок чого створюються передумови збалансованого подальшого розвитку галузі [5]. Тому аграрна політика повинна бути сконцентрована на організації сучасної ринкової інфраструктури, що забезпечить ефективне просування продукції до кінцевого споживача. Підвищення ефективності функціонування інфраструктури круп'яного ринку передбачається за рахунок:

- створення і поліпшення діяльності роботи інформаційно-консультативних структур. Цей сегмент інфраструктури забезпечить високоякісний моніторинг ринку зерна круп в Україні і світі, розробку об'єктивних прогнозів його розвитку і на цій основі буде надавати достовірну інформацію державним органам та учасникам ринку. Таким чином забезпечаться умови для вільного доступу до інформації, аналізів та прогнозів для всіх учасників ринку. Забезпечення учасників об'єктивною інформацією про стан, тенденції і перспективи його розвитку, новітні технології виробництва і маркетингу, нові методи організації господарської діяльності здійснюється консультативно-рекламними структурами. Державі необхідно в подальшому протекціонувати заходи з організації навчання та перепідготовки кадрів, виставок, семінарів, днів поля, рекламно-видавничу діяльність. Особливе значення треба приділяти розвитку дорадництва, як основної ринкової структури щодо впровадження новітніх технологій та інновацій;

- організації ефективної системи сервісних структур. Важливу роль в цьому сегменті інфраструктури ринку зерна круп'яних культур відіграє проблема розвитку сучасного складського господарства, при вирішенні якої особливою підтримкою держави будуть користуватись проекти створення сільськогосподарськими виробниками мережі кооперативних елеваторів, включаючи припортові. Суттєву державну підтримку направити на удосконалення транспортної інфраструктури, використання для перевезень річкового транспорту та організації виробництва спеціалізованого великогабаритного автотранспорту для сільськогосподарських вантажів;

- покращення діяльності торговельної мережі внутрішнього ринку, основним завданням якої є стимулювання, формування і задоволення ринкового попиту. В сегменті організованого аграрного ринку зростатиме роль Аграрного фонду, який здійснюватиме державне цінове регулювання стратегічно та соціально значимих товарів, використовуючи для цього Аграрну біржу, як невід'ємний елемент інфраструктури такого ринку.

Для усунення тіньових схем торгівлі державну політику потрібно сконцентрувати на суттєвому збільшенні її обсягів через товарні біржі, агроторгові доми, сільськогосподарські заготівельно-збутові кооперативи, оптові ринки, проведення виставок і аукціонів. При цьому забезпечити такий рівень організованої торгівлі, щоб агроторгові доми, заготівельно-збутові кооперативи, оптові ринки брали участь в торгах на товарних біржах в якості брокерських контор;

- розвитку і підвищення ефективності діяльності експортних структур, що будуть забезпечуватись в напрямку зростання обсягів продажу зерна круп'яних культур на світовому ринку при збільшенні його виробництва, а також підвищення експортної ціни за рахунок удосконалення системи стандартизації якості зерна, структури експорту і удосконалення організаційних форм експортної діяльності. Посилити роль держави в експортній сфері за рахунок законодавчого регулювання і безпосередньої участі державних агентів на світовому зерновому ринку. Зокрема, необхідно здійснити заходи реорганізації Державної акціонерної компанії "Хліб України" в потужного державного зернотрейдера, який вдало поєднуватиме можливості переробки зерна на борошно, крупи та інші продукти і вигідно експортуватиме їх.

- удосконалення кредитних механізмів необхідно здійснювати за рахунок більш широкого використання заставних операцій (складські свідоцтва, закладні та іпотечні облігації), стимулювання розвитку кредитних спілок в сільській місцевості, збільшення обсягів та покращення умов довгострокового кредитування, розширення біржової торгівлі за форвардними та ф'ючерсними контрактами, розвитку іпотечного кредитування, збільшення державної підтримки зниження процентних ставок за користування кредитами. Розвиток системи страхування аграрного сектору повинен здійснюватись у напрямку удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази страхування ризиків на сільськогосподарському ринку, створення Національного агентства з державної підтримки аграрного страхування, а також необхідних інституцій, які забезпечать функціонування системи аграрного страхування. Розвиток ринку боргових зобов'язань та застав буде здійснюватись за рахунок формування системи реєстрації боргових зобов'язань та застав, впровадження системи оформлення боргових зобов'язань у вигляді цінних паперів, удосконалення системи реєстрації складських документів, використання векселів як платіжних засобів.

Висновки і пропозиції. Реально існуючі проблеми зі зниження купівельної спроможності населення внаслідок прояву інфляційних процесів, нестачі оборотних коштів для закупівлі сировини, падіння рівня прибутковості переробних підприємств та збитковості сільського господарства, поширення цінової диспропорції між харчовою промисловістю та сільським господарством негативно вплинули на розвиток харчової промисловості в цілому і на круп'яну галузь зокрема. З огляду на це на загальнодержавному рівні в найкоротші строки необхідно створити максимально сприятливі умови для покращення ситуації в сферах круповиробництва та зернопереробки круп'яних культур, а саме, акцентувати увагу на наступних аспектах:

- нарощуванні обсягів виробництва зерна круп, що не повинно відбуватись за рахунок погіршення його якісних характеристик;

- існуючій ціновій диспропорції між сільським господарством і харчовою промисловістю, яка має бути оперативним усунена;

- внутрішньореалізаційній ціні на зерно круп та продукти його переробки, яка повинна формуватись через призму світових процесів на круп'яному ринку враховуючи внутрішні особливості;

- держава має забезпечити соціально-економічний захист населення, гарантуючи на прийнятному рівні ціну на основні крупи та хлібобулочні вироби для всіх верств населення і соціальних груп;

- перерозподілі доходів в системі «виробництво-переробка- реалізація». Має відбуватись на основі врахування внеску кожного суб'єкта в створення доданої вартості,

виходячи з понесених валових витрат, а також забезпечувати відповідне розширене їх відтворення, ліквідуючи фактичний дисбаланс між вказаними учасниками та уникаючи його виникнення в подальшому.

Література:

1. Бойко В.І. До проблем виробництва круп'яних культур в Україні / В.І. Бойко, О.А. Козак. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 48 с.
2. Нікішина О.В. Фактори стабілізації цін на зерновому ринку України / О.В. Нікішина // Економічні інновації: зб. наук. пр. – Одеса, 2012. – Вип. 42. – С. 172-186.
3. Андрусак В.М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності виробництва зерна круп'яних культур / В.М. Андрусак // Зб. наук. пр. Луганського національного аграрного університету. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – в 3-х томах / За ред. В.Г. Ткачен-ко. – Луганськ: Вид-во “Елтон”, 2002. – №14 (26). – С. 194-196.
4. Ульяновченко О.В. Виробництво зернових культур в якості важеля для підвищення конкурентоспроможності господарств / О.В. Ульяновченко // Агроінком. – 2009. – № 9-12. – С. 9-13.
5. Ковбасюк О.О. Розвиток зернопродуктового підкомплексу України в сучасних умовах / О.О. Ковбасюк // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 122-127.

Анотація. В статті визначено та окреслено роль круп'яної галузі в розвитку аграрного сектору зокрема та національного господарства України в цілому. Виявлено вплив чинників на стан та динаміку розвитку галузі. Визначені сучасні тенденції досліджуваного ринку та вказані передумови покращення ситуації в сферах виробництва та переробки зерна круп'яних культур

Ключові слова: аграрний сектор, круп'яна галузь, продовольча безпека, національне господарство.

Аннотация. В статье определены и обозначены роль крупяной отрасли в развитии аграрного сектора в частности и национального хозяйства Украины в целом. Выявлено влияние факторов на состояние и динамику развития отрасли. Определены современные тенденции исследуемого рынка и указаны предпосылки улучшения ситуации в сферах производства и переработки зерна крупяных культур.

Ключевые слова: аграрный сектор, крупяная отрасль, продовольственная безопасность, национальное хозяйство.

Summary. The article defines and outlines the role of the grinding industry in the development of the agricultural sector in particular and the national economy of Ukraine as a whole. The influence factors on the state and trends of the industry. Identified current trends and market researched these prerequisites improvements in the production and processing of grain cereal crops

Keywords: agricultural sector, cereal industry, food security, national economy.

УДК 338.432

Манойленко М.В.

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну,

екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [1]. Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор України безперечно спроможний на вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду.

Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальшого удосконалення аграрної політики. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки [2]. Проте характерною особливістю сучасного етапу трансформації аграрної сфери економіки України є мінливість і невизначеність ринкових умов, у яких функціонують аграрні підприємства. Саме це обумовлює пошук нових пріоритетів ефективності діяльності аграрного сектору, головним завданням яких є забезпечення стійкого розвитку та стабільності господарювання в умовах конкуренції у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою для дослідження економічної категорії «конкурентоспроможність» є наукові праці зарубіжних вчених С. Брю, Дж. Кларка, А. Курно, К. Макконнела, А.Маршалла, Б. Оліна, М. Портера, Д. Рікардо, Дж. Робінсона, А. Сміта, А.Томпсона, С. Фішера, П. Хейне, Е. Хекшера, Е. Чемберліна, Й. Шумпетера та ін. В Україні проблемі конкурентоспроможності приділяється увага такими вченими-економістами, як В. Андрійчук, В. Бойко, В. Галушко, В. Герасимчук, В. Дерев'яненко, А. Кандиба, А. Кредисов, М. Лендел, Д. Мельничук, М. Пітюлич, П. Саблук.

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. Теоретичні та методологічні розробки, викладені в працях науковців, присвячені переважно визначенню чинників, які впливають на рівень конкурентоспроможності промислового сектору економіки, розкривають підходи до характеристики та оцінки конкурентоспроможності. Однак недостатньо дослідженим залишається питання конкурентоспроможності аграрного сектору.

Мета статті. Практично не досліджені специфічні особливості конкурентного середовища аграрної сфери. Через нестійкість зовнішнього середовища діяльності аграрної сфери економіки і існуючі розбіжності в поглядах вчених економістів-аграріїв на окремі сторони цієї складної і багатогранної проблеми на практиці часто з'являються суперечливі рекомендації. Необхідно впровадження нових механізмів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору має велике теоретичне та практичне значення для розвитку національного господарства України, насичення внутрішнього ринку доступними для всіх груп населення високоякісними продуктами харчування, розширення зовнішньоекономічних зв'язків [4]. Вирішення цих питань має комплексний характер для економіки країни, що пов'язаний із зміцненням здоров'я людей, підвищенням їх життєвого рівня, впровадженням інновацій і досягнень науково-технічного прогресу в аграрну сферу, забезпеченням національної продовольчої безпеки, зростанням зайнятості сільського населення, нарощуванням конкурентних переваг аграрних підприємств.

Україна є одним з найбільших світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, вирощуючи понад 60 млн. т зернових та більше 10 млн. т насіння соняшника на рік. Зокрема, у 2014 р. валовий збір зернових досяг 63,8 млн. т, з них пшениця - 24,1 млн. т, кукурудза - 28,5 млн. т, ячмінь - 9 млн. т. При цьому у

загальному обсязі виробництва зернових переважає фуражне зерно: у 2014 р. продовольчого зерна було отримано 39%, фуражних зернових - 61%. Крім того, Україна займає перше місце у світі за обсягом виробництва соняшнику, а також виробництва та експорту соняшникової олії.

Україна значно наростила доходи від аграрного експорту протягом останнього десятиліття - вони збільшилися майже у 4 рази внаслідок зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію, а також нарощування фізичних обсягів експорту АПК з України (рис. 1).

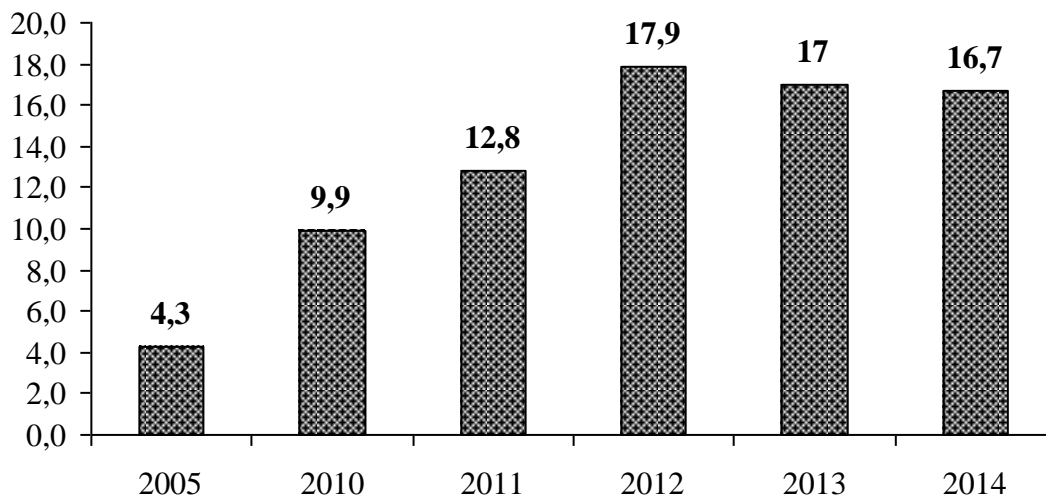

Рис. 1. Обсяги аграрного експорту, млрд. дол. США [3]

Фізичні обсяги експорту зернових за останні 10 років також більш ніж подвоїлися та становили 32,3 млн. тонн зерна у 2013-2014 маркетинговому році. Відповідно зросла роль АПК в загальному експорті. Так, у 2014 р. частка сільськогосподарських товарів та продукції харчової промисловості в загальному експорті України становила 30,9%, тоді як у 2010 р. вона була 19,3%, а у 2005р. - 12,6%. У 2014 р. АПК вперше став лідером за обсягами експорту в Україні, обігнавши навіть металургію (роль металургійного експорту зменшилася через військовий конфлікт на Сході країни та погіршення зовнішньої кон'юнктури).

Основні товарні групи аграрного експорту з України традиційно включають: зернові культури (12,1% загального експорту з України у 2014 р., причому близько 60% українського експорту зернових становить кукурудза і лише 30% - пшениця), насіння олійних рослин (3,1%), жири та олії тваринного або рослинного походження (7,1%), готові харчові продукти (5,7%), молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед (1,1%) (рис. 2). В той же час Україна є нетто-імпортером живих тварин, риби, горіхів та спецій, продуктів з м'яса та риби.

Позитивна кон'юнктура світових сільськогосподарських ринків сприяла зростанню привабливості сектору АПК для внутрішнього та зовнішнього інвестування, в т.ч. з країн ЄС. Особливо привабливою для іноземних інвесторів була харчова промисловість, інвестиційні вкладення у харчову промисловість майже подвоїлися протягом останніх років та досягли 3287,2 млн. дол. або 5,7% усього обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну (2013 р). Сільськогосподарські підприємства акумулювали лише 1,4% ПІІ. Однак рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектору все ще обмежений і потенціал сектору щодо збільшення врожайності та продуктивності праці залишається невикористаним. Хоча урожайність більшості зернових культур в Україні поступово збільшується, однак відстає від середніх європейських та світових показників, незважаючи на кращі умови для вирощування зернових культур в Україні. Урожайність

зернових в Україні в 2013 р. становила 39,9 ц/га, в т.ч. пшениці - 33,9 ц/га. В більшості країн Європи цей показник принаймні удвічі вищий.

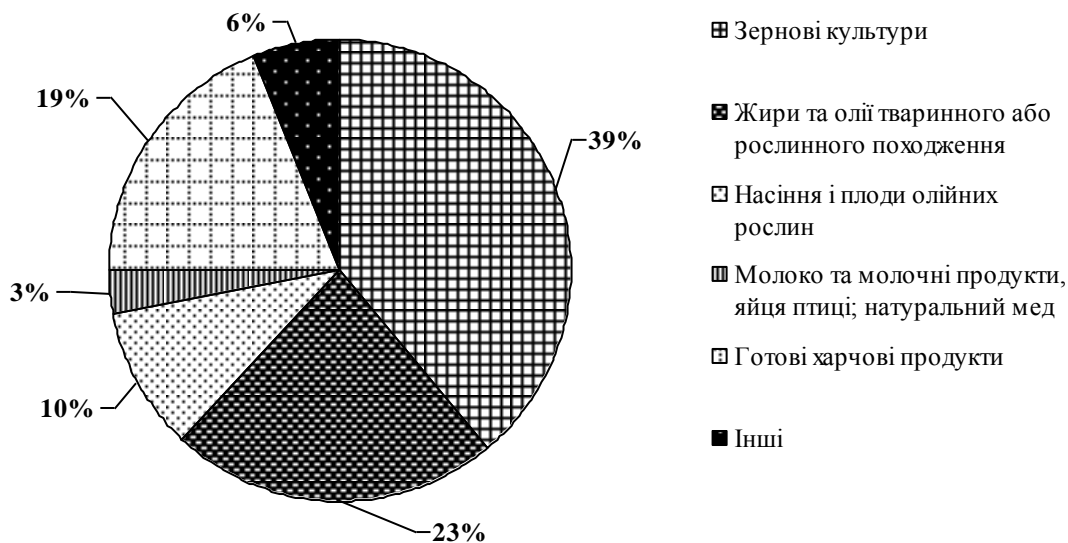

Рис. 2. Структура аграрного експорту у 2014 р., % до обсягу експорту АПК [3].

Основні бар'єри для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору на сьогодні включають:

- Нестабільна, непрогнозована та непрозора державна політика, яка характеризується відсутністю єдиних правил гри для усіх виробників та секторів, надмірним втручанням уряду в роботу аграрних ринків (особливо це стосується експортних обмежень та розподілу експортних квот, цінового регулювання на окремі види аграрної продукції, системи оподаткування сектору, ін.), лобіюванням окремих інтересів з метою отримання монопольної ренти. Така політика створює несприятливий інвестиційний фон в секторі, що перешкоджає надходженню довгострокових інвестицій. Постійне відтермінування запровадження ринку с/г землі консервує стару неефективну систему землекористування та стримує розвиток сектору.

- Недостатнє фінансування сільського господарства, низький рівень кредитування сектору у порівнянні з подібними країнами. Ускладнений доступ до банківських кредитів та ресурсів міжнародних фінансових організацій. За даними опитувань, близько 75% українських компаній в АПК назвали поганий доступ до фінансування однією з основних перешкод для подальшого розширення та інвестицій. Головним джерелом фінансування серед підприємств агробізнесу залишається внутрішнє самофінансування з прибутку і особистих заощаджень. Тоді як можливості зовнішнього фінансування через банківський кредит дуже обмежені для сільгоспвиробників. Близько половини з виробників повинні продати відразу 80-100% нового врожаю, щоб забезпечити оборотний капітал.

- Відсутність ефективною та доступною інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу. Зокрема, дефіцит якісних потужностей для зберігання та перевалки зерна оцінюється близько в 21 млн. т. Малий та середній агробізнес особливо відчуває ускладнений доступ до інфраструктурних та логістичних потужностей, які концентруються в основному у великих агрохолдингах. Це значно обмежує можливості малого та середнього бізнесу в АПК щодо експорту.

- Неєфективна державна політика щодо підтримки експортерів. Основними перешкодами на шляху українських експортерів аграрної продукції (в першу чергу,

малого та середнього бізнесу) є: невідповідність українських стандартів європейським та міжнародним та низька якість виробленої продукції; недостатня інформація про особливості цільових експортних ринків; низька поінформованість невеликих аграрних виробників про можливості експорту на ринки ЄС; відсутність державних програм та інституцій з розвитку сільськогосподарського експорту; обтяжливі митні процедури та корупція на митниці, нерозвинена ринкова інфраструктура та проблеми з логістикою; неефективна система страхування с/г ризиків.

– Вразливість поточної моделі функціонування бізнесу великих агрохолдингів: залежність від зміни зовнішньої кон'юнктури, необхідності обслуговування боргів (зовнішні запозичення) та відсутності права власності на землю. На сьогодні спостерігається погіршення фінансового стану серед найпотужніших агрохолдингів України, проявом чого є зниження вартості їх акцій на іноземних фондових площадках та погіршення доступу до кредитних ресурсів як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Причини такої ситуації криються у поточному падінні цін, зокрема на кукурудзу та пшеницю на світових ринках. Погіршує ситуацію також відсутність можливостей українських агрохолдингів використовувати землю у якості застави.

Курс на євроінтеграцію має здійснюватись і надалі за умови дотримання національних економічних інтересів. Політика уряду вже нині повинна враховувати економічні інтереси підприємств агропромислового комплексу. Першочерговими повинні стати питання розвитку соціальної інфраструктури українського села, підвищення конкурентоспроможності продукції, вирішення земельного питання, розвитку консалтингових та дорадчих служб у сільському господарстві, тобто політика захисту внутрішнього ринку має ґрунтуватися на дотриманні стратегічного курсу на поетапну лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків саме в тих сферах, де з'являються конкурентні переваги [5]. Таким чином, узагальнюючи зазначимо, що для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору необхідно вирішувати такі завдання: забезпечення сільськогосподарських товаровиробників сучасною технікою; створення новітніх технологій вирощування та підвищення урожайності сільськогосподарських культур, забезпечення приросту поголів'я худоби; фінансування сільськогосподарського виробництва та забезпечення фінансової підтримки виробників насінневого матеріалу, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій; підготовка висококваліфікованих кадрів для села; удосконалення цінової політики; урахування специфіки виробництва сільськогосподарської продукції в регіонах.

Висновки і пропозиції. Мають бути вироблені фундаментальна програма побудови вигідних для економіки держави довгострокових і стабільних зовнішньоекономічних відносин і своя стратегія торговельних переговорів за прикладом країн з розвинутою ринковою економікою. Для успішного просування вітчизняної аграрної продукції на світові продовольчі ринки необхідне коректування зовнішньоторговельної політики за наступними напрямками:

- розвивати експортний потенціал АПК, при цьому необхідно дотримуватися балансу між внутрішнім і зовнішнім попитом на сільськогосподарську продукцію;
- диверсифікувати географічну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції (насамперед експорту), мінімізуючи залежність від окремих держав (ринків), підсилюючи тим самим економічну безпеку країни;
- необхідно на рівні державних представництв та посольств України за кордоном вести пошук потенційних покупців вітчизняної аграрної продукції, підтримувати й розвивати дипломатичні відносини з реальними партнерами, формувати імідж України як потужного світового експортера сільськогосподарської продукції;
- забезпечити на державному рівні збалансованість експорту й імпорту сільськогосподарської продукції, тобто домагатися збільшення позитивного сальдо в зовнішній торгівлі - перевищення експорту над імпортом.

Крім того, необхідно впровадити механізми, які підвищують інвестиційну привабливість аграрного сектора. Без різкого збільшення обсягів інвестування, у тому числі значною мірою з-за кордону, важко розраховувати на швидкий і безболісний вихід сільського господарства із кризи. Адже вирішити питання матеріально-технічного переозброєння галузі без залучення інвестиційних і кредитних ресурсів неможливо. Для іноземних інвесторів цікава сільгосппродукція, яку можна провадити в Україні за собівартістю значно нижче від світової.

Анотація. Досліджено місце і значення аграрного сектора на внутрішньому і зовнішньому ринках. Визначено зовнішньоторговельний оборот продукції аграрного сектора України. Доведено, що розвиток аграрного сектора залежить від впровадження агроінновацій. Запропоновано механізми, що впливають на поліпшення конкурентних позицій продукції аграрного сектора на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний сектор, внутрішній ринок, експорт, імпорт, конкурентоспроможність.

Аннотация. Исследовано место и значение аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках. Определен внешнеторговый оборот продукции аграрного сектора Украины. Доказано, что развитие аграрного сектора зависит от внедрения агроинноваций. Предложены механизмы, влияющие на улучшение конкурентных позиций продукции аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: аграрный сектор, внутренний рынок, экспорт, импорт, конкурентоспособность.

Summary: Explore the place and importance of the agricultural sector in the domestic and foreign markets. Designated foreign trade turnover of the agrarian sector of Ukraine products. It was determined that the development of the agricultural sector depends on the implementation agroinnovatsy. The mechanisms that affect the improvement of the competitive position of products of the agricultural sector in the domestic and foreign markets.

Keywords: agriculture, internal market, exports, imports, competitiveness.

Список використаних джерел:

1. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах / В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 1 (171). – С. 21-27.
2. Веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Звіт про конкурентоспроможність України 2014. Назустріч економічному зростанню та процвітанню / Фонд «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>.
4. Зубець М.В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М.В. Зубець, П.Т. Саблук, С.О. Тивончук // Економіка АПК. – 2008. – № 12 (170). – С. 3-8.
5. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / [М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, І.О. Белебеха та ін.] // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 7-15.

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Учасники ринкових відносин прагнуть отримати доходи, що перевершували б їх витрати на здійснення підприємницької діяльності. Доходи використовуються ними для відтворення робочої сили, заощаджень, нагромадження капіталу, розширення бізнесу тощо. Ринок не гарантує стабільності в отриманні доходів, що особливо помітно в умовах економічних потрясінь. У зв'язку з цим, зростають перерозподільні та соціальні функції держави, яка може нівелювати негативні впливи ринку. Соціальну відповідальність за формування доходів також несе бізнес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розподілу доходів є актуальними в усі часи розвитку економічних систем для науковців, суб'єктів економічної діяльності, власників засобів виробництва, держави.

З'ясування суті розподільчих відносин в адміністративно-командній економіці знаходилося у полі зору таких дослідників, як: Вихляев О., Карасик Д., Колесов М., Кунельський Л., Мальцев М., Микульський К. Осипенко П., Радаєв В., Рябченко О., Чухно А. та ін. Питання перерозподілу доходів піднімалися у працях Майєра В., Маркова В., Мстиславського П., Шаталіна С., Шохіна О., Ракитського Б., Римашевської Н. Та ін..

У вітчизняній економічній літературі надана увага Лібановою Е., Грішновою О. місцю розподілу доходів у формуванні трудового потенціалу [1]; Черенко Л., Яровим І. – проблемам бідності населення [2]; Мандибурою В. – формуванню реальних доходів населення [3]; Пономаренком В., Кизимом М., Узуновим Ф. - дослідженню рівня життя і реальних доходів [4]; Гвелесіані А. – диференціації доходів населення [5] тощо.

Невирішені складові загальної проблеми. Не дивлячись на популярність досліджуваних проблем, в економічній літературі недостатньо висвітлено питання факторного розподілу доходів у вітчизняній економіці.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є дослідження формування ринкового розподілу доходів населення і з'ясування їхніх наслідків в економіці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доходи домашніх господарств формуються в ринковій економіці за рахунок заробітної плати найманих робітників, доходів від підприємницької діяльності, соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, виплат по безробіттю тощо) членам господарства, доходів від власності у вигляді відсотків за депозитами, цінними паперами, страхових виплат тощо. В економічній теорії заробітна плата, рента, прибуток, відсоток розглядають як факторні доходи, або як ті, що отримані від використання власних факторів виробництва.

У 2010 р. заробітна плата досягла 47,6% грошових доходів домогосподарств, тоді як стипендії, пенсії, соціальні допомоги – 25,8%, доходи від підприємницької діяльності 6,1%, доходи від власності – 3,4%. У структурі сукупних ресурсів у розрахунок на одне домогосподарство у 2014 р. грошові доходи становили 91,2% (89,1% у 2010 р.), у тому числі, оплата праці – 48,8, доходи від підприємницької діяльності 5,2, соціальні виплати – 27,0, доходи від власності – 4,7% [6].

Як свідчать, статистичні дані, за п'ять років (2010-2014 рр.) структура сукупних ресурсів домогосподарств суттєво не змінилась. Основною статтею доходів є заробітна плата. Низький обсяг оплати праці у структурі доходів населення є наслідком низького рівня середньої заробітної плати, який обумовлений диференціацією між рівнями заробітної плати у державному та приватному секторах, міжрегіональною та галузевою диференціацією, що гальмує нагромадження людського капіталу.

На перетворення грошових доходів у реальні значний вплив мають податки і обов'язкові платежі (відрахування в пенсійний фонд та на соціальні потреби). Особливо зменшують доходи домашніх господарств у сучасній економіці комунальні платежі, тарифи на які стрімко зростають. Поточні податки на доходи і майно займають 7,4% (у 2010 р.) та 8,5% (у 2014 р.) у сукупних витратах населення України.

Реальний наявний дохід - відображає купівельну спроможність грошового доходу і являє собою кількість товарів і послуг (у вартісному вираженні), яку можна придбати за отриманий дохід протягом певного періоду. Реальний наявний дохід населення України у розрахунку на одну особу зазнав суттєвих змін: у 2014 рр. у відсотках до відповідного періоду 2010 р. він скоротився на 27,5%. Найнижчі показники у відсотках до відповідного періоду 2013 р. спостерігались у Луганській (68,0%) та Донецькій (75,9%) областях [7]. Така ситуація викликана військовими діями, масовою міграцією населення, важким соціально-економічним становищем в зазначених регіонах.

Головними статтями доходів більшості вітчизняних домогосподарств є заробітна плата і трансфертні платежі. Співвідношення між ними помітно впливає на економічну поведінку людей. Зокрема, коли в структурі доходів переважають заробітки, це стимулює трудову активність людини, його відповідальність, ініціативу, підприємливість. Коли ж підвищується роль трансфертів, люди стають пасивними по відношенню до найманої праці, з'являється психологія утриманства. У зв'язку з цим, політика державної соціальної допомоги повинна бути продуманою, виваженою і адресною [1].

Домашні господарства є головними споживачами товарів і послуг, а також власниками виробничих факторів (землі, праці, капіталу, підприємницьких здібностей). Господарства займаються відтворенням робочої сили, що формує її пропозицію на ринку праці..

Споживчі сукупні витрати домогосподарств протягом останніх п'яти років не зазнали суттєвих змін. Витрати на продукти харчування становлять незмінно трохи більшу половину усіх видатків (52%), витрати на непродовольчі товари та послуги зросли з 34,9 у 2010 до 36,3% у 2014 р. [8].

Частина грошового доходу споживається членами домогосподарств, а інша - зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції. Заслуговує на увагу теорія «життєвого циклу» Ф. Модільяні та Р.Брумберга [9].

Ця теорія ґрунтується на мікроекономічних передумовах планування обсягів споживання і заощадження протягом життя членів домогосподарств. Останні приймають рішення про обсяг споживання в поточному періоді, виходячи не з поточного доходу, а з того доходу, який вони можуть одержати протягом свого життя. У зв'язку з цим, у функцію споживання включено постійний дохід, за умови, що позичковий відсоток, ставка кредитування і рівень часової переваги рівні нулю. Крім того, якщо домогосподарства обмежені ліквідністю (обмежені в кредитах), їх гранична схильність до споживання дорівнює одиниці. Насправді такі домогосподарства хотіли б позичати гроші на додаткове споживання, але вони не можуть цього зробити. Вони розглядають додаткові доходи як послаблення обмежень і витрачають їх.

Згідно моделі «життєвого циклу» Ф. Модільяні вважає, що окремі домогосподарства (молодше, середнє та старше покоління), вирівнюють споживання протягом життя відповідно до очікуваного на кожному життєвому циклі доходу. У результаті цього спостерігається пряма залежність норми заощаджень від розподілу доходів домашніх господарств за віковою категорією.

З точки зору економічної теорії домогосподарства можуть брати участь в інвестиційному процесі тільки опосередковано через банківські та парабанківські установи. Останні залучають тимчасово вільні кошти населення та спрямовують їх на інвестиційне кредитування нефінансових корпорацій, іпотечне кредитування домогосподарств, купівлю-продаж цінних паперів, будівництво, цільове фінансування інвестиційних проектів тощо. Однак частка інвестиційного використання залучених

фінансових ресурсів мізерна порівняно з часткою неінвестиційних операцій таких установ.

Сектор домогосподарств володіє достатнім інвестиційним потенціалом. За даними Держкомстату України найбільші обсяги заощаджень населення були зафіксовані у 2002, 2004–2006рр., вони склали 11,5–12,8% від його сукупних витрат. Якщо у 2010 р. приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах становив 5,6%, то у 2014 р. 10,5% зі знаком мінус. Негативна тенденція спостерігалась і у прирості фінансових активів, які зменшились до 1,9% у 2014 р. тоді як у 2010 р. становили – 12,4% у витратах населення [8].

Кризові явища в економіці і фінансовій сфері останніх років негативно впливають на перетворення заощаджених коштів у реальні інвестиційні джерела, дисбалансиують кількість готівкових коштів на руках у бік їх зростання, спотворюють інвестиційні інтереси суб'єктів національної економіки, сприяють порушенню кругообігу фінансових та матеріальних ресурсів та подорожчання кредитних ресурсів для підприємств.

На наш погляд, вирішити зазначені проблеми можливо шляхом відновлення довіри до фінансово-кредитних установ, за допомогою прямого залучення грошових коштів домогосподарств у реальний сектор економіки.

Крім того, існує необхідність активізації в Україні інвестиційного використання заощаджень домогосподарств. Для реалізації даного положення пропонуємо запровадження прямого спрямування домогосподарствами власних заощаджень на цільові інвестиційні рахунки нефінансових корпорацій. Підприємство, що потребує інвестицій та проект якого внесений до реєстру пріоритетних для української економіки інвестиційних проектів, відкриває цільовий інвестиційний рахунок, на який домогосподарства матимуть можливість перерахувати фінансові кошти для подальшого здійснення ними інвестицій. У зворотному напрямку відбуватиметься переведення домогосподарствам відсотків за вкладені кошти від підприємств. Стимулом для участі у цих операціях для домогосподарств буде, по-перше, державна гарантія повернення вкладених коштів, по-друге, звільнення від оподаткування: фінансових коштів (у тому числі зарплати), що спрямовуватимуться домашніми господарствами на цільові інвестиційні рахунки нефінансових корпорацій; коштів, що розміщуватимуться домогосподарствами у фінансових корпораціях на спеціальних рахунках, призначених для цільового інвестування підприємств; відсотків від цільових інвестиційних вкладень. Кошти домогосподарств матимуть безпосередньо інвестиційне призначення, вони отримають можливість самостійно визначити напрямок та обсяги інвестування. Тим самим, відбудеться забезпечення реалізації їхнього інвестиційного потенціалу [10].

Перетворенню заощаджень в інвестиції і формуванню доходів від інвестицій в ринковій економіці України, на нашу думку, сприятиме досягнення оптимального балансу між відкритістю економіки та обґрунтованим обмеженням міграції фінансового капіталу, лібералізацією та оптимальним регулюванням національного фінансового ринку. Мова йде про розвиток фондового ринку, створення умов для розширення фінансових ресурсів корпоративних структур, переливу їх у галузі з високим вмістом доданої вартості.

Важливого значення набуває мобілізація внутрішніх джерел для інвестицій у національну економіку, а також створення необхідних умов для їх ефективного використання. У зв'язку з цим, необхідно сприяти підвищенню рівня внутрішніх заощаджень та їх перетворенню в ефективні продуктивні інвестиції, а також поліпшувати інвестиційний клімат в Україні з метою зменшення впливу капіталу. Йдеться також про ефективніше використання потенціалу державних банків щодо захисту інтересів національних вкладників.

«Реформування секторів, пов'язаних із розвитком людського потенціалу, насамперед, освіти та охорони здоров'я; випереджаючий розвиток гуманітарного капіталу; сприяння подоланню дихотомії суспільної свідомості, що дісталася в спадщину від епохи соціалізму, на основі зміцнення та розвитку соціального капіталу та

прогресивних неформальних інституцій колективізму, довіри до держави, відкритості до духовних і суспільних інновацій, толерантності» [11] сприятиме формуванню стимулів до активізації трудової діяльності домашніх господарств, прагнення до отримання доходів в умовах ринкової економіки України і їх ефективного перетворення в сукупний внутрішній попит.

Висновок. Активізація ділової активності та досягнення єдності суспільства є основою зростання доходів, їхнього вирівнювання, що в сукупності створює підґрунтя для формування ринкового розподілу доходів, нагромадження людського капіталу і поліпшення його якісних параметрів. Вирішенню цих проблем необхідно надати належну увагу на загальнодержавному, регіональному рівнях, оскільки якість розподілу доходів і якість життя домашніх господарств знаходяться у тісній взаємозалежності.

Анотація. Предметом дослідження статті є з'ясування напрямків формування ринкового розподілу доходів у вітчизняній економіці, виявлення динаміки доходів і витрат домогосподарств протягом останніх років.

У статті розглянуто основні напрямки розподілу доходів в ринковій економіці. Надана увага факторному розподілу доходів. Проаналізовані проблеми ринкового розподілу доходів в Україні та досліджено їх основні наслідки. Піднято питання соціальної справедливості. Наголошено на необхідності втручання держави у формування соціальної відповідальності бізнесу при справедливому розподілі доходів.

У процесі дослідження використовується порівняльний, статистичний аналіз макроекономічних показників, що характеризують сукупні доходи і витрати домогосподарств України протягом останніх п'яти років (2010-2014рр.). З'ясовано, що зазначені показники не зазнали суттєвих змін. Основною формою доходів залишається заробітна плата, а вагомою статтею витрат є видатки на споживчі товари, що становлять більшу половину у структурі витрат домашніх господарств. Доходи від власності не набули значної питомої ваги в структурі доходів. Існує проблема перетворення заощаджень у продуктивні інвестиції, що пов'язано з низкою проблем мікро- та макрорівнів і потребує загальнодержавного вирішення.

Негативна тенденція спостерігається у динаміці реального наявного доходу на одну особу, який суттєво скоротився в цілому по Україні, особливо, у Донецькій і Луганській областях, де відбуваються військові дії.

Зроблено висновок, що якість розподілу доходів і якість життя домашніх господарств знаходяться у тісній взаємозалежності, тому вирішенню цих проблем необхідно надати належну увагу на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Ключові слова: розподіл доходів, факторний розподіл доходів, соціальна справедливість, соціальна відповідальність бізнесу, диференціація доходів, домашні господарства.

Аннотация. Предметом исследования статьи является выяснение направлений формирования рыночного распределения доходов в отечественной экономике, выявление динамики доходов и расходов домохозяйств в течение последних лет.

В статье рассмотрены основные направления распределения доходов в рыночной экономике. Предоставлена внимание факторном распределения доходов. Проанализированы проблемы рыночного распределения доходов в Украине и исследованы их основные последствия. Поднят вопрос социальной справедливости. Отмечена необходимость вмешательства государства в формирование социальной ответственности бизнеса при справедливом распределении доходе.

В процессе исследования используется сопоставительный, статистический анализ макроекономических показателей, характеризующих совокупные доходы и расходы домохозяйств Украины в течение последних пяти лет (2010-2014гг.). Выяснено, что указанные показатели не претерпели существенных изменений. Основной формой

доходів остається зароботна плата, а весомою статтею расходов являються расходи на потребительские товары, которые составляют большую часть в структуре расходов домашних хозяйств. Доходы от собственности не приобрели значительного удельного веса в структуре доходов. Существует проблема превращения сбережений в продуктивные инвестиции, что связано с рядом проблем микро - и макроуровней и требует общегосударственного решения.

Негативная тенденция наблюдается в динамике реального располагаемого дохода на одного человека, который существенно сократился в целом по Украине, особенно в Донецкой и Луганской областях, где происходят военные действия.

Сделан вывод, что качество распределения доходов и качество жизни домашних хозяйств находятся в тесной взаимозависимости, поэтому решению этих проблем необходимо оказать должное внимание на общегосударственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: распределение доходов, факторное распределение доходов, социальная справедливость, социальная ответственность бизнес, дифференциация доходов, домашние хозяйства.

Summary. The subject of the article is studying of the formation of income distribution`s market trends amid national economy, identification of income and household expenditures` dynamics in recent years.

The main trends of income distribution in a market economy are examined in the article. Factor income distribution is discussed in the article. The problems of market distribution of income in Ukraine and their main implications are analyzed in the article. The issue of social equity is raised. The necessity of state intervention in the formation of social responsibility in the equitable distribution of income is stressed.

In terms of study comparative, statistical analysis of macroeconomic indicators which define aggregate income and expenditures of the households Ukraine over the past five years (2010-2014) were used. It was found out that these indices did not significantly change. The main form of income is wages. The major expenditure article is consumption expenditures which constitute more than half of households` consumption structure. Property income does not take a significant share in the income structure. There is a problem of converting savings into productive investments due to a number of micro- and macro-level problems. The issue needs nationwide decisionmaking. The negative trend is observed in the dynamics of real disposable income per capita. It has significantly decreased in Ukraine in general, especially in the Donetsk and Lugansk regions, whereas military action. It is concluded that the quality of income distribution and quality of life of households are closely interconnected so solving of these problems should be under close attention at the national and regional levels.

Keywords: income distribution, factor income distribution, social equity, business` social responsibility, income differentiation, households.

Список використаних джерел:

1. Людський розвиток регіонів: аналіз та прогноз (колективна монографія)/ За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2007. – 328 с.
2. Яровий І.М. Бідність серед працюючого населення/ І.М. Яровий// Актуальні проблеми економіки. – 2012. -№6(132). – С. 242 -24.
3. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання//В.О. Мандибура; ред. Д.П. Богиня. – К.:Парлам.. вид-во, 1998. – 223 с.
4. Пономаренко В. С., Кизим М. О., Узунов Ф. В. Рівень і якість життя населення України: Монографія. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 226 с.

5. Гвелесіані А.Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання: монографія/ А.Г. Гвелесіані; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – К., 2008. – 154 с.
6. Структура сукупних ресурсів// Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Доходи населення за регіонами України// Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Структура сукупних витрат// Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Модільяні Франко//Енциклопедія фінансових ідей/голов. ред. В.В.Фещенко; уклад. Н.Л. Гузей та ін. – К.:Укр.Агентство фін. розвитку, 2012. – С.296.
10. Дучинська Н.І. Механізм активізації інвестиційного використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні / Н.І. Дучинська, В.Л. Смесова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2009. - Вип. 3. – С. 24-36.
11. Гражевська Н.І. Трансформація управлінсько-регулятивних функцій держави в напрямі підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки України / Н.І. Гражевська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2009. - Вип. 3 (2). – С. 37-44.

УДК 339.727.3

Ботвіна Н.О.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ У СТРАХОВОМУ СЕГМЕНТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Нині вітчизняна система страхування повільно розвивається за рахунок формальних схем, переважно у екстенсивному форматі, й супроводжується різноманітними проблемами фінансового, інформаційно-аналітичного, організаційного й інституційно-інфраструктурного характеру. Однак є проблеми примноження якості страхових продуктів, поєднання й гармонізації інтересів учасників системи страхування. Вирішальними проблемами страховиків України при переході функціонування на нові ринкові умови стала необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняна наука генерувала вагомий доробок теоретико-методологічного характеру із проблем сталості, який висвітлено в працях М.Александрова, В.Борисова, Н.Виговська, О.Вовчак, О.Гудзь, О.Гаманкова, О.Гривківська, М.Дем'яненко, О.Залетов, І.Зеліско, Т.Калашнікова, Ю.Лупенко, П.Макаренко, О.Мельник, С.Навроцький, О.Непочатенко, О.Олійник, О.Петрук, Н.Прокопенко, О.Прутська, В.Рудик, П.Саблук, В.Синчак, П.Стецюк, Л.Худолій, О.Філонюк, І.Фисун, В.Фурман, А.Чупіс та деяких інших.

Виклад основного матеріалу. Страхування – один із важливих фінансових сегментів національної економіки, де формуються, нагромаджуються, перерозподіляються та використовуються фінансові й інвестиційні ресурси, відбувається взаємодія виробників та споживачів страхових продуктів.

Страховий сегмент України представляють близько 400 страховиків з валовим обсягом страхових внесків майже 27 млрд. грн. Після 1999 р. почали організовуватись страхові організації з іноземним статутним капіталом. Після 2003 р. спостерігається

інтенсивна динаміка злиття та поглинання страховиків, переважно потужними іноземними страховими компаніями.

Вирішальними проблемами страховиків України при переході функціонування на нові ринкові умови були: необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища, низька капіталозабезпеченість та низька фінансова стійкість[6].

Фінансова та політична кризи поглибили руйнівні процеси у страховій сфері. Статистика переконує, що на сучасному етапі в Україні страхують не більше 10% усіх ризиків. До кризових часів через стрімкий злет страхових внесків страховики забезпечували поточні страхові відшкодування і не переймалися проблемами ліквідності власних засобів та якості й накопичення страхових резервів[7]. У обставинах фінансових колізій протягом останніх років така стратегія страховиків лише загострила несприятливий вплив на успішність їх діяльності. Крім цього, набрала гостроти й поглибилась проблема випереджаючого злету валових страхових відшкодувань та нарощення їх рівня, що пояснюється різким погіршенням економічних й політичних умов для бізнесу в Україні.

Слід відмітити, що вітчизняний страховий ринок вважається достатньо закритим і непрозорим ринком. Пояснюється це надзвичайно неоднорідною конструкцією ринкового середовища, не високим рівнем транспарентності страхового ринку, дефіцитом розгорнутих об'єктивних даних стосовно функціонування конкретного страховика та структури його фінансового капіталу[5].

Також відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості, спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування[8]. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Сьогодні, незважаючи на потужний потенціал страхування, частка страхових внесків у ВВП залишається помітно нижчою, ніж у світових лідерів[9], причому, ризикове страхування в Україні займає вище 9/10 від загального страхування.

Зростання сукупних страхових внесків пояснюється зростанням страхових внесків з добровільного майнового страхування. Статистика підтверджує домінуючу частку у сукупній структурі страхування, його майнового сегменту. При цьому, превалює частка корпоративного страхування, яка складає близько 95% сукупного обсягу внесків. Нерозвиненим залишається страхування життя[10].

Розвиток страхової сфери має пряму залежність від прогресу національної економіки, регіонального розташування страховиків завдяки помітному їх скупченню у столиці й у промислово потужних регіонах та відповідної територіальної асиметрії акумуляції страхових резервів. Причому, через посилення нормативних вимог держави до нарощення обсягів статутних фондів страхових компаній та підвищення їх фінансової стійкості можна передбачити інтенсифікацію цих процесів. Це зумовлює доцільність здійснення відповідних заходів щодо посилення регіональної складової страхового ринку[1].

Страхування, на сучасному часі, не відіграє необхідної ролі щодо гарантування страхового захисту економічних суб'єктів й населення, його частка коливається в межах 2% ВВП за роками.

Фінансовий стан більшості страховиків, зазвичай досить низький й не забезпечує їм конкурентні переваги навіть на вітчизняному страховому ринку. Вирішальним чинником непрозорості страхових процесів визначається проведення страховиками схемних оборудок. Публічна звітність страховиків не сприяє об'єктивній діагностиці їх фінансового стану, стабільності, а часто зустрічаються неточності й похибки[2].

Проте падіння відносних індикаторів страхового відшкодування при умовах стійкого злету розмірів страхових внесків переконує, що страхування поки ще не реалізує

у повній мірі свою функцію реального забезпечення страхового захисту й покриття наявних ризиків економічних суб'єктів.

Показники збитковості вітчизняних страховиків демонструють помітно менші значення, ніж у економічно потужних країнах.

У 2014 році практично одночасно виникли й матеріалізувалися декілька гострих викликів: революційні перетворення й кардинальна зміна державної влади, девальвація національної валюти (вище 300%), ворожа окупація частини країни й антитерористичні дії на східних територіях, де фактично унеможливлене здійснення страхових операцій (майже 25% страхових операцій), ускладнений вплив інфляційних процесів (більше 25%), «відплив» з банківської системи майже 30% депозитних коштів і загальне звуження економічної активності економічних суб'єктів, все це має руйнівний вплив на зростання національної економіки, падіння довіри страхувальників до страховиків, розбалансування фінансової системи й зумовило зниження якості страхових портфельів, що генерує доцільність адекватного очищення й модернізації страхового ринку. Ситуацію з проблемами не виплат ускладнює дефіцит надійних технологій захисту прав страхувальників та неупередженого судочинства в країні[3].

Означені деформаційні зовнішні чинники багаторазово поглибили внутрішню фінансову безпеку страхової сфери. До головних «зовнішніх ударів» слід віднести реакцію на події в Україні світових фінансових ринків, наслідком якої є обмежений доступ до надійних ринків перестраховування фінансово потужних країн, через надзвичайне підвищення рівня ризиків. Зменшили можливості страхових компаній щодо диверсифікації ризиків, і введені Національним банком України різноманітні валютні обмеження.

Нині страховий ринок, по суті, виживає, а не прогресує. Тому потенційному страхувальнику важко зорієнтуватися, якого саме страховика обрати. За переконанням фахівців, страхова діяльність, на сучасному етапі, не приносить високих прибутків внаслідок звуження страхового ринку та недобросовісного ведення бізнесу (великі комісійні й низькі тарифні ставки).

На страховому ринку спостерігається присутність латентних банкрутів й фактична недокапіталізованість діяльності у більшості страхових компаній, а розповсюджені схеми їх фіктивного банкрутства, ще більше загострюють кризові деформації. За таких умов, ще й маємо низькі вимоги (лише 60 тис. дол. США) щодо започаткування страхового бізнесу, що відлякує потенційних портфельних інвесторів й зменшує попит зі сторони партнерів та страхувальників[4].

Сьогодні, перші (за рейтингом) 100 страховиків акумулюють 80% страхових внесків, а інші 200 – лише 1%.

Цікаво, що майже третина (28,5%) страховиків є дочірніми утвореннями різних бізнесових структур. Причому, більшість з них є активними суб'єктами страхового ринку, вони широко себе рекламують й здійснюють страхові операції. Ключовими партнерами та портфельними інвесторами страхових компаній виступають банківські установи.

Страховий ринок сьогодні, характеризується чітко вираженим «модним» форматом, багато страховиків, фактично, не мають конкурентної боротьби завдяки сформованою якоюсь промислово-фінансовою групою з прив'язкою до владних структур, вони виступають монополістами своєї повністю закритої ринкової ніші. Таким чином, не докладаючи великих зусиль ці страхові компанії отримують потужні фінансові надходження, одночасно зумовлюючи поглиблення конкуренції між іншими учасниками у відкритих сегментах страхового ринку.

Для вирішення означеної проблеми, світовий досвід пропонує ширше залучати іноземний страховий капітал.

Таким чином, здійснений пошук, дозволяє демаскувати наступні тенденції розвитку страхування: підвищення рівня конкуренції у галузі страхування життя; поділ страхового ринку між бізнесовими групами страховиків; консолідація ризикових галузей

страхового ринку; стабілізація нормативно-правового регулювання за страховою діяльністю; темпи злету розмірів страхових резервів вищі від темпів злету страхових внесків; кількість страховиків достатньо висока; незбалансованість між окремими галузями страхування; нарощення страхових внесків і відшкодування в абсолютних значеннях; темпи зростання страхових внесків випереджають темпи зростання страхового відшкодування; темпи злету страхування більші за темпи злету ВВП; сегмент страхування життя в сукупному обсязі страхових внесків є дуже малим; формування за активної участі страхових компаній фінансових груп; поступове нарощення капіталу статутних фондів страховиків; підвищення сегменту страхування у сукупному ВВП; нарощення капіталізації страхових компаній; нарощення сукупних обсягів страхування; експансія страхового іноземного капіталу; підвищення частки внутрішнього перестраховування зрівняно із зовнішнім перестраховуванням; укрупнення страховиків шляхом злиття і поглинання; поступово підвищуються параметри страхових резервів; в страхових внесках сегмент громадян є малопомітним і він продовжує зриватись; концентрація страхового капіталу; формування об'єднань страховиків на платформі синтезу їх економічних інтересів; структурні перетворення у частині збільшення частки добровільного страхування; зменшення рівня збитковості страховиків; примноження фінансової надійності страхових компаній; активізація на страховому ринку іноземних інвесторів; недостатність страхових резервів; нарощення інвестицій страхового капіталу у різні економічні галузі; започаткування і реалізація страхових програм соціального захисту; проникнення й перелив у страхову сферу банківського, промислово-фінансового та іноземного капіталу, використання інструментів страхування для мінімізації податкових платежів та легалізації капіталів, отриманих непрозорими способами тощо.

Процеси, які відбуваються в останній період в страховій сфері підривають довіру потенційних страхувальників, яким потрібно реальне надійне страхування їх підприємницьких та особистих ризиків, та перетворюють страхування в інструмент фінансової оптимізації податкових платежів. За ствердженням фахівців, «лише 1/3 частина страхових капіталів працює на національну економіку, а решта обслуговує «тіньовий капітал» [1]. Тому зараз загострюється проблема довіри до страхування, формування умов, за яких страховикам не вигідно буде проводити схемне страхування чи займатися псевдо страхуванням, яке передбачає, що страхування використовується її учасниками не для страхового захисту інтересів і майна, а для мінімізації податкових платежів й тіньових схем, зокрема й для легалізації виведення за кордон фінансових ресурсів. Проблема запобігання псевдостраховим схемам вважається важливою й актуальною не тільки для нашої економіки.

Проте зарубіжні країни розв'язують цю проблему шляхом формування прозорого інформаційного простору, який виключає інформаційну деформацію з боку страховиків. Фактично, через інформаційну закритість, дефіцит офіційної об'єктивної інформації страховий ринок вважається непрозорим та недостатньо контрольованим, що гальмує здійснення наукових розробок та своєчасне викриття проблемних питань.

Це можна розв'язати лише ухваленням комплексу рішень й розробкою відповідних заходів, серед яких ключовою позицією повинно бути посилення державного нагляду за страховими компаніями й удосконалення нормативно-правового поля, особливо податкових актів.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Фінансова безпека страхової сфери загострилась відсутністю досконалого нормативно-правового поля й ефективних моделей регулювання, що зумовило створення великої чисельності фінансових «пірамід», які в свою чергу загострили кризу недовіри до фінансової системи загалом. Фінансова безпека у страхуванні вважається кризовою завдяки капіталізації більшості страховиків та їх незадовільної фінансової надійності за рахунок чого вони не мають конкурентних переваг навіть на внутрішньому страховому ринку. Слід відмітити, що страхування

сьогодні не вважається загальнодоступним механізмом, який забезпечує безпеку економічним суб'єктам.

Анотація. Розглянуто стан фінансової безпеки у страховому сегменті України. Основними проблемами які загрожують страховикам і як наслідок, фінансовій безпеці держави, є відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості, спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Ключові слова. Страхування, фінанси, безпека, страховики, фінансова стійкість.

Аннотация. Рассмотрено состояние финансовой безопасности в страховом сегменте Украины. Основными проблемами которые угрожают страховщикам и как следствие, финансовой безопасности государства, есть ощутимое сужение сегмента страхования жизни, незначительное наращение объемов страховых капиталов, замедления темпов наращения страховых резервов, медленное повышение финансовой стойкости, наблюдаются структурные трансформации относительно расширения добровольного имущественного страхования. При такой ситуации гармоничное развитие страховой сферы и повышение доверия экономических субъектов к страховым институциям зависит от страховой политики, способов и регуляторных рычагов государства.

Ключевые слова. Страхование, финансы, безопасность, страховщики, финансовая стойкость.

Annotation. The state of financial safety is considered in the insurance segment of Ukraine. That threaten basic problems to the insurers and as a result, to financial safety of the state, there is the perceptible narrowing of segment of life-insurance, insignificant increase of volumes of insurance capitals, deceleration of rates of increase of insurance backlogs, slow increase of financial firmness, there are structural transformations in relation to expansion of voluntarily property insurance. At such situation harmonious development of insurance sphere and increase of trust of economic subjects to the insurance institutes depend on an insurance policy, methods and regulator levers of the state.

Keywords. Insurance, finances, safety, insurers, financial firmness.

Список використаних джерел:

1. Болдуєв М.В. Механізми державного регулювання розвитку агропромислового комплексу на регіональному рівні : монографія / М.В. Болдуєв. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 352 с.
2. 134. Віленчук О. М. Концептуальні аспекти формування системи страхування сільськогосподарських ризиків / О. М. Віленчук // Наук. вісн. Нац. аграр. ун-ту. – 2007. – № 111. – С. 132–136.
3. Залетов О. Страховий ритейл в Україні в умовах економічної кризи / О. Залетов // Страхова справа. – 2009. – № 4 (36). – С. 4-11.
4. Лутак Н.Д. Пути интеграции украинского страхового рынка в мировой / Лутак Н.Д. // Финансовые услуги. – 2009. – № 1. – С. 20-24.
5. Машина Н. І. Міжнародне страхування : навч. посіб. / Машина Н. І. – К. : ЦНІ, 2006. – 504 с.
6. Плиса В. Й. Державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації / В. Й. Плиса // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – №3 (15). – С. 219-224.

7. Плиса В. Стратегія посткризової модернізації страхового ринку України // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2014 Серія Економіка. Випуск 2(2) с. 134- 143
8. Соболев Р. Страхова політика в Україні// Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку: Теорія та практика державного управління. – Вип. 3 (38) с. 291-298.
9. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257
10. Філонюк О. Ф. Державне регулювання страхової справи в контексті концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року / О. Ф. Філонюк // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 81–82. – С. 49–52.

УДК 330.322.1:631.1

Однорог М.А.

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АПК

Постановка проблеми. В даний час агропромисловий комплекс країни зазнає ряд суттєвих проблем: фінансову нестабільність, відсутність законодавчих гарантій, низький рівень менеджменту. Є також цілий ряд проблем, обумовлених галузевим характером сільського господарства: низький рівень рентабельності, декапіталізація, технічна деградація. Відсутність необхідних грошових надходжень призвело до високого рівня фізичного зносу більшої частини основних засобів, багаторазовому скорочення закупівель нової техніки та обладнання. Стан сільського господарства ускладнюється недостатньою виручкою від реалізації продукції, недосконалістю фінансово-кредитного механізму. Бюджетні кошти, які виділяє держава на розвиток аграрного сектора, обмежені. Тому залучення в галузь інвестицій має нині вкрай важливе значення. Можливість їх здійснення виникає у разі, якщо організація або сама володіє необхідними ресурсами (внутрішні резерви), або може залучити ці ресурси ззовні (зовнішні джерела).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різноманітних аспектів теорії та практики інвестицій, джерел фінансування інвестицій в АПК, що мають важливе значення для забезпечення ефективності вкладення капіталу, досліджували як зарубіжні вчені Колеман Д., Фуллер Б., Херстейн Р., Джорнгенсон Д., Крелле В., Лернер Д., Мегінсон В., Ромер П., Шмідт Р., Солоу Р., так і вітчизняні І. Т. Балабанов, І. О. Бланк, В. П. Горьовий, С. О. Гуткевич, А. А. Задоя, О. В. Захарчук, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, В. Г. Чабан, І. В. Ліпсіц, І. І. Лукінов, П. І. Юхименко, Г. М. Підлісецький, М. М. Кропивко, П. Т. Саблук та інші.

Водночас, питання організації процесу формування і використання джерел фінансування інвестицій в АПК, економічні інструменти його організації, потребують подальшого вивчення. Практична значимість та необхідність вирішення цих питань зумовили вибір теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Особливості транзитивної економіки вимагає не стільки прямих державних інвестицій, скільки радикальної зміни кредитно-грошової, податкової політики, створення адекватних ринкових механізмів організаційно-правових передумов інвестування реального сектора економіки. У багатьох регіонах в даний час знижується виробництво у великих колективних сільськогосподарських підприємствах, зменшується товарність сільськогосподарського виробництва [4, с. 3-10]. До цього слід додати, що самі природні умови сільського господарства ставлять його в нерівноправне становище з іншими галузями (сезонність виробництва, уповільнений оборот капіталу, розосередженість на великій території і неможливість в силу цього протистояти галузям-

монополістам, необхідність більш високої органічної будови капіталу). АПК опинився в більш важкому становищі, ніж інші галузі матеріального виробництва. Посилився диспаритет цін; в результаті – частка збиткових підприємств у сільському господарстві набагато вища, ніж в інших галузях виробництва.

Рішення проблеми оздоровлення економіки збиткових та низько рентабельних організацій агропромислового комплексу залишається однією з гострих проблем і вимагає невідкладних державних заходів. Раніше діюча в країні практика оздоровлення економіки неплатоспроможних господарств із застосуванням законодавчо передбаченої процедури банкрутства дозволяє зробити висновок, що цей шлях не сприяв відновленню платоспроможності, так як заборгованість, накопичена в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, не дозволяла найближчим часом відновити платоспроможність товаровиробників. Реструктуризація даної заборгованості державою не гарантувала вирішення проблеми. Стратегія розвитку агропромислового комплексу не передбачала істотного збільшення державного фінансування АПК.

Проте в сучасному суспільстві динамічно розвиваються промислові та переробні підприємства, фінансово-промислові групи, які володіють значними власними фінансовими ресурсами, можливостями залучення позикових коштів і готові вкладати їх у сільське господарство через створення інтегрованих структур, в основу яких закладаються можливості концентрації власності шляхом скупки, обміну, оренди паїв та акцій, земельних часток. Діяльність багатьох аграрних холдингів не обмежується інтеграцією і експансією, а підкріплюється готовим технологічним пакетом, що передбачає хороший посівний матеріал, комплекс добрив і засобів захисту [1]. У свою чергу, успіх аграрних холдингів багато в чому залежить від політики місцевої влади, яка може створити сприятливий клімат для інвестицій, погашаючи борги сільськогосподарських підприємств, основна частина яких припадає на пені і штрафи за прострочені платежі, що виникають через існуючу систему оподаткування, що не враховує сезонний характер виробництва і надходження фінансових ресурсів в сільське господарство, тим самим, дозволяючи інвестиційним компаніям розвивати вигідний бізнес. Адже представники аграрних холдингів насичують внутрішній ринок не тільки сировинними продуктами, а й продуктами більш глибокої переробки. Такі специфічні продукти та інгредієнти, що вимагають переробки великих обсягів зерна, картоплі та інших сільгоспкультур, які зараз імпортуються, у країні могли б виробляти підприємства агропромислового комплексу. Даний напрямок залишається не вивченим не тільки для інтегрованих об'єднань, але і для приватних інвесторів.

Аналіз ефективності роботи сільськогосподарських підприємств показав, що більш стійке економічне становище мають ті з них, які з урахуванням кон'юнктури ринку створили в рамках підприємства відносно замкнутий цикл «виробництво-переробка-реалізація». Це дозволяє їм продавати без посередників значну кількість продукції і отримувати додаткові доходи, що забезпечують рентабельність виробництва. Проте створення в кожному сільськогосподарському підприємстві власної переробки при наявності невикористовуваних потужностей великих переробних і харчових підприємств є вимушеною мірою і пояснюється помилками, допущеними при проведенні реформ. Тому пріоритети слід віддавати розвитку кооперації та агропромислової інтеграції, які є важливою умовою зниження витрат виробництва і обігу, сприяють підвищенню прибутковості всіх учасників процесу виробництва, переробки та реалізації продукції, залученню інвестицій в аграрну сферу і відновленню її виробничого потенціалу.

В даний час в світі намітилася чітка тенденція укрупнення аграрного бізнесу, до того ж український ринок зараз привабливий тим, що всі інші прибуткові ринки вже поділені, причому бар'єр входження на ринок сільськогосподарської продукції низький, конкуренція на ньому поки відносно слабка, а віддача може бути високою [2, с. 311].

Для отримання високих і стабільних прибутків аграрним бізнесом треба займатися впритул і дуже довго, враховуючи сільську специфіку; особливості сільського бізнесу

(орієнтованість на вирішення соціальних проблем села та розвиток сільської інфраструктури); психологію сільських жителів. Найчастіше потенційні інвестори недостатньо чітко прораховують майбутні аграрні ризики, пов'язані з екологічною відповідальністю, високою залежністю від погодних умов, непередбачуваністю вчинків місцевої влади, які, часто зацікавлені в покупці інвесторами збиткових господарств і претендують на частку доходів. Ще одна група проблем пов'язана з кадровими ризиками: з нестачею агрономів, зоотехніків та інших спеціалістів, а також з особливостями менталітету українського селянства.

Загалом є всі підстави для переведення села в український бізнес. Серед економічних інструментів організації підприємницької діяльності регіону слід виділити – лізинг. Підприємцю простіше отримати майно по лізингу, ніж брати кредит на його придбання. Інвестиції у формі майна знижують ризик неповернення коштів, так як за лізингодавцем на весь період дії договору зберігається право власності на передане майно. Основна перевага лізингу – можливість використання податкового щита за рахунок прискореної амортизації предмета лізингу. Грамотне планування підприємством своєї амортизаційної політики при розробці та реалізації інвестиційних (у тому числі лізингових) проектів дозволяє мінімізувати виплати податку на прибуток і збільшити чисті грошові потоки.

За посередництва лізингової компанії можуть стати доступними найдорожчі машини та їх комплекси. В ідеалі лізинг дозволяє ефективніше розподіляти бюджетні асигнування, доводити їх до тих, хто працює рентабельно і в змозі повернути гроші за лізинговими рахунками, а також допомагає впроваджувати в сільське господарство нові технології. До того ж якщо прибуток від освоєння інновацій повертати дослідникам у складі лізингової плати, то винагорода буде потрапляти конкретним розробникам. У порівнянні зі звичайним кредитуванням тут в значній мірі знижується ризик лізингодавця як інвестора, а застосування особливих умов договору (наприклад, прискореної амортизації) зменшує суму податкових платежів. В рамках досліджень розглянуто придбання техніки на основі фінансового лізингу [3, с. 54-61]. Планування щорічних платежів, калькуляція собівартості робіт і послуг, а також виручки дозволяють зробити певні рекомендації.

В умовах фінансової нестабільності потенційні недержавні інвестори не націлені на довгострокове вкладення коштів. Потенційними інвесторами сільськогосподарського виробництва можуть бути і посередницько-торговельні організації, і переробні підприємства, які можуть вкладати кошти в розвиток своєї сировинної бази. Вкладення можуть здійснюватися через інтеграцію і розвиток горизонтальної та вертикальної кооперації. Через інтегрування постачальників і переробників сільськогосподарських продуктів можна досягти скоординованості інтересів всіх учасників виробничо-комерційного процесу і вирівнювання їх положення при розподілі доходів. У сільському господарстві існують великі можливості для застосування капіталу, і, хоча в галузі є успішно працюючі компанії, в цілому сільське господарство недооцінене інвесторами.

Централізоване інвестування – реальне джерело розширеного відтворення і структурної перебудови в АПК. Однак значна частина інвестицій спрямовується не на цільові програми розвитку АПК, ліквідацію вузьких місць і його структурну перебудову, а розпорошується по безлічі напрямків і об'єктів, не носить комплексного характеру, що зумовлює низьку капіталовіддача. Дефіцит коштів на інвестиції передбачає також пошук їх нетрадиційних джерел, забезпечених шляхом залучення кредитних ресурсів в АПК із дотриманням державних гарантій вкладень.

Висновки. Головним напрямком сучасної інвестиційної політики має стати створення сприятливого середовища для розширення позабюджетних джерел фінансування капітальних вкладень і залучення приватних (вітчизняних, іноземних) інвестицій у сільське господарство на основі подальшого вдосконалення нормативно-законодавчої бази та державної підтримки ефективних інвестиційних проектів.

Системний, тривалий бюджетний дефіцит економіки краю і країни призводить до необхідності пошуку позабюджетних інвестицій та інвесторів, доступних інвестицій, де «ціна капіталу» мінімальна. На регіональному рівні необхідна розробка антикризових інвестиційних програм саморозвитку АПК. Фінансування їх має бути багатокомпонентним, багатоканальним, а основним завданням інвестування – довгострокові вкладення, необхідні для капітального будівництва створюваних або оновлюваних виробничих потужностей з використанням інноваційних технологій автоматизації аграрного бізнесу, обладнання, сільськогосподарської техніки.

Анотація. Приділена увага питанням вивчення економічних інструментів організації процесу формування і використання джерел фінансування інвестицій в АПК. Обґрунтовується можливість визначення інвестиційних стратегій підприємств АПК на основі оцінки інвестиційної політики. Дається коротка характеристика механізму залучення інвестицій в підприємства АПК.

Ключові слова: інвестиції, фінансування, агропромисловий комплекс, економічні інструменти.

Аннотация. Уделено внимание вопросам изучения экономических инструментов организации процесса формирования и использования источников финансирования инвестиций в АПК. Обосновывается возможность определения инвестиционных стратегий предприятий АПК на основе оценки инвестиционной политики. Дается краткая характеристика механизма привлечения инвестиций в предприятия АПК.

Ключевые слова: инвестиции, финансирование, агропромышленный комплекс, экономические инструменты.

Summary. Attention is paid to studying economic instruments of the process of formation and use of sources of financing investments in agriculture. Substantiates the possibility of determining investment strategies in agricultural sector based on an assessment of the investment policy. We give a brief description of the mechanism of attracting investment in agribusiness.

Key words: investment, finance, agriculture, economic instruments.

Список використаних джерел:

1. Банева І. О. Організаційно-економічний зміст та структура адаптивного механізму в трансформаційний період розвитку сільськогосподарських підприємств / Банева І. О. // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1592&p=1>
2. Маслій В. В. Авторегресійні моделі як інструмент для аналізу процесу іноземного інвестування / В. В. Маслій // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 311.
3. Плахтій М. О. Вплив інвестиційних процесів на економічний розвиток регіону / М. О. Плахтій // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 54–61.
4. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3–10.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Харчова та переробна промисловість на сьогодні в значній мірі визначає розвиток економіки України та займає провідне місце в структурі промислового виробництва країни. За обсягом реалізованої продукції галузь займає перше місце серед всіх галузей промисловості з часткою більше 20 % в загальному обсязі промисловості України [1].

Розвиток вітчизняної індустрії виробництва продуктів дитячого харчування є одним з найважливіших питань, які потребують першочергового вирішення на державному рівні, так як збалансоване та якісне харчування для дітей є не тільки необхідною умовою нормального розвитку дитячого організму, а й важливим фактором забезпечення продовольчої безпеки країни.

На сучасному етапі підприємства дитячого харчування функціонують у відкритому конкурентному середовищі, самостійно налагоджують господарські відносини з учасниками ринку і виробляють таку продукцію: сухі адаптовані молочні суміші, сухі молочні продукти, спеціальні рідкі чи пастоподібні молочні продукти, плодоовочеві консерви та соки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування підприємств харчової промисловості України та її окремих галузей висвітлені в наукових працях Котлер Ф., Портер М., Ламбен Жан-Жак, а також такі вітчизняні вчені, як Гаркавенко С.С., Солов'йов І.А., Старостіна А.О. та ін. За роки незалежності проблема розвитку галузі дитячого харчування знайшла своє відображення в роботах таких науковців, як: Говорушко Т.А., Юрик Я.І., Яцунь О.М. Роботи були присвячені проблемам визначення потреби в продуктах дитячого харчування, співвідношення попиту та пропозиції на ці продукти, перспективам розвитку галузі. Регулярно висвітлює проблему даного ринку український журнал «Бізнес» в своїх оглядах.

Міністерство аграрної політики України ініціює розробку програми розвитку дитячого харчування до 2020 року. Поставлена проблема вимагає подальших наукових досліджень.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є визначення найбільших світових ринків дитячого харчування та проведення їхнього аналізу. А також визначення потреби в продуктах дитячого харчування, перспективи розвитку галузі, співвідношення попиту та пропозиції на ці продукти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на складну економічну ситуацію та обмеження імпорту української продукції, підприємства харчової та переробної галузі в 2014 р. досягли позитивних результатів. Для збереження перспективності та привабливості розвитку дитячого харчування в Україні обумовлене можливістю зростання обсягів його виробництва і реалізації за рахунок розширення контингенту споживачів та освоєння нових сегментів ринку. Попит на ринку дитячого харчування в Україні обумовлений в першу чергу незадоволеною потребою в продуктах дитячого харчування при зростаючому попиті на них. Аналіз ринку продуктів дитячого харчування на сьогодні свідчить про тенденцію його поступового покращення. Споживачі висувають все більш жорсткі вимоги до продуктів дитячого харчування. Першочерговими вимогами до молочних продуктів для дітей є свіжість та висока якість, які суворо контролюються органами державної влади. Ціна перестала бути вирішальним чинником вибору, поступившись місцем таким факторам: склад продукту, безпечність споживання, неалергенність, збагачення вітамінами і мінеральними речовинами.

Лідерами з виробництва харчової продукції залишаються спеціалізовані підприємствами дитячого харчування [2].

До головних учасників цього ринку належать: ПАТ «Хорольський молочноконсервний комбінат дитячих продуктів» (Полтавська обл.) – сухі молочні продукти; ТОВ «Південний консервний завод» (м. Херсон), ПАТ «Одеський консервний завод дитячого харчування» – плодоовочеві консерви і соки; ВАТ «Галактон», ТОВ «Фірма «Фавор» (м. Київ), ПАТ «АК«Комбінат ТОВ «Люстдорф» (Вінницька обл.), ПАТ «Вімм-Біль-Данн Україна» (Київська обл.), ПАТ «Яготинський маслозавод» «Яготинське для дітей» (Київська обл.), Комунальне підприємство «Міська молочна фабрика – кухня дитячого харчування» (м. Харків) – рідкі та пастоподібні молочні продукти.

Для забезпечення потреб ринку, відповідно до структури споживання, вітчизняними підприємствами для дітей раннього віку виробляються сухі адаптовані молочні суміші - замінники материнського молока, сухі молочні продукти для догодовування та харчування малюків, спеціальні рідкі чи пастоподібні молочні продукти, плодоовочеві консерви, соки, показано на рис.1.

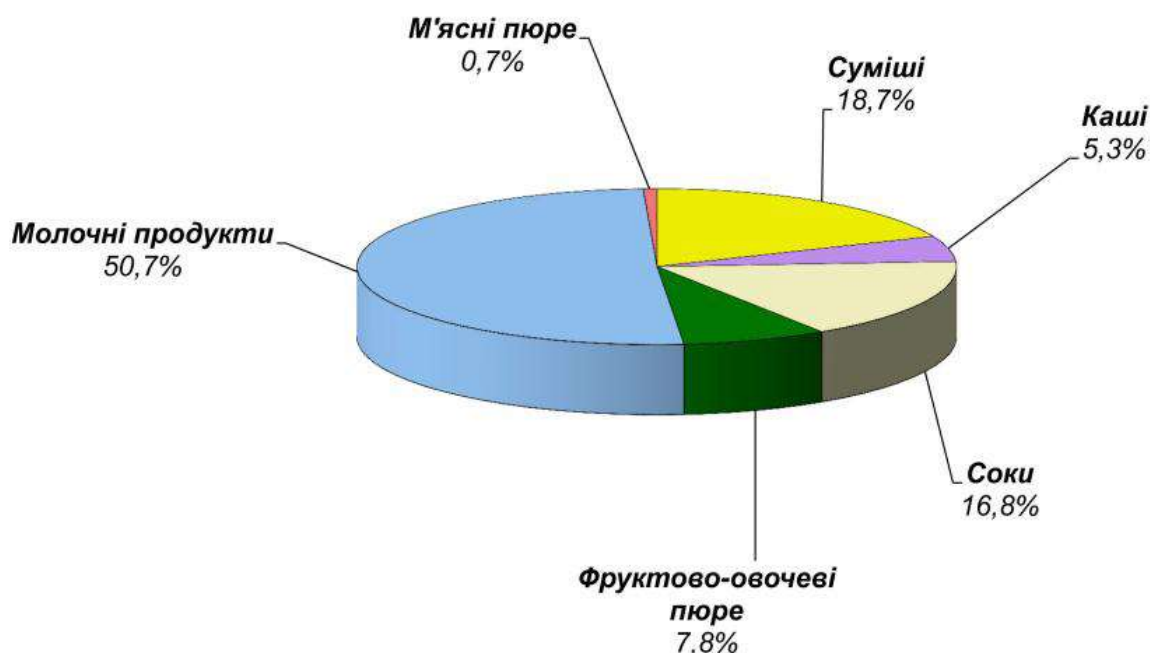

Рис.1. Структура споживання продуктів дитячого харчування промислового виробництва в Україні, 2014 рік

Виробництво зазначеної продукції на цих підприємствах здійснюється в належних санітарно-гігієнічних умовах, а технологічні процеси забезпечують виготовлення безпечної продукції високої якості. Для гарантування якості продуктів дитячого харчування постійно впроваджуються сучасні системи контролювання безпеки та якості, що забезпечує належний підхід до контролю небезпечних чинників, порівняно з традиційними процедурами контролю якості кінцевого продукту.

Слід відзначити, що у внаслідок прийняття «Державної цільової соціальної програми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2012-2016 роки» у 2012-2014 роках спостерігалися високі темпи виробництва цієї продукції, показано на рис.2.

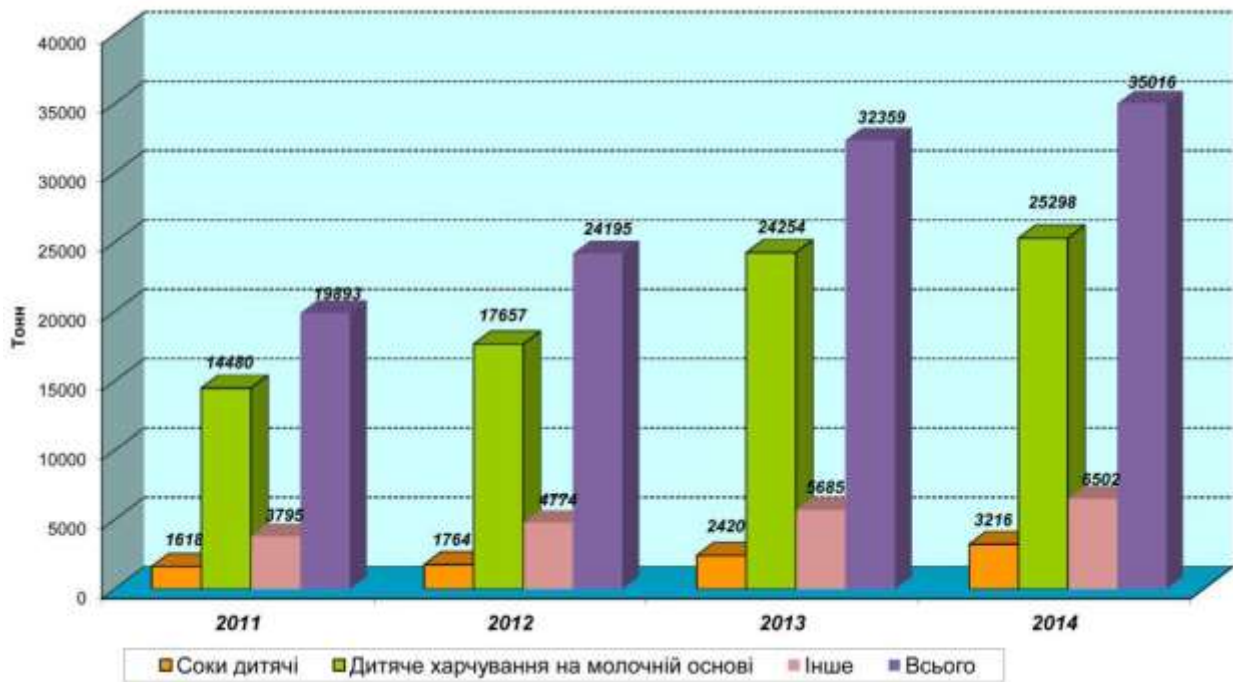

Рис.2. Структура споживання продуктів дитячого харчування промислового виробництва в Україні (2011,2014 роки)

За цей період в Україні значно покращилася ситуація з виробництвом продуктів дитячого харчування. За останні чотири роки динаміка виробництва дитячого харчування в Україні збільшується, спад спостерігається лише у 2011 р. У 2013 р., порівняно з попереднім роком, зростає виробництво продуктів дитячого харчування таких, як: сир кисломолочний та виробів з нього, продукти кисломолочні, соки дитячі, молоко оброблене рідке.

Висновки. На сьогоднішній день, у зв'язку з нестабільною економічною ситуацією в Україні, а також підвищення курсу долара, спостерігається тенденція зниження попиту на імпортовану продукцію. За рахунок цього можна зміцнити позиції на ринку, а також збільшити частки виробництва вітчизняної продукції дитячого харчування.

Анотація. У статті досліджено стан та тенденції ринку розвитку галузі дитячого харчування в Україні та визначені основні позиції на шляху його розвитку.

Ключові слова: дитяче харчування, сухі каші, плодоовочеві консерви, підприємства дитячого харчування, продукція.

Аннотация. В статье исследовано состояние и тенденции развития отрасли детского питания в Украине и определены основные позиции на пути его развития.

Ключевые слова: детское питание, сухие каши, плодоовощные консервы, предприятия детского питания, продукция.

Summary. The article studies the state and tendencies of development of the industry of baby food in Ukraine and identifies the main position in the way of its development.

Keywords: baby food, dry cereals, canned vegetable, baby food companies, products.

Список використаних джерел:

1. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Дейнеко. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.
2. Печенога О. Ринок дитячого харчування в Україні/О.Печенога, Т. Нагайцева, Ю.Кіщак/Харчовик.-2012.-№5.-С. 25-30.
3. Вітчизняна індустрія дитячого харчування: сучасний стан та перспективні напрямки розвитку. Режим доступу: <http://www.nubip.edu.ua/node/6391>
4. Печенога О. Ринок дитячого харчування в Україні/О.Печенога, Т. Нагайцева, Ю.Кіщак/Харчовик.-2012.-№5.-50-67 с.

УДК 332.021

Прохорчук С.В.

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК РЕСУРС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається сучасним станом інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні в цілому і в регіонах зокрема. В першу чергу, це обумовлено необхідністю створення та вдосконалення регіональних механізмів інвестування інновацій. За останні роки в регіонах накопичений досвід управління інвестиційною діяльністю. На даний момент в Україні формується інноваційна економіка з реальними продуктивними силами і виробничими відносинами. Однак недостатність інвестиційних ресурсів у регіонах вимагає створення регіональних механізмів інвестування у сфері економічної діяльності, пов'язані з самими останніми досягненнями науки і техніки.

В результаті використання механізмів і інструментів в інвестиційно-інноваційну діяльність зростає ефективність досягнень науки і техніки, що, в свою чергу, дозволить вирішувати соціально-економічні завдання на регіональному рівні. Кризова ситуація, що склалася в економіці, в тому числі і в інноваційній сфері, визначає необхідність вибору альтернативних шляхів інноваційного розвитку. Розвиток економіки країни в найближчому майбутньому буде багато в чому залежати від рівня розвитку інноваційної сфери, так як саме вона є головним чинником формування інноваційного потенціалу країни, який дозволяє реорганізувати економіку, розвивати наукомістке виробництво і забезпечувати стійкі темпи економічного зростання. Основні проблеми, з якими стикаються регіони, такі: висока ступінь фізичного зносу основних фондів підприємств, уповільнені процеси регіональних перетворень, низький рівень розвитку інноваційної діяльності, відсутність програм інноваційно-орієнтованого стратегічного планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі останніх років багато приділено уваги питанням інноваційної діяльності та інноваційному потенціалу регіонів. Проблемам забезпечення інноваційної діяльності окремих підприємств присвячені роботи науковців: Амоши А.І., Комеліної О.В., Кузнецової А.Я., Кушнарської В.С., Крупки М.І., Федулової Л.В. та інш. Автори одностайно стверджують, що впровадження інновацій стимулює якісні перетворення у виробництві, проте, і потребують значних фінансових вкладень.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на наявність багатьох досліджень з даної тематики, слід відзначити, що виникає потреба вдосконалення та розширення дослідження цієї проблематики, а деякі питання потребують уточнення. Враховуючи, що інновації при відповідному інвестуванні стають все більш основними факторами економічного зростання, зростає необхідність формування регіональної

інноваційно-орієнтованої інвестиційної політики в умовах української моделі ринкової економіки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розгляд сучасних напрямів інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності регіону, економіко-статистичний моніторинг інноваційно-інвестиційної діяльності регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз економічних джерел та систематизація теоретичних аспектів дає підстави стверджувати, що на сьогодні, інвестиції - це всі види фінансових, матеріальних та інших цінностей, вкладених інвесторами в об'єкти підприємництва та інші види діяльності з метою отримання доходу (прибутку). Динамічне зростання інвестиційних показників - це найважливіший макроекономічний індикатор, що характеризує розвиток будь-якої країни. У більшості випадків інвестиції і можливість масового оновлення виробничих потужностей є необхідною умовою економічного і соціального підйому та виходу з кризи.

Для України, яка перебуває в процесі інтеграції в міжнародний економічний простір, проблеми залучення та використання інвестицій є вкрай актуальними. На нашу думку, особливе значення для успішного здійснення інвестиційної діяльності набуває впровадження і використання інновацій і нововведень. Реалізація інновацій відбувається за допомогою інвестицій, при цьому масштаби та ризикованість процесів інвестування інновацій неоднакові на різних фазах економічного циклу. Ступінь інноваційно-інвестиційної активності мінімальна у фазі кризи, посилюється наприкінці фази депресії, досягає максимуму у фазах поживлення і підйому (коли йде масове оновлення основного капіталу з використанням базисних інновацій), стабілізується в фазі зрілості (коли переважають поліпшуючі інновації) і потім різко падає, так як недоцільно покращувати діючу, але застарілу у своїй основі техніку та технології [1].

Проведені дослідження свідчать про те, що процеси інвестування інновацій вимагають створення єдиного керованого інформаційного простору - для здійснення всіх етапів інвестування (передінвестиційного, інвестиційного, експлуатаційного) з урахуванням інтересів усіх суб'єктів інвестиційного процесу (регіону, інвестора, підприємства). За таких умов виникає необхідність формування підсистем, що дозволяють визначити сукупність і послідовність заходів організаційно-економічного і нормативно-правового характеру для реалізації основних напрямів інвестиційної діяльності регіону. Вважаємо, що в якості забезпечувальних підсистем можуть виступати наступні: інформаційне забезпечення; правове забезпечення; інфраструктурне забезпечення, які повинні бути наповнені змістом з урахуванням специфіки кожного етапу інвестування [2].

Підтримуємо думку вчених, які вважають, що інвестування інноваційної діяльності - безперервний поетапний процес, який передбачає використання певного набору методів і спрямований на досягнення інвестиційних цілей регіону. Найважливіша мета процесу інвестування інновацій - формування сприятливого інвестиційного клімату, який повинен сприяти надходженню інвестиційних ресурсів в економіку регіону [3].

За сучасних умов створення регіональної інвестиційної програми є найбільш прогресивною формою управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в регіоні, заснованої на методології програмно-цільового планування. Головне завдання регіональної інвестиційної програми - формування цілісної інвестиційно-інноваційної та структурної політики на рівні регіону, що відображає стан його економіки на даний період і враховує перспективи його розвитку.

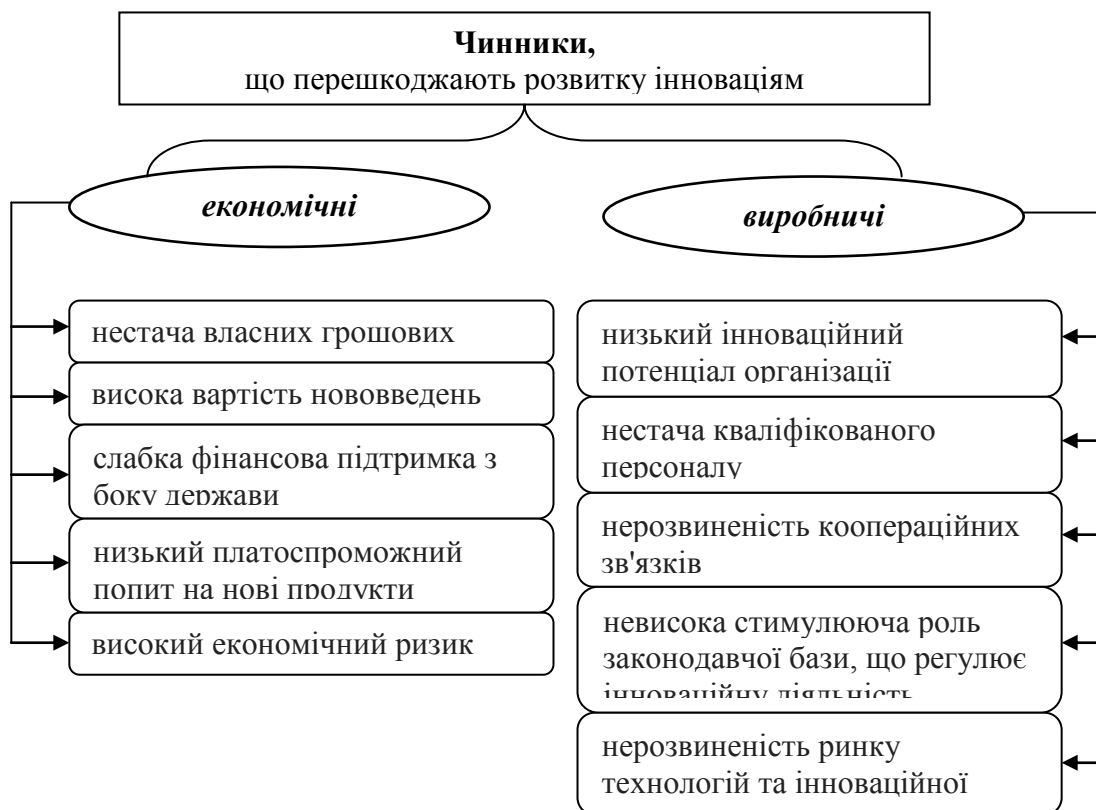
Економіко-статистичний моніторинг інноваційно-інвестиційної діяльності Південного регіону, показав, що серед основних чинників, що перешкоджають інноваціям, можна виділити наступні (рис.1).

Вважаємо, що для вирішення регіональних проблем необхідно здійснити наступні кроки:

- розробляти організаційно-фінансові механізми управління розвитком інноваційної діяльності;

- інтегрувати ресурси і суб'єкти науки, промисловості та бізнесу для інноваційної діяльності;
- створювати міжрегіональні ринки інновацій та залучати інвестиції в інноваційну сферу;
- формувати сприятливе середовище для інноваційної діяльності.

В умовах регіонів з потужним промисловим потенціалом головним ресурсом інвестування для прискореної модернізації виробництва на основі впровадження нових технологій повинні стати внутрішні фінансові джерела.

Рисунок 1 - Чинники, що перешкоджають розвитку інноваційної діяльності
Розробка автора.

В даний час цьому перешкоджають такі негативні фактори [4]:

- нестійке або погане фінансове становище підприємств (багато з яких є збитковими, що зводить до мінімуму можливість проведення робіт по оновленню і розширенню номенклатури продукції та переобладнання виробництва);
- низька інноваційна активність споживачів НДДКР, у тому числі через відсутність механізму і стимулів такої діяльності.

Не менш важливою проблемою розвитку інноваційної сфери поряд з недостатнім фінансуванням є незатребуваність науково-технічних робіт, що призводить до зниження темпів приросту обсягів цих робіт у всіх галузях економіки. Причина такого явища - в слабкому зв'язку інноваційних процесів з реальними ринковими потребами в інноваціях. Активна участь споживачів у розробці нових товарів буде також сприяти стимулюванню інноваційного процесу і зниженню маркетингових витрат на завершальних етапах інноваційного процесу, пов'язаних з появою новинки на ринку, просуванням і комерційним стимулюванням.

На сучасному етапі розвитку національної економіки відбувається процес планомирного перерозподілу ресурсів і владних повноважень з центру в регіони. Суб'єкти

отримають реальну можливість акумулювати кошти з різних джерел для інвестування, залучати іноземні інвестиції формувати в складі своїх бюджетів і т. п. У зв'язку з цим необхідно проводити політику першочергового стимулювання пріоритетних напрямків вкладення коштів і запроваджувати конкурсну систему відбору інвестиційних проєктів. На регіональному рівні потрібно диференціювати системи пільг і преференцій, що враховують особливості різних категорій інвесторів [5].

Формування регіональної інвестиційної політики, обслуговуючої інноваційну сферу, - це вичерпне виконання регіональними органами влади своїх основних функцій по відношенню до інноваційної та інвестиційної сфер і відповідних видів діяльності з урахуванням специфіки регіону[6]. Реалізація регіональної інвестиційної політики спрямована на повне і ефективно використання перспективних та існуючих інноваційно-інвестиційних ресурсів для досягнення сукупності соціальних, економічних, екологічних та інноваційних цілей і завдань розвитку регіону в тактичному і стратегічному планах.

На нашу думку, вплив на умови інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіону чинять наступні фактори: фактор циклічності, що впливає на рівень інноваційної активності і темпів економічного зростання; демографічний чинник, що визначає загальний рівень кінцевих потреб у зв'язку зі зміною чисельності населення і демографічне навантаження на працездатне населення; природно-екологічний чинник, який впливає на процеси ресурсозбереження і антропогенного впливу; технологічний фактор, який є ключовим для соціально-економічного розвитку.

Таким чином, реалізація регіональної інвестиційної політики в інноваційну сферу для Південного регіону, на нашу думку, повинна виходити з наступних основних принципів [7,8]:

- гласність і широке залучення всіх зацікавлених сторін;
- послідовна децентралізація управління; регулювання та фінансування інвестиційної діяльності в межах економіки регіону;
- пріоритетність розвитку окремих напрямків процесу інвестування інновацій;
- варіантність, яка передбачає вибір оптимального варіанту у здійсненні регіональної інвестиційної політики;
- принцип поділу компетенції між регіональними органами законодавчої і виконавчої влади;
- принцип інтеграції наукової, інноваційної та інвестиційної діяльності;
- принцип зацікавленості у підсумках реалізації регіональної інвестиційної політики;
- системність самої регіональної інвестиційної політики, системність механізму її вироблення і реалізації, узгодженості дій всіх гілок влади в регіоні.

Висновки. Враховуючи все вище викладене, можна зробити висновок, що у розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності велика роль відводиться механізмам фінансування і стимулювання, які визначають способи формування фінансових ресурсів підприємств і підвищують їх зацікавленість у впровадженні нововведень. Серед них: механізми кредитування, формування власного капіталу, формування витрат на НДДКР і характеру віднесення їх на собівартість, залежність розмірів оподаткування від інтенсивності інноваційної діяльності.

На сучасному етапі розвитку інноваційної діяльності, створення ефективних інноваційних інститутів - найважливіший фактор успішного розвитку інноваційного розвитку регіону. Як інструмент інноваційного розвитку регіону може виступити регіональний інноваційний центр (РІЦ), який у перспективі може стати прототипом для створення системи безперервної інформаційної підтримки всього життєвого циклу продукції регіонального рівня. РІЦ виступає як інтегрована інформаційно-комунікаційна структура, що відповідає нагальній потребі активізації інноваційних процесів у регіоні і сприяє подоланню структурного інвестиційно-інноваційної кризи, а також відображає світові інтеграційні тенденції.

Анотація. У статті досліджено основні джерела та проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону. Акцентовано увагу, що інноваційна діяльність передбачає залучення до процесу розробки та впровадження інновацій інвестиційні ресурси.

Визначене місце інвестування та його сутність і роль в забезпеченні інноваційної діяльності. Окреслено найважливішу мету процесу інвестування інновацій, що заключається у формуванні сприятливого інвестиційного клімату, який повинен сприяти надходженню інвестиційних ресурсів в економіку регіону.

Визначено основні чинники, що перешкоджають розвитку інноваційної діяльності. Окреслено шляхи вирішення регіональних проблем розвитку інноваційних процесів. Доведено, що реалізація регіональної інвестиційної політики в інноваційну сферу для Південного регіону повинна базуватися на основних зазначених принципах.

Доведено, що за сучасних умов створення регіональної інвестиційної програми є найбільш прогресивною формою управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в регіоні, заснованої на методології програмно-цільового планування. Головне завдання регіональної інвестиційної програми - формування цілісної інвестиційно-інноваційної та структурної політики на рівні регіону, що відображає стан його економіки на даний період і враховує перспективи його розвитку.

В цілому, загальний процес ринкових перетворень в країні, інтенсивне проникнення ринкових відносин господарювання в усі сфери регіональної економіки, включаючи і інвестиційну сферу, зумовлюють формування в регіоні цілої системи інвестиційних ринків, яку правомірно розглядати в якості важливої інституційної форми інвестиційної діяльності в регіоні.

Визначено, що у розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності велика роль відводиться механізмам фінансування і стимулювання, які визначають способи формування фінансових ресурсів підприємців і підвищують їх зацікавленість у впровадженні нововведень. Запропоновано інструмент інноваційного розвитку регіону - регіональний інноваційний центр (РІЦ), який у перспективі може стати прототипом для створення системи безперервної інформаційної підтримки всього життєвого циклу продукції регіонального рівня.

Ключові слова: інновація, фінансове забезпечення, фінансові ресурси, інвестиційні ресурси.

Аннотация. В статье исследованы основные источники и проблемы финансирования инновационной деятельности предприятий региона. Акцентируется внимание, что инновационная деятельность предполагает привлечение к процессу разработки и внедрения инноваций инвестиционные ресурсы.

Определено место инвестирования и его сущность и роль в обеспечении инновационной деятельности. Очерчены важнейшую цель процесса инвестирования инноваций, заключается в формировании благоприятного инвестиционного климата, который должен способствовать притоку инвестиционных ресурсов в экономику региона.

Определены основные факторы, препятствующие развитию инновационной деятельности. Намечены пути решения региональных проблем развития инновационных процессов. Доказано, что реализация региональной инвестиционной политики в инновационную сферу для Южного региона должна базироваться на основных указанных принципах.

Доказано, что в современных условиях создание региональной инвестиционной программы является наиболее прогрессивной формой управления инвестиционно-инновационной деятельностью в регионе, основанной на методологии программно-целевого планирования. Главная задача региональной инвестиционной программы - формирование целостной инвестиционно-инновационной и структурной политики на

уровне региона, что отражает состояние его экономики на данный период и учитывает перспективы его развития.

В целом, общий процесс рыночных преобразований в стране, интенсивное проникновение рыночных отношений хозяйствования во все сферы региональной экономики, включая и инвестиционную сферу, обуславливают формирование в регионе целой системы инвестиционных рынков, которую правомерно рассматривать в качестве важнейшей институциональной формы инвестиционной деятельности в регионе.

Определено, что в развитии инвестиционно-инновационной деятельности большая роль отводится механизмам финансирования и стимулирования, которые определяют способы формирования финансовых ресурсов предпринимателей и повышают их заинтересованность во внедрении новшеств. Предложен инструмент инновационного развития региона - региональный инновационный центр (РИЦ), который в перспективе может стать прототипом для создания системы непрерывной информационной поддержки всего жизненного цикла продукции регионального уровня.

Ключевые слова: инновация, финансовое обеспечение, финансовые ресурсы, инвестиционные ресурсы.

Annotation. The article investigates the main sources and problems of financing of innovative activity of the enterprises of the region. The attention is focused that innovation involves the development and innovation of investment resources.

The specific location of the investment and its nature and role in the support for innovation. It outlines the most important goal of the investment process of innovation, which consists in formation of favorable investment climate, which should facilitate the flow of investment resources into the economy of the region.

The main factors impeding the development of innovation. The ways of solution of regional problems of development of innovative processes. It is proved that the implementation of the regional investment policy in the innovative sphere for the southern region should be based on these basic principles.

It is proved that in modern conditions the creation of a regional investment program is the most progressive form of management of investment and innovative activity in the region, based on methodology of program planning. The main task of regional investment programs - development of an integrated investment-innovation and structural policies at the regional level, reflecting the state of its economy for the period and takes into account prospects of its development.

In General, the overall process of market transformations in the country, the intensive penetration of the market relations of management in all spheres of the regional economy, including the investment sphere, predetermine the formation in the region of the whole system investment markets, which are rightly regarded as the most important institutional form of investment activity in the region.

Determined that in the development of investment-innovation activity is a big role for funding mechanisms and incentives that define the ways of formation of financial resources of entrepreneurs and increase their interest in innovation. A tool of innovative development of the region - the regional innovation center (RIC), which has the potential to become a prototype for establishing a system of continuous information support product life cycle at regional level.

Keywords: innovation, financial provision, financial resources, investment resources

Список використаних джерел:

1. Комеліна О.В. Науково-методологічні основи формування інноваційно-інвестиційного механізму соціально-економічного розвитку регіонів України. – Автореферат дис. доктора екон. наук 08.00.05 – Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка Міністерства освіти і науки України. – Полтава. – 2010.- 43с.

2. Король В. Концепція, методи і джерела розвитку інноваційно-конкурентоспроможної національної економіки / В. Король. – Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль, 2011. – Вип.8. – Частина 1. – 458 с. – С. 112-115.

3. Кушнар'ова В. Державна політика залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / В.С. Кушнар'ова. – Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених, м. Бердянськ, 18-19 квітня. – Донецьк, 2011. – С. 61-62.

4. Малютін О.К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні / О.К. Малютін // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 64-74. 6. Олейнікова Л.Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л.Г. Олейнікова. – Фінанси України. – № 3. – 2011. – С. 35-41.

5. Рожко О.Д. Інноваційно-інвестиційна спрямованість бюджетної політики в Україні / О.Д. Рожко. – Фінанси України. – № 1. – 2011. – С. 64-72.

6. Федулова Л. Проблеми стратегічного розвитку інноваційної економіки України [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Evu/2009_11/Fedulov%D0%B0.pdf.

7. Хрущ Н.А. Інвестиційна діяльність: сучасні стратегії та технології: Монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2004. – 309 с.

8. Микитюк П.П., Сенів Б.Г. Інноваційна діяльність: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.

УДК 353.5

Жуйков С.Г.

ОСНОВНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

Постановка проблеми, її зв'язок з найважливішими науковими задачами. Підвищення інвестиційної привабливості міст є одним із основних завдань місцевої влади в Україні. Дослідження основних інструментів і механізмів залучення інвестиційного капіталу в економіку міст дозволить зробити аналіз ефективності різних видів інвестицій, виокремити основні і зрозуміти перспективні напрямки інвестиційного розвитку економіки міста.

Постановка задачі. В даній статті буде розглянуто основні інструменти і механізми інвестиційного розвитку міст України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах постійного дефіциту бюджету і тотальної корупції у всіх гілках влади соціально-економічний розвиток держави, в загалі, і міст, зокрема, всі роки був векторально спрямований лише на покриття поточних потреб, а про справжній інвестиційний розвиток економіки міст годі й було казати [3].

Проте, в тих містах, в яких виконавча влада і депутатський корпус спромоглися налагодити взаємодію і визначити пріоритети розвитку своїх міст, останніми роками простежуються позитивні зміни щодо інвестиційного розвитку інфраструктури міст.

Спробуємо визначити основні напрямки й інвестиційні інструменти, які заслуговують уваги у вивченні соціально-економічного розвитку міст України.

Є 3 основні види інвестицій: бюджетні, небюджетні і змішані.

Бюджетне фінансування інвестиційних проектів має відбуватися за рахунок коштів бюджету міста, які є складовими Фонду розвитку, тобто це кошти є профіцитом і мають бути розподілені за тими пріоритетними напрямками, які були визначені в Програмі соціально-економічного розвитку міста або в Стратегічному плані міста.

В залежності від напрямку, об'єму і соціального значення того чи іншого інвестиційного проекту, його фінансування може бути здійснено за принципом співфінансування з Регіональним фондом розвитку (Державний бюджет) в частині, визначеній в угоді. Найчастіше, 10% фінансується з місцевого бюджету, а 90% - з Державного. Основні об'єкти, які входять до такого виду співфінансування, є надважливими для місцевої громади і виконують велику соціальну функцію. Наприклад, школи, дитячі садочки, мости, великі водогони тощо [4].

Слід зазначити, що в умовах фінансової децентралізації, коли в місцевих бюджетах залишається переважна частина податкових надходжень, і за попередніми підрахунками в 2016 році порівняно з 2014 р. бюджетні надходження в містах будуть збільшені на 300%, виникає великий профіцит, який і має стати основним інвестиційним ресурсом розвитку місцевих громад.

Велику частину в інвестиційному портфелі міст України займає *небюджетне фінансування*, яке здійснюється за рахунок приватних інвестицій, інституціонального фінансування, закордонної інвестиційної допомоги.

Основним видом інвестицій в міста України через небюджетне фінансування є грантові програми. Головними суб'єктами (учасниками) цих програм є громадські організації - з одного боку та уряди інших держав, Європейський банк розвитку і реконструкції, Світовий Банк, приватні інвестиційні фонди - з іншого боку [1].

Практика залучення небюджетного інвестиційного фінансування в останні 2 роки свідчить про такі пріоритетні напрямки: енергоефективність, альтернативні джерела освітлення і палива, екологічні проекти, соціальна інфраструктура, розвиток суспільства, міжнародний туризм, об'єднання громад, освіта.

В порівнянні з бюджетним фінансуванням інвестиційних проектів, де головною метою є соціальний ефект, небюджетне фінансування має на меті забезпечити 2 основних ефекти - це прибутковість та (або) екологічність в глобальному сенсі. Тобто, наприклад, інвестиційна програма покращення енергоефективності освітлення вулиць міста за Кіотським протоколом забезпечує зменшення витрат на електроенергію, підвищує екологічність та забезпечує бізнес-середовище додатковим об'ємом виробництва і торговими операціями [5].

Таким чином, будь-який інвестиційний проект, який фінансується за рахунок бюджетних чи небюджетних коштів виконує декілька функцій: соціальну, економічну і забезпечує майбутній розвиток міста.

Окремо треба відзначити таку форму інвестицій в соціально-економічний розвиток міста, як *змішаний*.

Основною рисою цього виду фінансування є партнерська участь місцевої влади і приватних партнерів, Тобто, спільні інвестиційні проекти за участю приватного капіталу і бюджету міста [2].

Головним чином, така форма інвестицій має забезпечити місцевій громаді соціальну функцію, а приватним інвесторам - отримання прибутку (рідше - це меценатство і благодійність).

Висновок. Отже, проведене дослідження основних інвестиційних інструментів соціально-економічного розвитку міст України дає нам можливість стверджувати, що, незважаючи на багаторічний дефіцит бюджетних коштів, тотальну корупцію у всіх гілках влади, є позитивний практичний досвід залучення інвестиційних коштів - бюджетних і небюджетних. В умовах фінансової децентралізації і участі в спільних інвестиційних програмах виникла справжня можливість забезпечити розвиток міст. Головне, щоб для цього у місцевої влади вистачило політичної волі і господарської спроможності.

Анотація. У статті розглянуто основні інструменти і механізми залучення інвестицій в соціально-економічний розвиток міст України; проведено порівняльний аналіз ефективності різних видів інвестицій в економіці міст; досліджено перспективні напрямки розвитку міст із залученням інвестиційного капіталу.

Ключові слова: інвестиції; економіка міст; соціально-економічний розвиток.

Аннотация. статье рассмотрены основные инструменты и механизмы привлечения инвестиций в социально-экономическое развитие городов Украины; проведен сравнительный анализ эффективности разных видов инвестиций в экономику городов; исследованы перспективные направления развития городов с привлечением инвестиционного капитала.

Ключевые слова: инвестиции, экономика городов, социально-экономическое развитие.

Summary. In the article basic instruments and mechanisms of bringing in of investments is considered in socio-economic development of cities of Ukraine; the comparative analysis of efficiency of different types of investments is conducted in the economy of cities; perspective directions of development of cities are investigational with bringing in of investment capital.

Keywords: investments, urban Economics, regional socio-economic development.

Список використаних джерел:

1. Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2020 року: Херсон, 2015.
2. Землянкин А.И., Моисеев Г.В. Вопросы стратегического развития инвестиционной деятельности на промышленных предприятиях // Экономика промышленности.-2008.-№ 3.- С. 88-95.
3. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності // Актуальні проблеми економіки.-2007, № 3.-С. 82-37.
4. Матвеева Н.М. Удосконалення ціноутворення в галузі водопостачання в умовах реформування ЖКХ // Економіка та держава.-2006.- № 7.- С. 60-62.
5. Пономаренко В.С. Методологічні аспекти стратегічного управління інноваційними процесами // Фінанси України.-2002.- № 10.-С 3-8.

УДК 332.122

Орленко О.В.,

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРУП'ЯНОЇ ІНДУСТРІЇ

Постановка проблеми. Залежність виробників круп'яних культур від природнокліматичних умов, його сезонність, підвищений ризик зумовлюють потребу товаровиробників у кредитних ресурсах. З метою забезпечення потреб аграріїв у фінансах у чинному законодавстві передбачені механізми їх кредитування шляхом видачі аграрної розписки чи векселя[4].

Крім цього, держава повинна враховувати та регулювати якість цінової конкуренції, чесну конкурентну боротьбу товаровиробників, якість вироблюваної продукції, можливість своєчасного збуту насіння та продуктів його переробки. 19 березня 2013 року набув чинності Закон «Про аграрні розписки» [6], який був прийнятий 6 листопада 2012 року. Закон регулює відносини, що виникають під час оформлення, видачі, обігу, виконання аграрних розписок, визначає порядок їх реєстрації та спрямований на створення правових, економічних, організаційних умов функціонування

цих документів, що створює нові інструменти кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу такого специфічного об'єкту як майбутній урожай, за основу береться унікальний досвід Бразилії. Завдяки використанню такого інструменту у Бразилії об'єми кредитування аграрного сектора щорічно складають 5 млрд. дол. США, і сільськогосподарські товаровиробники змогли істотно збільшити валове виробництво і врожайність продукції [7].

Аграрні розписки для світу не є чимось новим. Такий механізм фінансування агроринку вже більше 10 років функціонує у Бразилії. Завдяки правильно сформованій законодавчій базі, бразильське сільське господарство змогло отримати необхідні інструменти, щоб залучити інвестиції у сільське господарство.

В аграрному секторі Бразилії виробляється понад 33% валового внутрішнього продукту. Аграрний сектор традиційно займає провідну роль в економіці цієї країни і в ньому зосереджено більше 40% працездатного населення, що більше ніж у промисловості. Звичайно, багато що пояснюється кліматом, але далеко не все. Існують багато країн де такий самий сприятливий клімат і родючі землі, але вони неефективно використовують свої ресурси. Багато в чому успіхи Бразилії полягають у результаті залучення інвестицій, а також належного (за чіткими правилами) фінансування аграрного сектору. Незаперечною перевагою країни на тлі зростаючого світового попиту на продукти харчування є наявність близько 90 млн. га необроблюваних земель, придатних для сільського господарства. Бразилія у 80 та 90 роки минулого століття пережила декілька фінансових криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: На сучасному етапі розвитку фінансово-економічних відносин в світі, вексель не втратив своєї актуальності та цінності. Він досі залишається одним із найпоширеніших видів боргового зобов'язання. У вітчизняній економічній науці вагомий внесок в дослідження проблеми розвитку вексельного обігу зробили науковці: А.Б. Аваков, В.С. Білошапка, С.О. Гуткевич, А.В. Демківський, Ю.Ю. Куценко, Ю.М. Лисенков, В.М. Малюк, І.П. Мігус, Ю.М. Мороз, С.З. Мошенський, С.В. Науменкова, Т.Б. Рудненко та інші вчені-економісти. Питання теорії та практики векселя і вексельного обігу вивчають зарубіжні вчені Ф.А. Гудков, О.В. Давидов, В.А. Зверев, О.В. Макеев, В.Л. Ніколкін, В.Ф. Тарасов та інші дослідники.

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. Подальшого вивчення потребують заходи, які пропонуються для вирішення проблеми забезпечення ефективного функціонування вексельного обігу, не забезпечують комплексного вирішення останньої, оскільки передбачають розв'язання, як правило, локальних завдань у короткостроковій перспективі, відповідно, не вирішують проблеми в цілому.

Мета статті. Проаналізувати сучасні державні фінансові механізми модернізації круп'яної індустрії. Необхідність та практична значущість розв'язання даної проблеми та низки, пов'язаних з нею, питань функціонування вексельного обігу та застосування аграрних розписок зумовили вибір теми статті.

Виклад основного матеріалу. Введення інституту аграрних розписок на Україні може зробити позитивний вплив на розвиток АПК, але тільки за умови ефективного впровадження його норм. Зокрема, необхідно внести поправки відносно статусу аграрної розписки в сам Закон, запустити в роботу Реєстр аграрних розписок, а також визначити порядок оподаткування операцій з ними. Усе це дозволить уникнути правових колізій і ризиків, пов'язаних з податковими наслідками здійснення таких операцій, а отже - підвищить затребуваність цього фінансового інструменту як серед аграріїв, так і з боку банків, небанківських кредитних установ і приватних інвесторів [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про аграрні розписки», аграрна розписка — це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Аграрні розписки поділяються на товарні та фінансові. Товарна аграрна розписка встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою. Вказані розписки складаються в письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлени). Товарна аграрна розписка має містити такі обов'язкові реквізити: назва — «Товарна аграрна розписка»; строк поставки сільськогосподарської продукції; реквізити кредитора та умови про подальшу передачу прав за аграрною розпискою; предмет — зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції, визначення її кількості та якості; умови та місце поставки сільськогосподарської продукції; опис предмета застави, у тому числі інформація щодо кількості заставленого рухомого майна, кадастрового номера, місця розташування, правовстановлюючих документів на земельні ділянки, на яких вирощується заставлений майбутній врожай сільськогосподарської продукції; дата та місце видачі; ім'я боржника, його місце реєстрації, реєстраційний номер облікової картки платника податків та підпис — для фізичних осіб. Найменування, адреса місцезнаходження, код ЄДРПОУ, підпис уповноваженої особи та печатка — для юридичних осіб.

У разі якщо боржників два і більше, зазначаються дані всіх боржників. Документ, що не відповідає вказаним вимогам, не є аграрною розпискою. Боржник та кредитор можуть домовитися про включення до тексту товарної аграрної розписки додаткових умов, що не суперечать положенням Закону України «Про аграрні розписки». Якість сільськогосподарської продукції — предмета аграрної розписки визначається боржником і кредитором за взаємною згодою на підставі державних стандартів України, технічних умов, технічних регламентів, класифікаторів, чинних в Україні на день видачі аграрної розписки.

Вексельне фінансування закупівель продукції можна умовно розділити на дві частини. Перша стосується попередньої роботи агропідприємства з отримання ліміту авалювання векселів у банку. На цьому етапі між собою взаємодіють тільки банк і агропідприємство. Дистриб'ютори до цього етапу відношення не мають. У якому банку відкривати ліміт агропідприємство вирішує самостійно. Таку попередню роботу, яка полягає в зборі та наданні в банк необхідної їм документації про агропідприємство, краще робити в період з листопада по лютий. Після того, як банк упевниться в надійності агропідприємства, він готовий затвердити ліміт авалювання для нього і видати про це інформаційний лист із зазначенням встановленого ліміту. Цей лист агропідприємство показує дистриб'ютору під час підписання договору. Для дистриб'ютора воно є індикатором того, на яку суму можна готувати відвантаження продукції для клієнта в сезон [2].

Друга частина вексельного фінансування закупівель за допомогою переказного векселя починається у той момент, коли виробникам круп'яних культур потрібні, наприклад, засоби захисту рослин. До цього часу сільгоспідприємства зазвичай вже вклали в підготовку майбутнього врожаю близько 70 % усіх необхідних засобів (підготували ґрунт, закупили добрива та внесли їх, провели посівні роботи тощо) і багато з них відчують брак оборотних коштів. А вексельна схема фінансування працює так, що «живі» гроші на купівлю засобів захисту рослин не потрібні. За кілька днів до того, як агропідприємству будуть потрібні засоби захисту рослин, воно повинно звернутися до дистриб'ютора і сформулювати заявку. Під час оформлення заявки і узгодження цін на продукцію необхідно зробити застереження, що агропідприємство бажає оформити угоду за допомогою векселя. У цьому випадку дистриб'ютор обов'язково врахує дану особливість у проекті договору.

Далі дистриб'ютор випише переказний вексель, у якому вкаже, що платником за векселем є агропідприємство, а векселедержателем стане компанія-виробник. Тут важливо

запам'ятати, що восени платіж за векселем агропідприємство повинне буде зробити саме компанії-виробнику, а не дистриб'ютору. Тобто, дистриб'ютор «переводить» борг агропідприємства з себе на компанію-виробника, яка восени буде займатися отриманням боргу (табл. 1). Далі агропідприємство проводить акцепт векселя, ставлячи на ньому свої підписи і печатку, які свідчать про обов'язок суб'єкта аграрного господарювання погасити вексель, заплативши зазначену в ньому суму [3].

Важливим аспектом при підписанні договору на поставку засобів захисту рослин із використанням векселя є те, що під час його підписання виробники круп'яних культур має підписати ще один документ — лист до компанії-виробника про те, що агропідприємство акцептувало вексель, тобто, взяло на себе беззастережне зобов'язання оплатити суму, зазначену у векселі тій особі, яка пред'явить вексель до оплати восени. Крім цього, агропідприємство авальє вексель у банку: банк, упевнившись у надійності агрокомпанії, ставить на бланку акцептованого векселя свої підпис. Аваль на векселі є для дистриб'ютора свідченням того, що банк довіряє агропідприємству і не сумнівається в його здатності оплатити вексель восени. Для компанії-виробника Аваль банку є гарантією того, що у разі виникнення затримок платежу банк беззастережно заплатить йому, замість агропідприємства, зазначену у векселі суму.

Таблиця 1

Спільні риси аграрних розписок та векселів

Аграрна розписка	Вексель
допомагає аграрному підприємству отримати необхідні ресурси з відстрочкою платежу	допомагає аграрному підприємству отримати необхідні ресурси з відстрочкою платежу
є документом, що фіксує безумовне зобов'язання аграрного підприємства	є цінним документом, що фіксує безумовне зобов'язання аграрного підприємства
сторонами розписки є кредитор і боржник	сторонами векселя є кредитор аваліст (поручитель), боржник
кредитор – фізична або юридична особа	кредитор – фізична або юридична особа
будь-яка фізична чи юридична особа може отримати право кредитора по аграрній розписці, купуючи її у третіх осіб способом, що не порушує законодавство	переказаний чи простий вексель може бути переданий іншим особам лише шляхом вчинення індосаменту
наявність обов'язкових витрат: нотаріальні послуги (посвідчення та реєстрація)	наявність обов'язкових витрат: бланк векселя, комісія (комісії) банку
наявність необов'язкових витрат: посвідчена копія аграрної розписки	наявність необов'язкових витрат: страхування застави, нотаріальні послуги, оцінка застави
сплата боргу з фінансової аграрної розписки проводиться у безготівковій формі	сплата боргу можлива виключно у безготівковій формі

Після підписання договору про постачання, обміну документами, акцептування векселя і передачі відповідного листа для компанії-виробника, дистриб'ютор має всі підстави відвантажувати товари агропідприємству. Якщо продукція відвантажена, дистриб'ютор очікує передачі йому авальованого переказного векселя від агровиробника. Тут важливо відзначити, що для прискорення процесу передачі векселя аграрію, на угоду можна запросити представника банку, який буде авальювати вексель. Таке запрошення проводиться в інтересах дистриб'ютора, зазвичай зацікавленого у як найшвидшому отриманні авальованого векселя і в передачі його компанії — виробнику. Після того, як

угода закрита, дистриб'ютор передає акцептований і авальований вексель до компанії-виробника, яка восени отримує оплату за векселем від агропідприємства [5].

Аграрна розписка видається окремо на кожний вид сільськогосподарської продукції, визначений родовими або індивідуальними ознаками. Товарна аграрна розписка може видаватися на кожен погоджений боржником та кредитором обсяг поставки узгодженої сільськогосподарської продукції.

Особливості аграрних розписок як фінансових інструментів на аграрному ринку полягають у наступному:

1. Використовуються в операціях з сільськогосподарською продукцією, перелік якої визначений у групах 01–14 розділів I та II Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України»;

2. Сторонами є боржник та кредитор. Боржником є особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці умовах. Кредитор за аграрною розпискою — це фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник за аграрною розпискою видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора за аграрною розпискою від іншого кредитора за аграрною розпискою у спосіб, не заборонений законом;

3. Аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо право власності на земельну ділянку належить двом і більше співвласникам або право користування належить двом і більше користувачам, аграрні розписки видаються ними спільно;

4. Особи, які спільно видали аграрну розписку, несуть солідарну відповідальність за невиконання своїх зобов'язань;

5. Перехід права власності чи права користування земельною ділянкою не зупиняє дію вказаної в аграрній розписці застави майбутнього врожаю та не припиняє прав боржника і кредитора за аграрною розпискою на користування земельною ділянкою до збору відповідного врожаю, але не довше ніж до закінчення поточного маркетингового року. Боржник за аграрною розпискою зобов'язаний повідомити осіб, яким він передає право власності або право користування земельною ділянкою, сільськогосподарська продукція з якої є предметом застави за аграрною розпискою, про існуючі обмеження згідно з виданими аграрними розписками;

6. Аграрна розписка встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою заставою його майбутнього врожаю. Предметом такої застави може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції. Розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. На день видачі аграрної розписки майбутній врожай сільськогосподарської продукції не може перебувати в інших заставах, ніж за аграрними розписками. На день збору врожаю предметом застави стає відповідна кількість зібраної сільськогосподарської продукції;

7. Застава майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції за аграрною розпискою наділяє кредитора правом у разі невиконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою у порядку примусового виконання зобов'язання боржника за аграрною розпискою одержати задоволення вимог за рахунок заставленого майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції переважно перед іншими кредиторами цього боржника за аграрною розпискою;

8. Таке задоволення здійснюється за вибором кредитора за аграрною розпискою у будь-який спосіб, не заборонений законом, у тому числі шляхом передачі йому права

власності на предмет застави в рахунок погашення майнового зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою, наділення кредитора за аграрною розпискою правом достригати заставлений майбутній врожай сільськогосподарської продукції, зібрати врожай сільськогосподарської продукції самостійно або уповноваженою ним особою та погасити майнове зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою шляхом набуття права власності на таку зібрану (вирощену) сільськогосподарську продукцію або погасити грошове зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою шляхом укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою-покупцем з отриманням у рахунок виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою плати за таким договором;

9. У разі загибелі посівів, майбутній урожай з яких є предметом застави за аграрною розпискою, боржник зобов'язаний за погодженням з кредитором замінити предмет застави іншим аналогічним або рівноцінним майном, про що на аграрній розписці робиться напис, який скріплюється підписами уповноважених представників боржника та кредитора за аграрною розпискою;

10. У разі недостатності зібраного врожаю для повного погашення за рахунок такої сільськогосподарської продукції зобов'язань боржника предметом застави за аграрною розпискою стає майбутній врожай будь-якої іншої сільськогосподарської продукції, що вирощується або буде вирощуватися боржником на земельній ділянці, на якій до цього вирощувалася сільськогосподарська продукція, майбутній урожай якої був предметом застави за аграрною розпискою, до повного виконання зобов'язань боржника, якщо інше не встановлено за домовленістю сторін аграрної розписки;

11. Кредитор має право самостійно або із залученням третіх осіб здійснювати моніторинг майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, що є предметом застави за його аграрною розпискою. Моніторинг може здійснюватися протягом всього строку дії застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, якщо інше не встановлено за домовленістю сторін аграрної розписки.

Висновки і пропозиції. Більшість дистриб'юторів у 2014 р. віддали перевагу оформленню переказних векселів. Це викликано декількома причинами. По-перше, при виписуванні переказного векселя дистриб'ютор є ініціатором процесу і краще цей процес контролює. По-друге, така ініціатива знімає з виробників круп'яних культур частину роботи з організації вексельного обігу, які виконує дистриб'ютор (веде облік виданих, прийнятих і переданих векселів, актів прийому-передачі виданих векселів, купує бланки векселів). Крім того, виробникові, безумовно, зручніше і менш затратно вести справи з десятком-двома дистриб'юторів, ніж з тисячами агропідприємств, зареєстрованих по всій Україні.

Введення інституту аграрних розписок на Україні може зробити позитивний вплив на розвиток АПК, але тільки за умови ефективного впровадження його норм. Зокрема, необхідно внести поправки відносно статусу аграрної розписки в сам Закон, запустити в роботу Реєстр аграрних розписок, а також визначити порядок оподаткування операцій з ними. Усе це дозволить уникнути правових колізій і ризиків, пов'язаних з податковими наслідками здійснення таких операцій, а отже - підвищить затребуваність цього фінансового інструменту як серед аграріїв, так і з боку банків, небанківських кредитних установ і приватних інвесторів.

Анотація. У статті визначені основні державні фінансові механізми модернізації круп'яної індустрії. Досліджено механізми фінансування ринку сільськогосподарської продукції з застосуванням векселів та аграрних розписок.

Ключові слова: круп'яна індустрія, аграрна розписка, вексель, державна політика

Аннотация. В статье определены основные государственные финансовые механизмы модернизации крупяной промышленности. Исследованы механизмы финансирования рынка сельскохозяйственной продукции с применением векселей и аграрных расписок.

Ключевые слова: крупяная индустрия, аграрная расписка, вексель, государственная политика.

Summary. The paper identifies the main state financial arrangements modernization cereals industry. The mechanisms of financing agricultural market with the use of bills of exchange and agricultural receipts.

Keywords: cereal industry, agrarian receipt, bill of exchange, the state policy.

Список використаних джерел:

1. Аграрні інвестиції: все в руках агробізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/13>.
2. Вдовенко Л.О. Стан банківського кредитування аграрних підприємств / Л.О. Вдовенко // зб. науку пр. ВНАУ. – 2012. – № 3 (69). – Том 2. – С. 5.
3. Ведение аграрного бизнеса в Украине 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/service/studies/135426499/>.
4. Воробйова О.І. Функціонування механізму короткострокового кредитування в сільському господарстві / О.І. Воробйова // Экономика и управления. – 2012. – № 4. – С. 69.
5. Жаліло А.Я. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / А.Я. Жалыло. – К. :НІСД, 2011. – 39 с.
6. Закон України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 № 5479-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.
7. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання досить актуальною проблемою є розробка системних механізмів управління інноваційною діяльністю підприємств, галузей, комплексів промисловості, їх поживлення і підйому як основи економічного зростання. Нафтогазовий комплекс виступає в якості важливого фактора соціально-економічної стабільності суспільства та економічної безпеки країни, як в умовах нормального функціонування економіки, так і при виникненні надзвичайних обставин, пов'язаних, наприклад, з наслідками світової фінансово-економічної кризи.

По-друге, нафтогазовидобувна промисловість є базовим сегментом як світової, так і української економіки, від її стану і розвитку залежить рівень національної конкурентоспроможності та темпи зростання економіки, рівень і якість соціально-економічного розвитку.

Разом з тим, дана галузь стикається з низкою негативних моментів, що впливають на тенденції її розвитку. До основних з них можна відносити: скорочення введення в дію нових виробничих потужностей; значний рівень зносу основних засобів; неефективне використання інвестиційних ресурсів при їх дефіциті; непрогнозована динаміка цін на продукцію галузей паливно-енергетичного комплексу, пов'язана з кон'юнктурою світового ринку; істотне відставання вітчизняного науково-технічного та виробничого потенціалу від світового; збільшення витратної частини функціонування підприємств при недостатньому фінансуванні геологорозвідувальних робіт; недосконале законодавство, яке регламентує специфічні умови діяльності підприємств нафтогазової галузі та ін. [4, с. 407-408].

По-третє, в умовах відкритої економіки і глобальної конкуренції неможливо досягти рівня країн з розвинутою ринковою економікою за показниками ефективності та добробуту, не забезпечуючи випереджальний розвиток тих секторів економіки, які дозволяють максимально реалізувати національні конкурентні переваги і визначають її спеціалізацію в світовій системі господарювання. У зв'язку з цим необхідно більше уваги приділяти галузевому розвитку, враховуючи при цьому його специфіку та особливості.

Різним аспектам проблеми адаптації суб'єктів до змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища присвячено праці В.В. Дудчак [1], Ж.Л. Крисько [2], Т.В. Ландіна [3], В.М. Ячменьова [7] та ін.

Питанням розвитку вітчизняного нафтогазового комплексу приділяли увагу в своїх працях такі науковці, як: Г.Г. Бурлак [6], О.О. Лапко, Г.В. Крамарев [4], Р.В. Шерстюк [6] та інші.

Проте, дискусійними залишаються питання і потребують подальшого дослідження щодо виявлення тенденцій та особливостей розробки комплексу заходів управління інноваційною адаптацією підприємств нафтогазового комплексу.

Мета статті полягає в аналізі галузевих особливостей щодо управління інноваційною адаптацією підприємств нафтогазової галузі.

Відповідно до поставленої мети в статті були поставлені і вирішені наступні завдання:

- виявлення організаційно-економічних проблем і перспектив інноваційного розвитку підприємств нафтогазового комплексу в умовах постійних змін зовнішнього середовища;
- дослідження основних параметрів інноваційної адаптації підприємств нафтогазової галузі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні докорінно змінилися умови функціонування українських підприємств, що пов'язано з необхідністю подолання наслідків світової політичної та економічної кризи при одночасній орієнтації на інноваційний шлях розвитку національної економіки в рамках модернізації системи господарювання. Зміни середовища функціонування зажадали адекватних змін і внутрішньої структури підприємств, як виробничої, так і організаційної. Виникла об'єктивна необхідність виходу на якісно новий рівень управління підприємствами, пошуку шляхів їх розвитку.

Забезпечення і підвищення загальної економічної ефективності функціонування підприємств як однієї з можливих стратегій їх розвитку, залежить від об'єктивності аналізу інноваційної діяльності підприємства та оцінки ефективності її розвитку [6, с. 67]. Серйозною проблемою в даному випадку виступає необхідність комплексного підходу до оцінки інноваційної адаптації. Виникає потреба формування такої системи показників і критеріїв, які в повній мірі будуть давати кількісну і якісну оцінку інноваційній адаптації, оскільки на її основі базується вироблення обґрунтованих управлінських рішень в рамках вдосконалення системи стратегічного управління підприємствами.

В даний час проблеми інноваційної адаптації підприємств розглядаються в рамках багатьох сучасних течій науки управління, проте сам процес адаптації інноваційної діяльності для підприємств конкретної галузі і критерії, що дозволяють оцінити успішність його проходження, практично не розглядаються.

Для забезпечення успішності адаптації економіки нашої країни до умов зовнішнього оточення, тобто якісного ефективного позиціонування держави в світовому господарстві, необхідні внутрішні (внутрішньодержавні) трансформаційні перетворення, які можуть реалізовуватися в рамках структурної перебудови економіки [2, с. 40].

Інноваційні перетворення в мікрорівневних суб'єктах господарювання супроводжуються об'єктивними структурними перетвореннями всієї економічної системи країни, модернізацією народногосподарського комплексу. Суть всіх цих перетворень, в кінцевому підсумку, полягає в успішному пристосуванні продуктивних сил суспільства до сучасних умов ринкової системи господарювання, активно інтегрується і вбудовується в світовий економічний простір.

Досвід певних українських фірм переконливо доводить спроможність українського бізнесу підвищувати конкурентоспроможність і досягати успіху. Зарубіжний досвід свідчить про те, що успішна інтеграція в глобальний ринок все частіше відбувається не на рівні національних держав, а на рівні окремих регіонів – або, принаймні, цей процес починається з регіонального рівня. Тобто, основою позитивних структурних перетворень є регіональний розвиток.

Галузева специфіка виробництва спільно зі сферою діяльності організації, з масштабами роботи компанії, економічною ситуацією в країні є зовнішнім фактором, що впливає на стійкість економічного розвитку і вибір пріоритетних напрямків розвитку суб'єктів господарювання.

Стрижнева визначальна роль в забезпеченні життєдіяльності всіх галузей національної економіки і населення країни, не тільки шляхом задоволення потреб в паливі та енергії, а й за допомогою формування значної частини внутрішніх і валютних доходів держави, консолідації інтересів регіонів, країн-партнерів належить підприємствам нафтогазового комплексу.

У стратегічній перспективі розвиток інноваційної діяльності підприємств нафтогазового комплексу становить основу національної економіки і має унікальне значення для інноваційного розвитку в цілому.

Загальновідомо, що відсутність ясності в термінології зазвичай призводить до різних проблемних моментів у всіх сферах людської діяльності і перш за все в науці. З цією метою необхідно уточнити і конкретизувати поняття «інноваційної адаптації», під яким слід розуміти сукупні можливості підприємства своєчасно і повно освоювати

інновації в умовах постійних змін зовнішнього оточення і внутрішнього середовища за допомогою прийняття ефективних управлінських рішень з метою забезпечення конкурентоспроможного функціонування та ефективного розвитку на ринку даних господарюючих суб'єктів [7, с. 350].

При проектуванні системи управління інноваційною діяльністю на підприємствах нафтогазового комплексу необхідно виявити внутрішні та зовнішні чинники, закономірності та особливості поведінки в процесі інноваційної адаптації до умов зовнішнього оточення.

В науковій літературі визначаються наступні еволюційні варіанти адаптивного управління: мобілізаційне розвиток, шокова терапія, еволюційна адаптація [1, с. 18].

На нашу думку в сучасних умовах господарювання найбільш прийнятною серед названих концепцій виступає концепція еволюційної адаптації. При реалізації даної концепції на практиці центральним питанням виступає оцінка накопиченого рівня та ефективності розвитку адаптаційного потенціалу підприємства, що можна трактувати як функцію адаптивного управління.

При цьому традиційні функції управління теж набувають деякі специфічні особливості, які необхідно враховувати в процесі ринкової адаптації: планування носить попереджувальний характер, організація передбачає безперервне вдосконалення організаційних структур, мотивація базується на командному підході для досягнення цілей, контроль набуває нових контурів.

Важливою проблемою визначення характеру адаптивного управління є оцінка адаптаційного потенціалу підприємства. Важливим інструментарієм конкурентоспроможного функціонування та сталого розвитку підприємства є комплексна оцінка адаптаційного потенціалу [3, с. 124-126].

На сьогоднішній день це питання не є детально пропрацьованим і тому відсутня методологічний підхід до комплексної оцінки адаптаційного потенціалу підприємства на основі виділення показників і критеріїв оцінки, використовуваних надалі для прийняття на підставі отриманих результатів обґрунтованих управлінських рішень.

Економічна категорія «адаптаційний потенціал» має особливість визначення під конкретні базові та нові умови здійснення діяльності. Однак вона втрачає сенс при невизначених умовах [7, с.351]. З цією метою і необхідне виявлення галузевих особливостей оцінки використання і управління розвитком потенціалу підприємств нафтогазового комплексу, а також необхідно здійснювати порівняльну оцінку використання та ефективності управління потенціалом підприємств нафтогазової галузі за основними їх кількісними та вартісними показниками діяльності.

Аналіз визначених в науковій літературі методик і підходів до оцінки адаптаційного потенціалу підприємств, дозволив виявити існуючі методичні особливості і недоліки в його вимірі [1, 3].

Відправною точкою в оцінці адаптаційного потенціалу промислового підприємства є виділення оціночних показників, класичних рис або єдності організації, якими є виробничо-технічна єдність, цілісність, економічна єдність і соціальна єдність. Запропоновані блоки єдності, являють собою характеристики окремих аспектів діяльності організації, які в сукупності визначають комплексну характеристику стану мікрорівневих суб'єкта господарювання.

Оцінкою адаптаційного потенціалу є систематичний аналіз складових потенціалу критеріїв з метою проведення ранжування оцінки значень даного показника по підприємства нафтогазової галузі. Рівень розвитку цього потенціалу перебуває в постійній динаміці, яка може бути як позитивною, так і негативною.

Вихідним моментом оцінки адаптаційного потенціалу є визначення сучасних внутрішніх можливостей підприємства з використанням економічних критеріїв. Залежно від стану виробничо-технічних, організаційних, соціальних та фінансово-економічних аспектів діяльності конкретної організації, надалі здійснюється планування напрямків

майбутнього адаптаційного розвитку. Для реалізації ефективного адаптивного управління необхідна реальна оцінка рівня потенціалу підприємства на заданий момент часу і оцінка його динаміки з метою забезпечення подальшого перспективного розвитку.

На нашу думку, адаптаційний потенціал розвитку визначається складом і рівнем розвитку його складових, їх взаємозв'язками і здатністю працювати як єдина система адаптивного управління, тому для оцінки адаптаційного потенціалу необхідно виокремити його складові, виміряти їх, виявити взаємозв'язок між ними, і, таким чином, отримати комплексну оцінку потенціалу підприємства.

Вимірювання такої складної категорії як адаптаційний потенціал підприємства за допомогою одного якогось показника, на нашу думку, не представляється можливим, і може бути запропоновано велика кількість його техніко-економічних параметрів. Однак основною проблемою вимірювання потенціалу є не тільки вибір і визначення значень цих параметрів, а й оцінка результатів вимірювань, можливість їх використання на практиці з метою проведення ранжування оцінки вибраних компаній галузі.

Важливим моментом у вимірі потенціалу підприємства є визначення системи адекватних вимірних параметрів для проведення оцінки. Дана система показників повинна давати об'єктивну оцінку реального стану ефективності розвитку потенціалу досліджуваного підприємства. Крім того, вона повинна враховувати галузеві особливості перебігу адаптаційних процесів, характеристики виробничої системи, тип виробництва; також в системі повинні бути показники, що відображають наявність і якість основних стратегічно важливих для підприємства ресурсів, задіяних в діяльності, показники, які прямо або побічно вказують на результативність використання наявних ресурсів підприємства.

З урахуванням вище переліченого і, виходячи з умов необхідності і достатності, вважаємо за доцільне оцінку ефективності розвитку потенціалу проводити у вигляді розрахунку найбільш значущих відносних показників, об'єктивно відображають існуючі зв'язки і залежності між досліджуваними процесами і явищами.

Запропонована методика щодо комплексної оцінки адаптаційного потенціалу підприємств з урахуванням галузевих особливостей має відмінну рису – облік значущості критеріальних значень елементів потенціалу на основі застосування методу розстановки пріоритетів. Дану методику на практиці можливо застосовувати в ручному і автоматизованому варіантах ведення розрахунків.

Для оцінки ефективності використання і розвитку потенціалу підприємства виникає необхідність збору та аналізу інформації, що відбиває різні аспекти діяльності підприємства.

За величиною виявленого адаптаційного потенціалу в подальшому проводиться вибір того чи іншого варіанту її стратегії – на базі сильних або слабких сторін підприємства (позначених критеріїв). Певні варіанти стратегії можуть базуватися також на обліку конкретних факторів або їх комбінацій, які суттєво впливають на потенціал конкретного підприємства галузі.

Дієвим інструментом, здатним надати допомогу в розробці та подальшому коригуванню адаптаційної стратегії, є проведення постійного технологічного моніторингу стану адаптаційного потенціалу.

Систематична оцінка адаптаційного потенціалу та окремих його складових дозволить відстежувати чи намітилися позитивні або негативні тенденції інноваційного розвитку, що дасть можливість коригувати напрями адаптаційного розвитку та прогнозувати ймовірність і характер результатів інноваційної діяльності підприємства.

Координуючим центром при цьому може виступити Адаптаційна Рада, яка буде функціонувати при Генеральному директорі і являти собою колективний орган з вироблення стратегічних цілей, що забезпечують адаптивний розвиток інноваційної діяльності.

Удосконалення системи адаптивного управління, перш за все, передбачає

виявлення та розкриття внутрішнього потенціалу підприємств нафтогазової галузі.

Оцінка адаптаційного потенціалу відповідно до запропонованого методологічного підходу є відправною точкою для переосмислення основних напрямів розвитку організації, саме інноваційного перспективного розвитку, тобто руху вгору по спіралі – адаптаційного розвитку. Як варіант зміцнення потенціалу можуть виступати проекти, які генеруються адаптаційною радою, реалізація яких має очевидні фінансово-економічні та соціальні вигоди, і буде сприяти виходу підприємств на новий якісний рівень свого розвитку.

Висновок. Сучасний кризовий стан в інноваційній сфері підприємств нафтогазової галузі зумовлений відсутністю стратегії інноваційної адаптації, де інноваційний розвиток – це безперервний процес удосконалення діяльності підприємства за допомогою використання інновацій, які впроваджуються у всі сфери економічної та управлінської діяльності підприємства. Вибір же підприємством певної стратегії інноваційної адаптації залежить від багатьох чинників, серед яких: умови і фактори інноваційно-інвестиційного зовнішнього середовища, види операційної діяльності підприємства, стратегічні партнери, ступінь управлінської автономії, можливість здійснювати моніторинг науково-технічної інформації щодо ринку новацій, рівень науково-технічного та технологічного потенціалу тощо.

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей формування та функціонування механізмів стратегічного розвитку та інноваційної адаптації підприємств нафтогазового комплексу України.

Ключові слова: інноваційна діяльність, нафтогазовий комплекс, адаптація.

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей формирования и функционирования механизмов стратегического развития и инновационной адаптации предприятий нефтегазового комплекса Украины.

Ключевые слова: инновационная деятельность, нефтегазовый комплекс, адаптация.

Summary. This article examines the organizational and economic, organizational and technical mechanisms of the innovation strategy of oil and gas complex of Ukraine.

Keywords: innovation, oil and gas sector, adaptation.

Список використаних джерел:

1. Дудчак В.В. Теоретико-методологические аспекты формирования системы адаптивного управления промышленными предприятиями: автореф. на стиск. научн. степ. д.э.н. по специальности 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В.В. Дудчак – Ростов-на-Дону, 2006. – 53с.
2. Крисько Ж.Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж.Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. - №2. – С.38-42.
3. Ландіна Т.В. Організаційно-економічні механізми адаптації підприємства до умов ринку / Т.В. Ландіна. – К.: Наукова думка, 1994. – 283 с.
4. Лапко О.О. Інноваційний розвиток вітчизняної нафтогазовидобувної галузі як фактор забезпечення її конкурентоспроможності на технологічних засадах / О.О. Лапко, Г.В. Крамарев // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2009. – № 656 (Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку). – С. 406-409.
5. Стратегія розвитку нафтогазового комплексу України до 2030 року [Електронний ресурс]. –Доступно з : www.rada.gov.ua.
6. Шерстюк Р.В. Механізми інноваційного розвитку нафтогазового комплексу. //

Під редакцією Г.Г. Бурлаки. – К., 2006. – 218 с.

7. Ячменьова В.М. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність» / В.М. Ячменьова, З.О. Османова // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2010. - №684. – С. 346-353.

УДК: 338.486.1 (100)

Марченко О.А.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ У ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПІД ВПЛИВОМ ЧИННИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації соціально- та виробничо-економічної діяльності, інноваційного розвитку транспорту та засобів зв'язку, формування економіки знань, зростає теоретичне та практичне значення досліджень структури та розміщення галузі туризму, а також управління нею на регіональному рівні. Це пояснюється сукупним впливом ряду важливих чинників. У багатьох країнах світу (понад 50,0%) туризм як галузь національної економіки увійшов у сукупність 5 провідних галузей (поряд з машинобудуванням, металургією, харчовою промисловістю та ін.), які формують національний бюджет, забезпечують зайнятість населення, сприяють прискореному розвитку інших галузей та регіональних економік.

Огляд останніх досліджень. Серед публікацій зарубіжних дослідників слід відзначити роботи В.Квартальнова, Дж.К.Холловея, Н.Тейлора, К.Адамса та ін. вчених. Серед вітчизняних вчених-економістів це насамперед І.О. Щербань, І.Ю. Щець, М.Мальська та ін. Проте багато проблем розвитку туризму на теоретичному та практичному рівні, особливо у регіональній економіці, потребують поглиблених досліджень.

Формулювання завдання дослідження. Під час написання наукової роботи головним завданням було проаналізувати сучасну ситуацію, що існує в управлінні туристичної галузі та обґрунтувати вплив чинників глобалізації на можливі зміни в формуванні стратегій регіонального управління галузі.

Виклад основного матеріалу. У наш час для міжнародного туристичного ринку характерні процеси жорсткої конкурентної боротьби за клієнта, ринки збуту і сфери впливу. На українському ринку збільшується кількість іноземних компаній, що займаються туризмом, це неминує призводить до того, що більша частина прибутку від міжнародного туризму в Україні дістається іноземним компаніям. Українські організації індустрії туризму через відсутність достатнього досвіду, знань, фінансових можливостей, підтримки з боку державних органів відчувають великі труднощі, щоб протистояти конкуренції з боку давно відомих на міжнародному ринку туристичних компаній.

Змінити несприятливу ситуацію можна, застосовуючи стратегію синергізму, тобто шляхом створення нових моделей організації і управління туристичною індустрією з урахуванням останніх досягнень теорії та практики глобального господарювання та управління. Стратегія синергізму - це стратегія створення конкурентних переваг через об'єднання двох або кількох організацій в одних руках [1].

Ідея формування глобальних об'єднань почала активно пропагуватися у США з середини 1980-х рр. Дослідження, проведені університетами і фірмами з управлінського консультування США, характеризували глобальне об'єднання як можливий засіб завоювання основних іноземних ринків і підвищення конкурентоспроможності транснаціональних компаній Америки.

Термін "глобальний" означає, що фірми розглядають світ як єдине ціле, в якому між споживачами стираються національні кордони і національні риси. Глобалізація

дозволяє фірмам здійснювати економію на масштабі виробництва за рахунок стандартизації товарів, використовувати переваги світового маркетингу [2].

Для процесу глобалізації бізнесу характерно:

- зникнення національних і регіональних переваг, поступове вирівнювання потреб і запитів споживачів;
- економія на масштабі виробництва за рахунок стандартизації виробленої продукції або послуг;
- використання переваг світового маркетингу. Інтернаціоналізація ринків призвела до того, що майже в кожній країні працюють одні й ті ж компанії-конкуренти.

Серед вчених і фахівців з менеджменту немає єдності поглядів на сутність глобальних об'єднань, їх переваги, недоліки та перспективи. Поняття «глобальне об'єднання» трактується досить широко і суперечливо.

Глобалізація бізнесу в рамках організації сприяє формування сильних позицій серед організацій-конкурентів. Конкурентні переваги організації залежать від цілої низки чинників: доступ до дешевих ресурсів, національне стимулювання інвестицій, подолання торгових бар'єрів, доступ до стратегічно важливих ринків збуту і т.д. Теорія конкурентної переваги переконує, що організація матиме перевагу серед конкурентів, якщо при виробництві продукції інтенсивно використовуються чинники виробництва, достатні всередині країни.

Глобальні об'єднання формуються шляхом злиття, придбання, поглинання інших організацій. У багатьох європейських країнах (Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія) відбувається глобальний поділ ринку шляхом придбання компаній. Для індустрії туризму, як і для інших галузей, характерний вихід процесу концентрації підприємств за межі національних кордонів через створення транснаціональних корпорацій [3].

Для проведення ефективної політики закордонного інвестування туристичні організації повинні враховувати можливості і рівень конкурентоспроможності запропонованих туристичних послуг, наявність управлінського досвіду, ефективність виробництва, розмір фірми і рівень концентрації, інвестиційний клімат приймаючої країни (політичну і соціально-економічну стабільність, стан і перспективи розвитку економіки в цілому і галузей, що становлять інтерес для інвестора, ставлення до іноземних інвестицій, господарське та податкове законодавства і т.д.).

Поставлені організацією цілі і вивчення ознак, що характеризують компанію, економіку і політику приймаючої країни, дозволяють організації вибрати той напрямок діяльності, який би за нижчих витратах виробництва приніс додатковий прибуток.

При створенні глобальних об'єднань особлива увага приділяється вибору організаційної форми зарубіжного підприємства: створення нової туристичної організації за кордоном; придбання діючої іноземної туристичної організації; придбання частки участі в капіталі іноземної туристичної організації, яка дає право контролю; придбання цінних паперів іноземних туристичних організацій, що не дають права контролю; надання позик і кредитів іноземним філіям або іноземним фірмам на розширення їхньої діяльності [4].

Кожна з цих форм вимагає для здійснення певних умов і має свої переваги і недоліки. Створення нової організації сфери туристичних послуг – це одна з найбільш дорогих і складних форм, сполучена з чималим ризиком, тому що при цьому доводиться діяти в незнайомій обстановці. Необхідно добре знати місцеві умови і особливості ринку, бажано мати відому й авторитетну торгову марку. Така форма зарубіжної діяльності в туризмі може бути під силу тільки небагатьом українським туристичним організаціям.

Придбання іноземної туристичної організації дає можливість інвестору відразу увійти в міцні структури, використовувати зв'язки та авторитет придбаної організації. Переваги цієї форми інвестування в тому, що можна значно прискорити функціонування поглиненої організації, відпадає необхідність у здійсненні заходів для організації нового підприємства [4].

Операції придбання як усього іноземного капіталу, так і частки участі в капіталі зарубіжної компанії супроводжуються проблемами, а саме:

1. Існування в багатьох країнах дуже високих (заборонених) цін на придбання організації.

2. Збільшення витрат на проведення операції для детального вивчення фінансового становища придбаної туристичної організації, що передбачає обов'язкове звернення до спеціалізованих організацій і фірм з перевірки рахунків, до консультацій банків і т.д. Оскільки нове керівництво організації несе відповідальність за всі її минулі зобов'язання, рекомендується купувати не всю організацію, а лише її нерухоме майно.

3. Модернізація або організаційна перебудова придбаної туристичної організації. У розвинених країнах контроль над компаніями найчастіше встановлюється шляхом купівлі їх акцій, що обертаються на біржі чи в позабіржовому обігу. Це можуть бути як "дружні" приєднання, так і «агресивні захоплення». Для операцій зі скупки акцій у кожній країні розроблені і діють особливі правила і процедури [5].

Відомі в світі та успішні туристичні компанії прагнуть до планування і контролю своєї діяльності на світовому рівні, розробляють стратегію розвитку своєї компанії, організаційну структуру управління, приймають рішення про інвестиції коштів, удосконалюють роботу персоналу, використовують ресурси у місцях і напрямках з перспективою довгострокового зростання та можливістю отримання прибутку.

На сучасному етапі експансія глобальних компаній на вітчизняний ринок є очевидним фактом, реагувати на який місцеві виробники можуть по-різному. Можна припинити виробництво і не конкурувати в тих сферах, де немає особливого сенсу. Інший шлях пов'язаний із пошуком найбільш ефективних організаційних форм міжнародного співробітництва з відомими на світовому туристичному ринку організаціями. У сучасних умовах, коли конкуренція з іноземними туристичними організаціями перемістилася на український ринок, українські туристичні організації повинні розвивати різні форми міжнародного співробітництва, що сприяло б освоєнню правил глобального бізнесу, адаптуванню до вимог міжнародних ринків, підвищенню конкурентоспроможності туристичної продукції та послуг і зміцненню самої організації.

Таким чином, процеси глобалізації призводять до того, що організації індустрії туризму з метою підвищення ефективності діяльності поряд з використанням наявних чинників виробництва туристичних продуктів або послуг повинні приділяти увагу і таким аспектам:

- забезпечення міцних позицій організації у цій конкуренції глобального масштабу, в тому числі з іноземними туристичними організаціями на українському туристичному ринку;
- активна інноваційна діяльність туристичних організацій, постійне удосконалення продукції, збільшення переліку надаваних послуг, використання останніх досягнень в управлінні, маркетингу, фінансах і т.д.;
- використання сучасних інформаційних технологій, нових ідей щодо подальшого удосконалення туристичного продукту і послуг, проведення досліджень ринку;
- формування відомої торгової марки організації, підтримка її іміджу, здобуття визнання серед споживачів.

Фахівці вважають, що створення і керування глобальним об'єднанням - це складний процес, що потребує чимало часу і ресурсів, тому багато компаній за кордоном звертаються до іншої форми організації міжнародного співробітництва – стратегічних альянсів [2].

Висновки. У цілому теоретичні аспекти розвитку стратегічних альянсів ще недостатньо розроблені. Однією з основних причин цього є нетривалість їх існування і відсутність виразних результатів роботи більшості альянсів. Зробимо спробу виділити можливі варіанти розвитку стратегічних альянсів.

1. Кооперація в рамках послідовних програм призводить до концентрації, тобто злиття, перехресної участі чи іншої форми перегрупування власності учасників стратегічних альянсів. У цьому випадку союз є лише перехідним етапом на шляху до концентрації.

2. Кооперація має епізодичний характер і припиняється, не торкнувшись стратегічних позицій учасників, незалежно від результатів співробітництва. Після завершення проекту кожен учасник знову стає самостійним, хоча союз змінює умови конкуренції між партнерами.

3. Стратегічні альянси розвиваються у часі, виходячи за рамки первісних цілей, але це не призводить до вертикальної інтеграції. Кожен партнер зберігає самостійність у прийнятті рішень і право вийти з союзу. Існування таких “незакінчених” спілок свідчить про прагнення фірм-партнерів скористатися досвідом спільної роботи для підвищення ефективності кооперації.

4. Структури, створювані для здійснення спільної діяльності або кооперативних програм, поступово виходять з-під контролю партнерів і починають діяти як самостійні підприємства, логіка розвитку яких вступає в конфлікт з інтересами партнерів.

5. Посилення стратегічних позицій одного з партнерів на шкоду іншим завдяки участі у стратегічних союзах. Слабкі партнери використовують союзи, щоб подолати своє технологічне відставання, а сильні – для нейтралізації слабших, перешкоджаючи їх перетворенню на конкурентів.

Стратегічні альянси мають переваги в порівнянні з глобальними об'єднаннями: не потребують значних капіталовкладень для розвитку діяльності, допомагають подолати бар'єри антимонопольного законодавства і використовують для здійснення координації міжнародної діяльності менш складнокеровані організаційні структури.

Анотація. У статті визначені можливі зміни в регіональному управлінні туристичної галузі під впливом чинників глобалізації. Обґрунтовані особливості стратегій регіонального управління галузі.

Ключові слова: туристична галузь, глобалізація, синергізм, стратегія управління, стратегічний альянс.

Аннотация. В статье определены возможные изменения в региональном управлении туристической отрасли под влиянием факторов глобализации. Обоснованы особенности стратегий регионального управления отрасли.

Ключевые слова: туристическая отрасль, глобализация, синергизм, стратегия управления, стратегический альянс.

Annotation. The article identifies the possible changes in the regional control of the tourist sector under the influence of globalization. The strategic peculiarities of the regional control of the sector have been substantiated.

Key words: tourist sector, globalization, synergism, control strategy, strategic alliance.

Список використаних джерел:

1. Швец И.Ю. Региональное управление конкурентоспособностью туристических услуг: методология и практика / И.Ю. Швец. – Симферополь: ЧП Предприятие Феникс, 2011. – 364 с.
2. Гайдук А.Б. Процеси глобалізації та концентрації як фактор розвитку європейського та світового туристичних господарств/А.Б.Гайдук// Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 227 – 233.
3. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
4. Щербань І.О. Удосконалення управління ризиками в антикризовому управлінні

посередницькими туристичними підприємствами / І.О. Щербань // Актуальні проблеми економіки, 2010. – № 12. – С.128–135.

5. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. – Херсон: Айлант, 2014. – 344с.

УДК: 338.43

Кузькіна Т.В., Бунін А.О.

БАНКІВСЬКИЙ МАРКЕТИНГ В РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Постановка проблеми. Банківський маркетинг як процес, як технологія, як елемент управління активно використовується в системі ринкових відносин і сприяє раціонального вирішення різноманітних проблем. Проблеми позиціонування і функціонування регіональних комерційних банків у сучасних умовах визначаються економічними, політичними, соціально-культурними, технічними, технологічними, інформаційними, інноваційними та іншими факторами розвитку.

Огляд останніх досліджень. Основою дослідження проблеми організації діяльності комерційних банків на основі застосування банківського маркетингу послужили наукові розробки зарубіжних вчених економістів: Пітера Друкера, Ф. Котлера, Дж. Еванса, Б. Бермана, Ч.Т. Сендіджа, В. Фрайдбургера, К. Роцтолла, Пітера С. Роуза, К. Мюллера, Ю. В. Пашкуса, Т. Пітера, Р. Уотермана, С. Ебель, М. Бруна, Дж. Тілмеса, М. Ауерома, М. Герцена, Д. Бере, Е. Доллан, Р. Сміта, Г. Амстронга, і інших.

У вітчизняній літературі функціонування банківської системи присвячені роботи: М. Усокіна, О.І. Лаврушина, Є.П. Голубкова, І. В. Корнеєвої, В.Е. Хруцкая, Є.Е. Автухова, В.Е. Гордина, В.В. Іванова, А. І. Ковальова, О.В. Грядовой, Ю. І. Коробова, С. Захарової, Д. Н. Владиславлева, И.Т Балабанова, В.Т. Севрука, В.В. Рудько -- Селіванова, Е.С. Стояновой.

Проблеми безпосередньо банківського маркетингу розглянуті в роботах В.Е. Хруцкая, І.О. Спіцина, Я.О. Спіцина, В.Т. Севрук, В.М. Усокіна, Е.С. Стоянової, Е.А. Уткіна. У них обґрунтовані сутність, цілі, завдання, і принципи банківського маркетингу, визначено його специфіка, основні напрями і класифікація банківських продуктів. Розглядаються в теоретичному плані аспекти стратегії і тактики маркетингу в банку. В цілому, в більшості робіт показані лише економічні аспекти використання маркетингу в банківській практиці. Проблема ж впровадження банківського маркетингу в регіонах, орієнтованого на потреби клієнтів і нові інформаційні технології є малодослідженою. У зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку банківської діяльності актуальні більш конкретні розробки та підходи застосування банківського маркетингу, а також реалізація цих методик у вітчизняній регіональній системі комерційних банків.

Формування завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних та методичних підходів до організації маркетингу в комерційних банках для підвищення ефективності їх діяльності на регіональному рівні, а також вивчення і аналіз теоретичного та практичного досвіду організації і управління маркетинговою діяльністю комерційного банку.

Виклад основного матеріалу. Банківський маркетинг виступає як ринковий інструмент сучасного управління, розробка нових продуктів, є важливою складовою конкурентоспроможності і впливає на підвищення результативності фінансово-кредитних організацій. Слід зазначити, що більшість вітчизняних регіональних комерційних банків, небанківських фінансово-кредитних інститутів та інших нефінансових організацій пропонують ідентичні послуги, що неминуче призводить до посилення конкуренції, а також впливає на рівень їх прибутковості. Ці та інші аспекти викликають необхідність

впровадження банківського маркетингу як комплексної системи, формує організацію управлінської та маркетингової діяльності банків з урахуванням інтересів і потреб споживачів банківських продуктів і послуг. Стає необхідним побудова системи банківського маркетингу, заснованої на соціально-орієнтованій концепції. Суть, якої полягає в тому, що саме впровадження такої системи вказує шляхи ефективної діяльності банків, орієнтованих на ринок і на споживача, зміцнює імідж банку, підвищує банківську лояльність клієнтів, оптимізує процес прийняття керівництвом регіональних банків гнучких рішень, розширює можливості банківської діяльності і тим самим сприяє збільшенню прибутковості та рентабельності.

Банківська система потребує нової організаційної технології на основі що відкрилися інформаційні можливості застосування ринкових механізмів та інструментів. Зокрема, зростання ринкових можливостей комерційних банків знаходиться саме в площині створених інформаційних технологій і дозволяє поліпшувати якість, доступність, розповсюдження секьютізації. Одним з перспективних напрямків розвитку банківського маркетингу в регіональній системі комерційних банків є Інтернет - технології, які дозволяють встановити з клієнтами більш тісні і довірчі відносини, знизити ризики бізнесу і підвищити якість надаваних банками послуг. Розвиток Інтернет-технологій, посилення міжбанківської конкуренції і зміна переваг і очікувань клієнтів щодо якості обслуговування обумовлює актуальну потребу вироблення адекватних наукових клієнтоорієнтованих підходів. Сучасне розвиток банківського маркетингу неможливо без використання інформаційних технологій. Розвиток Інтернет посилює цю тенденцію, дозволяючи персоніфікувати взаємини з клієнтами на базі Інтернет - технологій, прискорити процес формування їх клієнтської лояльності, знизити витрати банків у зв'язку з автоматизацією і комп'ютеризацією операцій, розрахунків і процесів управління банком. Для ефективного використання можливостей Інтернет банкам необхідно адаптувати інструменти маркетингу, впроваджуючи нові види Інтернет-банкінгу, інтегровані інформаційні системи, а також ефективно використовувати можливості Інтернет - сайту банку, пропонуючи нові види банківських послуг в мережі, тим самим з'являється реальна можливість сформувати сегмент «мережевих» клієнтів банку.

Комплексне дослідження процесу розвитку банківської системи в Україні показало, що у банків виникла об'єктивна потреба в розвитку системи маркетингу. Банківський маркетинг є необхідним елементом адаптивної системи управління комерційним банком і повинен бути спрямований на встановлення інтеракції між можливостями банку в роботі з клієнтами, яка укладає в максимальному задоволенні їх запитів та отриманні прибутку при реалізації на ринку банківських продуктів і послуг. Посилення маркетингової орієнтації кредитної організації, пояснюється також збільшенням числа вітчизняних і появою іноземних банків, тенденцією універсалізацією діяльності комерційних банків, а також зниженням рівня прибутковості в зв'язку пропозицією ідентичних продуктів і послуг і низькою якістю обслуговування.

Банківський маркетинг виступає важливою складовою в системі формування ринкових відносин на фінансовому ринку України та її регіонів і вимагає постійного вдосконалення маркетингових підходів і концепцій для підвищення надійності, фінансової стійкості та конкурентоспроможності. Треба застосувати новий підхід до реалізації комплексу маркетингу, що полягає в переорієнтації комерційних банків з традиційною продуктової концепції на соціально-орієнтовану, доповнивши її новим структурним елементом.

Банківський маркетинг - це комплексна система виробництва і збуту банківських продуктів, яка, базуючись на основі вивчення ринку, орієнтована на задоволення потреб кожного конкретного клієнта банку і отримання прибутку; система, заснована на комплексній концепції, що забезпечує реалізацію всіх елементів маркетингової діяльності в функціонуванні кожного підрозділу банку. Банківський маркетинг найтіснішим чином пов'язаний з усією діяльністю банку і її управлінням, в якій робота всіх співробітників

банку повинна ґрунтуватися на концепції маркетингу - орієнтації на виявлення і максимальне задоволення всіх потреб клієнтів. Нам видається, що в сучасних умовах найбільш перспективний погляд на маркетинг в банках, як систему, здатну забезпечити рівновагу між інтересами клієнтів, банків і суспільства в цілому. Успішно функціонуюча система маркетингу в банку включає наступні основні елементи:

- розробка збутової концепції спрямованої на доведення товару до потенційного покупця;
- впровадження відділів і служб маркетингу в організаційну структуру банку;
- позиціонування ринку своєї продукції; визначення цін на різні банківські послуги, їх встановлення і зміна відповідно до зміни ринкової ситуації;
- просування банківської продукції.

Поряд з основними елементами системи банківського маркетингу виділимо наступні етапи реалізації маркетингу в банку:

1. Дослідження ринку. На цьому етапі реалізуються наступні цілі та завдання банківського маркетингу:
  - аналіз ринкової кон'юнктури;
  - визначення потреб клієнтів у сферах, вигідних для пропозиції банківських послуг;
  - відстеження змін на ринку, їх тенденцій;
  - дослідження напрямків розвитку ситуації на банківському ринку (прогнозування);
2. Розробка і реалізація ринкової стратегії:
  - розробка стратегії, цілі і політики її реалізації;
  - реалізація політик, що відповідають елементам маркетингу (збутова, товарна, цінова, комунікаційна);
  - контроль над виконанням всіх операцій.

Як показало дослідження, на сучасному етапі основним завданням маркетингу є ретельне і всебічне вивчення ринку, попиту, смаків і бажання споживачів, будучи при цьому інструментом інтенсивного розвитку. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що рівень розвитку українських банків не відповідає вимогам, що пред'являються до сучасного ринкового інституту, здатного ефективно вести конкурентну боротьбу з використанням маркетингових технологій. Для відповідності цим вимогам, банкам необхідно використовувати концепцію соціального маркетингу для реалізації системи банківського маркетингу, а також для того, щоб на основі її реалізації поліпшити діяльність банку і провести комплексне планування внутрішньої та зовнішньої діяльності банку.

В банківській сфері присутній двоєдиний підхід, який проявляється на всіх рівнях аналізу. У загальній теорії маркетингу це, з одного боку, активний вплив і формування фінансового ринку, а з іншого боку, це здатність маркетингу пристосовуватися до вимог фінансового ринку.

При здійсненні регіональними банками маркетингової діяльності, орієнтованої на потреби клієнтів, зростає їх увагу, з одного боку, до питань вивчення ринку банківських послуг, освоєння їх нових видів, з іншого боку - до питань збереження клієнтів, створення і зміцнення з ними довготривалих взаємовигідних партнерських відносин, що є запорукою конкурентоспроможності, і нерозривно пов'язане з ефективною роботою співробітників відділу маркетингу, оскільки від їх навичок і кваліфікації залежать взаємини з клієнтами. У зв'язку з цим нами запропонована методика оптимізації роботи з клієнтами, що полягає в організації та аналітичної обробки клієнтської бази при формуванні клієнтського підрозділу служби маркетингу банку, що містить у проведенні 3 етапи:

1 етап: збір інформації про клієнтів і проведення сегментації клієнтів шляхом розробленої автором картки профілю, а також побудова матриці "продукти/клієнти", яка дозволяє визначити для кожного сегмента найбільш відповідний продукт, виявити "вузькі місця" і перспективні продукти.

2 етап: вибір критичних факторів успіху і характеристика факторів банківського маркетинг-міксу, що здійснюється за допомогою розробленої анкети та оціночного листа, а результати їх аналізу дозволяють виявити і проранжувати критичні фактори успіху по кожному сегменту клієнтури і, отже, правильно визначити маркетингові стратегії регіонального банку.

3 етап: аналіз цільової клієнтури і оцінка ступеня привабливості обраних сегментів експертами.

В умовах сильної конкуренції в банківській індустрії, комерційні банки рідко відрізняються один від одного своєю спеціалізацією. Взагалі питання спеціалізації й універсалізації діяльності банків повинні розглядатися з позицій одержуваного ефекту. Досить складно оцінювати роботу установи в цілому лише на базі вивчення основної спрямованості його діяльності. Спеціалізовані банки мають, звичайно ж, низку переваг, зумовлених глибшим підключенням до визначеної сфери господарства. Так, серед спеціалізованих банків виділяються банки, що займаються обслуговуванням роздрібною клієнтури, іпотечні банки і т.п. Однак останнім часом зі всією очевидністю проявилася перевага універсальних банків, таких, що є найбільше прийнятними партнерами при встановленні кореспондентських відносин.

Висновки. Отже, після того як отримане представлення про банківську індустрію країни, необхідно оцінити показники діяльності різних банків і вибрати найбільш надійні установи. Таким чином, взаємодія з банками-кореспондентами й іншими фінансовими інститутами складає важливу сторону діяльності банку, що дозволяє йому не тільки обслуговувати свою клієнтуру у величезному географічному масштабі, надавати їй послуги міжнародного рівня, але й успішно взаємодіяти з партнерами, підвищувати професійний рівень свого персоналу. Таким чином, банк повинний у відношенні даних суб'єктів міжбанківського ринку проводити сегментацію з метою диференціації наявних інститутів і виявлення тих з них, з якими банкові найбільше вигідно співпрацювати. Отже, реалізація банківського маркетингу необхідна для подальшого розвитку кожного банку, зміцнення його позицій на ринку та збільшенню бази клієнтів.

Анотація

Стаття присвячена проблемам і перспективам розвитку маркетингу у банківській сфері. Було проведено вивчення питань впровадження маркетингової концепції в банківську систему, виявленні проблем та особливості ринку банківської продукції в Україні в сучасних умовах. Визначено потенційні можливості та шляхи підвищення ефективності маркетингової діяльності в комерційних банках.

Ключові слова: банк, банківський продукт, банківський маркетинг, клієнт, комерційний банк, банківська система, Інтернет – технології, Інтернет-банкінг, концепція маркетингу.

Аннотация

Статья посвящена проблемам и перспективам развития маркетинга в банковской сфере. Было проведено изучение вопросов внедрения маркетинговой концепции в банковскую систему, выявлении проблем и особенности рынка банковской продукции в Украине в современных условиях. Определены потенциальные возможности и пути повышения эффективности маркетинговой деятельности в коммерческих банках.

Ключевые слова: банк, банковский продукт, банковский маркетинг, клиент, коммерческий банк, банковская система, Интернет – технологии, Интернет-банкинг, концепция маркетинга.

Annotation

The article is devoted to the problems and prospects of development of marketing in a bank sphere. The study of questions of introduction of marketing conception in the banking

system was conducted, exposure of problems and feature of market of bank products in Ukraine in modern terms. Potential possibilities and ways of increase of efficiency of marketing activity are certain in commercial banks.

Keywords: bank, bancovsciy product, bancovsciy marketing, client, commercial bank, banking system, Internet – technologies, Internet-bancing, marketing conception.

Список використаних джерел:

1. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.
2. Галанов В. А.. Основи банківської справи: підручник. - М.: ФОРУМ ИНФА М, 2008. - 288 с.
3. Нікітін А.В. Маркетинг у банку. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
4. Новікова І.В., Худолій Л.М., Денисенко М.П., Кабанов В.Г. Банківський маркетинг. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. – 155 с.
5. Лобанова Т.Н. Банки: организация и персонал. Современная концепция управления. Специализированный обучающий кейс-курс. – М.: БДЦ-пресс, 2000. – 108 с.
6. Романенко Л.Ф. Банківський маркетинг: Підручник/ Л.Ф. Романенко; - К.: ЦНЛ, 2004.- 344 с.
7. Павлюк В. Аналіз процесу стратегічного маркетингового планування в банківській сфері // Банківська справа. – 2003.- № 6. – С. 30-38.
8. Бондаренко А.Ф. Маркетингова політика як невід'ємна складова інноваційного менеджменту банку / А.Ф. Бондаренко // Вісник Української академії банківської справи.- 2004.- № 2.- С.66-72.
9. Владиславлев Д.Н. Энциклопедия банковского маркетинга: Научное издание. / Д.Н. Владиславлев - М.: Ось-89, 2006.- 256 с.
10. Ніколаєнко А.А. Особливості маркетингової діяльності банку / А.А. Ніколаєнко// Банківська справа (укр.).- 2001.- № 1.- С.35-40.

УДК 332.1:330.8

Петренко М.П.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МІСТА, ВИМІРИ ВИЗНАЧЕННЯ І ТИПОЛОГІЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Економічна діяльність на протязі всієї історії людства, була основою його життєдіяльності. Локалізація великої кількості людей в межах міст, зробила їх найрепрезентативнішим предметом досліджень соціально-економічної динаміки. Загальна логіка розвитку наукового знання, що тяжіє до постійної диференціації та спеціалізації, призвела до виділення економіки міста у самостійний напрям досліджень. Отже, як за формально-логічними обставинами, так і за емпіричною даністю, можемо стверджувати про існування феномену міста та необхідність визначення його онтологічних та структурно-функціональних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність змістових характеристик феномену міста та неоднозначність його ролі у розвитку соціально-економічних відносин відображається у великій кількості сучасних досліджень. Обґрунтуванню визначальних характеристик та їх сполучень для визначення дефініції міста присвятили свої роботи: Бабаєва В.М., Балик Т.В., Гринчук Н., Лисяк Н.М., Мочерний С.В., Шкабаро В.М. та ін. На визначення класифікаційних критеріїв та їх систем для подальшої типізації феномену міста, спрямовані дослідження: Герасимчук З.В. та Середи О.В., Коваленко П.С., Корецького Л.М., Круша П.В., Степаненко А.В. та ін. Подібний до

обраного автором статті підхід, використовується О.С. Мельничук для формування правового образу міста.

Формулювання завдання дослідження.

Експонентна плинність сучасних соціально-економічних відносин, постійно змінює зміст та визначальні характеристики відповідних складових елементів. Формування образу феномену міста, закладає підвалини певної сталості та впорядкованості у процес дослідження розвитку урбанізованого простору.

Метою представленого дослідження визначено формування синтетичної дефініції поняття «місто», що враховує всі використовувані виміри його характеристики, а також, розробка мультикритеріальної типології міст України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що спонукає людей жити разом? Певна сукупність трансцендентальних характеристик людської свідомості та природи в цілому визначає онтологію буття людського суспільства. А от же, і форми організації його життєдіяльності.

Вихідною характеристикою людської природи є, звичайно, її біосоціальний характер. І більше ніж визначив Арістотель, навряд чи можливо сказати. За Арістотелем, людина – політична істота, тобто, соціальна, така що несе в собі інстинктивне прагнення до «спільного співжиття» [1]. Співіснування виховує в людині усвідомлення необхідності інтелектуального і морального життя, сприйняття таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість. Першим результатом соціального життя Арістотель вважав створення сім'ї та виникнення економіки, поняття похідного від «ойкономія», що відображає господарську діяльність, мистецтво ведення домашнього господарства, виробництва благ необхідних для життя, таку діяльність з точки зору сучасної семантики, можна ототожнити з виробничою сферою. Але, одночасно з ойкономією Арістотель вирізняє та протиставляє їй ще одну сферу економіки – хрематистику, яка ототожнюється з мистецтвом наживати статки за рахунок лихварства, що черпає свій прибуток з самих грошей, а не з речей, до поширення яких були введені гроші. Гроші мали полегшити торгівлю, але лихварський відсоток збільшує самі гроші. Як на нашу думку, на прочуть чітке визначення причин всіх економічних криз сучасності. [2, с. 395 – 401].

Біосоціальна природа людини доповнюється інтелектом та свідомістю, що надають змогу визначати каузальність буття, та своє місце в світі через призму свого «Я». Антиномія індивідуального егоцентризму та необхідності жити в межах суспільства детермінує постійний пошук ефективних форм суспільної організації.

Однією з основних, загально визнаних рушійних сил соціально-економічного розвитку виступає закон постійного зросту матеріальних та духовних потреб, як окремої людини, так і суспільства в цілому. Обмеженість наявних ресурсів і тяжіння до зросту наявних благ, розвиває у людей так звану підприємницьку функцію. Тобто, здатність визначати сфери економічної діяльності та її засоби, за використання яких можна отримати найбільший прибуток. Розвиток теорії і практики підприємництва, призводить до появи знань і про закономірності розміщення продуктивних сил: штандорт промислового підприємства, мінімізація транспортних та ресурсних витрат, економія на масштабі та концентрації виробництва при збільшенні ступеню агломерації, вигідне географічне розміщення. Всі ці фактори стають основою сучасних синергетичних уявлень про механізми розміщення продуктивних сил та причини постійного росту урбанізованого простору.

Таким чином, соціальна обумовленість людського буття, егоцентричне тяжіння до постійного збільшення матеріальних та духовних благ, підприємницька функція та загальна раціоналізація економічної діяльності (розподіл праці) в умовах обмеженості ресурсів призводять до появи міст, та до їх подальшого розвитку у полюси та адміністративні центри соціально-економічного та політичного життя.

Міста, як надскладні та масштабні соціально-економічні системи, потребують ефективного управління, що засновується на принципах самоврядування та адміністративної і фінансової децентралізації на рівні країни.

Враховуючи обсяги повноважень та наявних ресурсів, органи місцевої влади у містах: міські ради та їх виконавчі органи, мають можливість самостійно визначати пріоритети соціально-економічного розвитку міст, у межах діючого законодавства. У відповідності до ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» до повноважень міських рад належать: затвердження регламенту ради; затвердження та утворення за пропозицією міського голови структури виконавчих органів ради; прийняття рішень про проведення місцевих референдумів; прийняття рішення щодо дострокового припинення повноважень міського голови; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку; затвердження місцевого бюджету; внесення змін до нього; затвердження звіту про виконання відповідного бюджету; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України; утворення цільових фондів, затвердження положень про ці фонди; прийняття рішень щодо здійснення місцевих запозичень; прийняття рішень щодо надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах, а також земельному податку; встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету; прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; прийняття рішень про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення; утворення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів; вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу; прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; затвердження в установленому порядку місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови відповідних населених пунктів; встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках, додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність та ін. [3].

Складність самого феномену міста та соціально-економічна обумовленість його характеристик детермінують формування різноманітних, спеціалізованих вимірів визначення його сутності та інтерпретації. Звичайно, базовим у цьому напрямі є спеціально-науковий розподіл. Оскільки, певні дефініції поняття «місто», визначаються в межах різних наук та предметних областей дослідження: географії, історії, економіки, соціології, антропології, політології, державного управління та ін. Одночасно зауважимо, що більшість дослідників визнають факт відображення основних соціально-економічних та соціально-демографічних ознак міста у визначенні Ф. Ратцеля: «Місто – концентроване поселення людей, зайнятих несільськогосподарською діяльністю».

Визначені в ході антропологічного аналізу детермінанти виникнення та перетворення міста на центр соціально-економічного розвитку, задають, на нашу думку, загальну архітектоніку вимірів відповідної дефініції.

Соціальна обумовленість людської діяльності, відображається у відповідному вимірові категоріального осмислення сутності феномену міста. В межах відповідної наукової бази місто розглядається класиками німецької урбаністичної соціології М. Вебером та Г.Зіммеlem – як простір концентрованої соціальної взаємодії. З відмінністю у

тому, що М.Вебер звертається до аналізу розвитку міст як універсальних соціальних організацій під кутом загальної соціально-економічної та адміністративно-політичної динаміки: «Місто – це територія ринку, грошової економіки, розподілу праці та спеціалізації професійних задач», «Об'єднання на ґрунті не обов'язково спільного проживання на певній території, але завжди у формі громадського союзу – із спільним культом і спільними інтересами [4]. Г. Зіммель, формує суб'єктивну картину відносин між людиною і містом, розвиває вчення про міський спосіб життя, що забезпечує індивідуалізацію та збільшення масштабів особистої свободи на тлі спустошення духовного життя та культурних форм, збереження особистої ідентичності та задоволення потреб на умовах анонімності, все це проблеми, що формують урбанізований простір. Який, за Р. Декартом – є місцем де необхідно шукати усамітнення [5].

Подальшої концентрації соціального змісту дефініції міста набувають у визначеннях сучасних науковців. Я.В. Верменич: «Місто розглядається і як складний соціокультурний організм, і як результат тривалої еволюції міського соціуму у напрямі оволодіння функціями концентрації населення й капіталу, виробничих, задоволення різноманітних потреб тощо» [6].

Н. Гринчук визначає місто як історично обумовлений простір розвитку людської праці, ступінь його розвитку відображає цивілізаційний щабель та підпорядковується законам природи і суспільного прогресу [7].

Т. Меліхова, аналізуючи урбанізований ландшафт, як різновид антропогенного ландшафту, вказує на те, що «...місто – це сукупність різних видів антропогенних ландшафтів, у формуванні та розвитку яких брала безпосередню або опосередковану участь людина. Розвиток міста пов'язаний з діяльністю людини і насамперед із задоволенням її потреб» [8].

Жаклін Боже-Гран'є, вивчаючи місто з позицій функціонального підходу, приходиться до висновку про те, що воно є результатом взаємодії людини та природи [9].

Економіка, була і залишається основою життєдіяльності суспільства, з'являючись на найранніших стадіях його розвитку, вона відображає узагальнені характеристики соціуму. Економічний вимір дефініції міста базується на відображенні аграрного та промислового розподілу праці. Так, ще у ХІХ ст. французькі історики О. Тьєрі, Ф. Гізо визначали місто виходячи з розділення промислового та аграрного виробництва. У марксизмі акцент робився на відокремленні ремесла від землеробства.

Відповідних позицій дотримувались й дослідники другої пол. ХХ-поч. ХХІ ст. Наприклад, місто, як населений пункт, жителі якого зайняті переважно поза сільським господарством, визначають Г.М. Лаппо та Б.С. Хорев [10].

Економічний вимір міста відображений в енциклопедичній дефініції: «територіально-концентрована форма зосередження різних сфер (матеріальних і нематеріальних), галузей і видів діяльності, а, отже, і головної продуктивної сили та стилю життя [11].

Деталізовану характеристику міста в межах економічного виміру наводить у своєму дисертаційному дослідженні Н.М. Лісяк: «адміністративно-територіальна одиниця, яка має визначені межі, специфічну освоєність території, де переважають ділянки (понад 75%) з несільськогосподарськими функціями, є місцем концентрації капіталу, видів економічної діяльності, економічних і соціальних благ та населення, понад 75% якого зайнято в несільськогосподарських підприємствах, установах, організаціях [12].

Усвідомлена необхідність управління суспільними процесами детермінує формування політико-правової системи. В її межах, містам відведено роль територіальних адміністративних центрів. Отже, особливий адміністративно-правовий статус вимагає відображення відповідного виміру у визначенні міста. Найближчими до відповідних позицій є визначення, сформовані в межах географічних та управлінсько-правових

досліджень. Так, географічний словник, містить наступне визначення міста: «Населений пункт, віднесений законодавством країни до категорії міст» [13].

Визначений законодавством офіційний адміністративний і територіальний статус міста та наявність офіційних органів самоврядування визначаються в якості основних класифікаційних ознак міста у визначеннях М. Шаповала та В. Шкабаро [14, 15].

Визначення складних феноменів традиційно відбувається і в межах міждисциплінарного підходу, за якого, дефініція міста відображає весь набір його основних характеристик, пов'язаних у цілісну систему діалектикою суспільного життя. Відображаючи мільтисистемність урбанізованого простору Р. Гуляк, характеризує місто як історично обумовлену форму поселення, що характеризується певною територією та кількістю мешканців, має внутрішні зв'язки та створює умови для задоволення потреб особистісного розвитку, в умовах різноманітності людської діяльності в конкретних економічних, політичних та соціальних умовах.

В межах структурно-функціонального підходу наводяться і більш конкретні визначення, що вміщують перелік сфер життєдіяльності, сконцентрованих у містах: населення, виробництво, послуги, фінанси, соціальна сфера, юриспруденція, освіта та охорона здоров'я, правопорядок [16].

Відображенням відповідної концепції є визначення міста Т. Балик – як складної, відкритої, квазірівноважної системи, що виконує промислові, організаційно-господарські, транспортні, культурні та інші функції [17].

Синтез дефініцій міста сформованих у межах різних вимірів його концептуалізації, не залишає вибору щодо панівного підходу, яким, на нашу думку, має бути саме міждисциплінарний підхід. За визнання його панівного, методологічного впливу та врахування загальних характеристик постіндустріального етапу розвитку соціально-економічних відносин, визначити місто можна, як антропогенну, мультифункціональну в соціально-економічну плані, територіально-визначену систему спільного проживання людей, що сформувалася на основі закономірностей розміщення виробництва і політико-адміністративного розвитку, та характеризується наявністю умов для задоволення постійно зростаючих матеріальних і нематеріальних потреб (рис. 1).

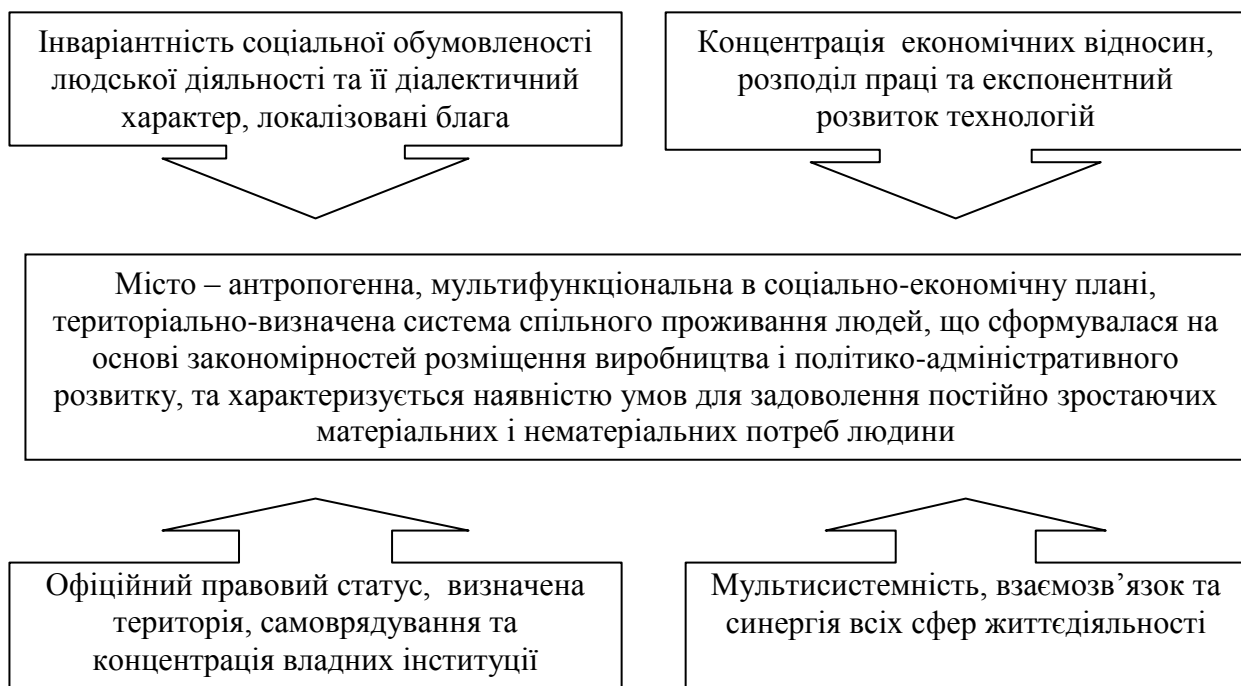

Рис. 1. Концептуалізація змісту поняття «місто» на основі синтезу наявних вимірів у відображенні його сутності

Функція, не дарма з латинської перекладається як – призначення. Саме призначення того чи іншого феномену визначає його онтологію та змістовні характеристики. Місто, на наше глибоке переконання, існує доти – доки виконує функцію середовища існування для великої кількості людей.

В Україні нараховується 460 міст, в яких сконцентровано дві третини населення та біля 80% промисловості. Звичайно, міста дуже сильно відрізняються за своїми основними ознаками: кількістю населення, географічним розташуванням, специфікою економічного розвитку, галузевою приналежністю містоутворюючих підприємств, функціональною спеціалізацією в ринковій та адміністративно-політичній інфраструктурі, місцем у глобальному каркасі світової економіки та ін.

Демографічний підхід визначає в якості найбільш наочної характеристики міста – кількість населення. За прийнятою в Україні класифікацією, що міститься у Державних будівельних нормах «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» (ДБН 360-92), міста розподіляються на відповідні групи поселень (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація міст України за кількістю населення (ДБН 360-92)

Групи поселень	Населення тис. осіб	
	міст	сільських поселень
Найзначніші (крупніші)	Понад 1000	–
Значніші (крупні)	Понад 500 до 1000	Понад 5 Понад 3 до 5
Великі	Понад 250 до 500	Понад 1 до 3 Понад 0,5 до 1
Середні	Понад 100 до 250 Понад 50 до 100	Понад 0,2 до 0,5
Малі (входять селища міського типу)	Понад 20 до 50 Понад 10 до 20 До 10	Понад 0,05 до 0,2 До 0,05

Чисельність населення, ознака, що є похідною від економічного та адміністративного потенціалу міста. Одночасно, саме кількість населення в місті визначає його полюсність – ступінь локалізації пропульсивних підприємств та установ. А також, впливає на розмір території, планувальну структуру, кількість та якість установ адміністрації та побуту, організацію транспортного сполучення, інженерні мережі та ін. Наприклад, в місті з населенням 20 тис. мешканців пересування здійснюється пішки; понад 20 тис. чол. – виникає потреба в автобусі; понад 100 тис. чол. – у трамваї; 400 тис. чол. – у трамваї, тролейбусі; більше 1 млн. чол. – швидкісному трамваї, метро. У містах до 50 тис. чол. проектується один загальноміський центр, а при більшому розмірі міста – центри житлових районів, міста з населенням понад 100 тис. чол. проектуються переважно з багатоповерховою забудовою.

Загальна демографічна криза є причиною зменшення кількості міст України з населенням більше 1 млн. осіб. У попередньому перелікові з п'яти найзначніших міст, станом на 1 січня 2014 року залишилось – три: Київ (2 868702 тис. осіб), Харків (1 451132 тис. осіб), Одеса (1 017022 тис. осіб). Зовсім недавно, з цього переліку вийшли Дніпропетровськ (993094 тис. осіб) та Донецьк (949825 тис. осіб). Кількість крупних міст, з населенням до 1 млн. осіб, відповідно збільшилася до п'яти (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг). Кількість великих міст з населенням до 500 тис. осіб становить – 16. Найбільшою є кількість малих, разом з селищами міського типу (371) та середніх (65) міст [18].

Функціональна соціально-економічна спеціалізація – головний фактор, що визначає специфіку міста. За відповідним критерієм в узагальненому вигляді, дослідники розподіляють міста на моно- та поліфункціональні. Подальша деталізація вибудовується

на основі відображення галузевої та видової специфіки. Так, П.В. Круш та О.О. Кожемяченко класифікують міста за наступними групами: промислові, шахтарські, портові, транспортні, управлінські, наукові, культурно-освітні [19].

Функціональна приналежність міста традиційно визначається кількістю населення у місто-утворювальних та містообслуговуючих галузях. Відповідний критерій обраний для класифікації міст у дослідженнях Л.Бакалової, Б.С. Хорева, Г.М. Лаппо. Визначаючи функціональну типологію, Л.Бакалова розподіляє міста на наступні типи: 1) м. Київ як столиця України; 2) найкрупніші та крупні багатофункціональні міста; 3) міста, в яких переважають промислові функції; 4) міста, в яких переважають промислові та транспортні функції; 5) міста, в яких переважають транспортні функції; 6) міста, в яких однаково поєднуються промислові та рекреаційні функції; 7) організаційно-господарські та культурно-побутові центри місцевого значення, центри агропромислових комплексів; 8) промислово-аграрні центри [20].

Функціональна приналежність міст відображається у визначення їх адміністративного статусу, за яким Державний комітет статистики України розподіляє їх на:

- 1) міста державного значення (м. Київ та м. Севастополь);
- 2) міста республіканського значення (міста безпосереднього підпорядкування органам влади АРК та обласного підпорядкування);
- 3) міста районного значення.

Системна основа методології дослідження міст вимагає врахування взаємозв'язку всіх факторів, що визначають зміст та напрям основних процесів його розвитку. Відповідні, комплексні типології засновуються на врахуванні всіх відповідних чинників: населення, функціональної спеціалізації, адміністративного статусу, міста і ролі в економічному просторі, сталості та перспектив розвитку та ін. Близьку до зазначеного переліку критеріїв типологію, сформовано Л.М. Корецьким:

- 1) Столиця – м. Київ;
- 2) Найбільші і великі багатофункціональні міста;
- 3) Промислові центри;
- 4) Міста, що виконують промислові і транспортні функції;
- 5) Транспортні центри;
- 6) Міста перехідного типу;
- 7) Господарські центри місцевого значення;
- 8) Промислові та оздоровчо-курортні центри;
- 9) Міста – курортно-оздоровчі центри [21].

Близький за методологією підхід був використаний А.В. Степаненком, який виділяє 9 типів міст: 1) багатофункціональні; 2) промислові; 3) промислові і транспортні; 4) транспортні; 5) промислові та лікувально-оздоровчі; 6) лікувально-оздоровчі; 7) центри аграрно-промислових комплексів, організаційно-господарські і культурно-побутові центри місцевого значення; 8) без яскраво вираженої функціональної домінанти [22].

Шляхом формування поліфункціональних типологій, які включають в себе декілька груп міст, сформованих за якісними ознаками визначеного переліку критеріїв, будують свої дослідження:

З.В. Герасимчук та О.В.Середа: чисельність населення; першочергові функції; спеціалізація міста; природні умови формування міста; рівень соціально-економічного розвитку; адміністративний статус; роль міста у міжнародній системі міжнародних відносин [23];

С.Є. Саханенко: розмір міста; містоутворюючі ознаки (у т.ч. багатофункціональні міста); місце у системі розселення; історико-генетичні чинники; динамічні типології; ієрархічні; адміністративні; структурні; за типом політичної системи; за формами правління [24];

А.Ф. Мельник: величина (за чисельністю населення), генезис, характер динаміки соціально-економічного розвитку, характер економічної бази, функції міста, система синтетичних показників [25].

Висновки. Враховуючи надбання сучасних дослідників та особливості постіндустріального етапу розвитку соціально-економічних відносин, сформовано наступну мультикритеріальну типологію міст (табл. 2).

Таблиця 2

Мультикритеріальна типологія міст України

№	Критерій типології	Типи міст України
1	Кількість населення	- малі у тому числі селища міського типу (до 50 тис. осіб); - середні (50-250 тис. осіб); - великі (250-500 тис. осіб); - крупні (500-1000 тис. осіб); - найкрупніші (понад 1 млн. осіб)
2	Функціональність	- поліфункціональні міста; - монофункціональні міста
3	Соціально-економічна спеціалізація	- інституційно-господарські центри; - промислові міста; - старо-промислові міста; - транспортно-логістичні міста; - культурно-освітні; - науково-технологічні; - туристично-рекреаційні; - без вираженої спеціалізації
4	Адміністративний статус	- місто державного значення; - місто обласного значення; - місто районного значення
5	Місто і роль в економічному просторі	- глобальне місто, відіграє визначальну роль в формуванні певної сфери світових економічних відносин (фінанси, технології, біржова торгівля); - центральне місто, полюс локалізації та розвитку пропульсивних галузей економіки; - місто, що знаходиться у зоні дифузії полюсу локалізації та розвитку пропульсивних галузей; - периферійне місто, територіально віддалене, старо-промислове, з відсутністю інтеграції у регіональні та національні економічні зв'язки
6	Сталість та перспективи розвитку	- місто – лідер соціально-економічного розвитку; - місто – на підйомі соціально-економічного розвитку; - місто – на спаді соціально-економічного розвитку; - депресивне місто

Анотація. Представлена стаття містить результати дослідження сучасних вимірів дефініції поняття «місто». Дослідження виходить з визнання складності феномену міста та має своїм завданням – формування синтетичної дефініції. Основними змістовими характеристиками сформованого визначення є антропогенність, соціально-економічна

мультифункціональність та наявність умов для задоволення постійно зростаючих матеріальних і нематеріальних потреб. Мультикритеріальна типологія міст України передбачає їх розподіл на групи в залежності від кількості населення, функціональності, соціально-економічної спеціалізації, адміністративного статусу, міста і ролі в економічному просторі, сталості і перспектив розвитку.

Ключові слова: місто, виміри міста, фактори виникнення та розвитку міста, типологія міст, критерії типології, населення міста, соціально-економічна спеціалізація міста.

Аннотація. Представленная статья содержит результаты исследования современных измерений дефиниции понятия «город». Исследование исходит из признания сложности феномена города и имеет своей задачей – формирование синтетической дефиниции. Основными содержательными характеристиками сформированного определения является антропогенность, социально-экономическая мультифункциональность и наличие условий для удовлетворения постоянно растущих материальных и нематериальных потребностей. Мультикритериальная типология городов Украины предусматривает их деление на группы в зависимости от численности населения, функциональности, социально-экономической специализации, административного статуса, места и роли в экономическом пространстве, устойчивости и перспектив развития.

Ключевые слова: город, измерения города, факторы возникновения и развития города, типология городов, критерии типологии, население города, социально-экономическая специализация города.

Summary. Presented article contains results of a study measuring current definition of the concept of "city". The study comes from the recognition of the complexity of the phenomenon of the city and has the task – forming synthetic definition. The main characteristics of the prevailing semantic definition is antropohennist, socio-economic conditions and the availability multyfunkionalnist to meet the ever-growing material and non-material needs. Typology of the multi-cities of Ukraine provides for their division into groups depending on the population, functionality, social and economic specialization, administrative status, and the role of cities in the economic environment, sustainability and development prospects.

Keywords: city, city measurements, factors of city development, types of cities, criteria typology, population, social and economic specialization city.

Список використаних джерел.

1. Доватур А.И. «Политика» Аристотеля // Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – С. 38-57. – 830 с.
2. Аристотель. Сочинения: в 4 т. – М.: Мысль, 1975. Т. 4. – 864 с.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>.
4. Вебер М. История хозяйства. Город / Пер. с нем.; Под ред. И. Гревса; Комментар. Н. Саркитова, Г. Кучкова. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 576 с.
5. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь / Г. Зиммель // Логос. – 2002. – № 3(34). – С. 1-12.
6. Верменич Я. Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М. Вебера / Я. Верменич // Історико-географічні дослідження в Україні. – Інститут історії України, 2009. – № 11. – С. 7-18.
7. Гринчук Н. Якість життя як визначальний чинник соціальної переорієнтації управління в містах України / Н. Гринчук, В. Ярощук // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7 – 9 (15). – С. 259-265.

8. Меліхова Т. Ландшафтна структура урбанізованих територій і потреби людини / Т. Меліхова // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2004. – Вип. 31. – С. 153-157.
9. Боже - Гарнье Ж. Очерки по географии городов / Ж. Боже-Гарнье, Ж. Шабо / Пер. с фр. под ред. К.Т. Топуридзе, С.Н. Тагера. – М.: Прогресс, 1967. – 424 с.
10. Лаппо Г.М. География городов с основами градостроительства / Г.М. Лаппо. – Москва: Изд-во МГУ, 1969. – С. 184]. [Хорев Б.С. Проблемы городов / Б.С. Хорев. – М.: Изд-во Мысль, 1975. – 312 с.
11. Економічна енциклопедія у трьох томах / [редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”. – Т.2, 2001. – 848с.
12. Лисяк Н.М. Регулювання економічних відносин міста і приміської зони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка” / Н.М. Лисяк; Ін-т регіон. досл. НАН України. – Львів, 2009. – 20 с.
13. Географія: короткий тлумачний словник / [редкол. О.О. Бейдик (відп. ред.) та ін.]. – К.: Либідь, 2001. – 192 с.
14. Юридична енциклопедія у шести томах / [редкол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія”. – Т.3, 2001. – 792 с.
15. Шкабаро В.М. Конституційно-правовий статус міста в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 “Конституційне право” / В.М. Шкабаро. – К., 2004. – 21 с.
16. Бабаєв В.М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / В.М. Бабаєв. – Х.: Магістр, 2004. – 204 с.
17. Балик Т.В. Управління конкурентоспроможністю міста / Т.В. Балик // Коммунальное хозяйство городов. – 2010. – № 92. – С.11-19.
18. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2014 року. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 112 с.
19. Круш П.В., Кожемяченко О.О. Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень / П.В. Круш, О.О. Кожемяченко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 320 с.
20. Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста / Л. Бакалова // Управління сучасним містом. – 2007. – № 1–12 (25–28). – С. 182-192.
21. Корецкий Л.М. Типология и классификация городов – научно-методическая основа конструктивных решений их перспективного развития / Л.М. Корецкий // Территориальная организация производства и расселения. – К.: КГПИ, 1982. – С. 3-22.
22. Степаненко А.В. Социально-экономическое развитие городов (проблемы комплексности и сбалансированности) / А.В. Степаненко. – К.: Наук. думка. – 1988. – 205 с.
23. Герасимчук З.В., Серeda О.В. Особливості типології міст як передумова ефективного стратегічного управління їх розвитком / З.В. Герасимчук, О.В. Серeda // Економічний форум. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eforum-lntu.com/osoblivost%D1%96-tipolog%D1%96%D1%97-m%D1%96st.html>.
24. Саханенко С.Є. Теоретичні та організаційно-функціональні засади політичного управління містом в умовах самоврядування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 “Міське самоврядування” / С.Є. Саханенко; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. – Д., 2005. – 40с.
25. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: монографія / А.Ф. Мельник – Тернопіль: Економічна думка, 2003 – 630 с.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНЕ КАТЕГОРІАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Глобалізація економічних процесів загострює проблеми на ринках товарів та послуг та негативно впливає на діяльність вітчизняних підприємств.

Управління набуває антикризового характеру оскільки необхідно враховувати високий рівень впливу факторів зовнішнього середовища, а саме: глобальна фінансово-економічна криза, політичний колапс, недосконалість законодавства та недостатній рівень державної регуляторної політики, підвищення конкурентоспроможності продукції

Розвиток теорії антикризового управління в Україні розпочався в умовах транзитивної економіки. Транзитивна економіка – це сучасна стадія розвитку світової економічної системи, що характеризується наступним: глобалізацією і урбанізацією, прискоренням темпів науково-технічного прогресу, інформатизаційними процесами, перетворенням екології на економічний ресурс, зміною функцій держави.

Характерними рисами транзитивної економіки є: обмеженість функціонування в часі, нестабільність і нестационарність здійснення соціально-економічних процесів, високий рівень ризику, можливість часткової втрати керованості на окремих етапах трансформаційних перетворень.

В умовах транзитивної економіки Україні необхідна активна державна політика залучення іноземних інвестицій, яка, з одного боку, повинна оптимізувати міжнародний інвестиційний режим, а з іншого боку - загально поліпшити ситуацію в країні, забезпечити стаке економічне зростання, що має вирішальне значення для повноцінного розвитку інвестиційного, міжнародного інвестиційного процесу.

Здоровий ринковий простір забезпечує пришвидшений розвиток високотехнологічних виробництв, держава стає бажаним об'єктом для залучення капіталовкладень, а не відштовхування їх.

У світі відбувається глобальна неоекономічна революція, що характеризується економічними та фінансовими змінами, переходом на новітні гнучкі та високопродуктивні види виробництва.

Сучасний стан справ на більшості вітчизняних підприємств вимагає активно використовувати інструменти антикризового управління, як системи попереджувальних заходів в усіх сферах діяльності підприємства: економічній, соціально-політичній, психологічній, інноваційній, маркетинговій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останній час посилення кризових явищ в світі, зростання фінансової кризи в країнах Євросоюзу все більше потребує більш детального розгляду і застосування антикризового менеджменту.

Основні концептуальні положення антикризового управління викладені в працях таких відомих науковців, як І. О. Бланк, Л. О. Лігоненко, М. Г. Чумаченко, І. В. Кольцова, Д. А. Рябих, А. М. Поддєрьогін, А. В. Череп, О. О. Терешенко та ін.

Аналіз наукових праць показує, що більшість авторів приділяє значну увагу питанням оздоровлення підприємств, які знаходяться на межі банкрутства, або є банкрутами, в той час як велике значення має відбір і оцінка факторів які спричиняють кризи і дають можливість визначити шляхи запобігання кризовій ситуації.

Формулювання завдання дослідження. Процес антикризового управління може бути описаний конкретним алгоритмом, який дозволяє формалізувати антикризове управління, передбачати умови формування кризової ситуації в компанії і прогнозувати більш результативну процедуру виведення компанії з кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття „криза” - одне з найбільш складних, яке має багато змістових інтерпретацій та сутнісних характеристик. Даний

термін походить від грецького *Krisis* — різкий перелом, крайня точка падіння, гостра нестача, невідповідність, тяжкий перехідний стан при якому неадекватність засобів досягнення цілей народжує непередбачувані проблеми.

В економіці термін „криза” набув поширення та визнання насамперед у зв'язку з розробкою концепції циклічності розвитку економічних систем, яка належить до фундаментальних складових категоріального апарату економічної теорії та вже понад сто років посідає одне з центральних місць у дослідженнях різних наукових шкіл та напрямів економічної науки (таблиця 1) [10].

Таблиця 1 – Формулювання поняття «криза» науковцями

Автори	Визначення поняття
Василенко В.О., Балдін К.В., Є.Коротков, Зверев В.С., Рукоусев А. В.	Крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі
Іванюта С. М. К. Херман	Складний, загострений стан, різкий перелом або занепад Несподівана і непередбачувана ситуація, яка загрожує пріоритетним цілями організації при обмеженому часі для прийняття рішень
Чернявський А. Д.	Переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу зовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування
Бурий С. А., Мацеха Д. С.	Перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого становища до іншого, яке суттєво відрізняється за основними параметрами
Штангрет А. М., Копилук О. І.	Зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняють руйнації системи самозбереження
Жарковська Е. П., Бродський Б. Е.	Крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації з зовнішньоекономічним середовищем
Єсакова А. М.	Будь-яке відхилення від стану рівноваги, будь-яке обурення зовнішнього та внутрішнього середовища фірми
Лігоненко Л.О.	Віддзеркалює сутність та характер протиріч, які накопичені в межах господарської системи і потребують свого розв'язання для забезпечення подальшого функціонування або розвитку системи.

Сучасні економісти розглядають економічну кризу, як об'єктивно необхідний процес, що дає поштовх для модернізації всієї фінансово-економічної діяльності підприємства. У період функціонування підприємства можуть відбутися різні відхилення, які призводять до небажаного розвитку, ставлять під загрозу існування підприємства. Тому існує необхідність визначення основних факторів, що спричиняють кризовий розвиток підприємства.

Фактори кризи - це внутрішні та зовнішні умови діяльності підприємства, настання яких призводить до кризового стану.

Ці фактори взаємопов'язані і в своїй сукупності негативно впливають на фінансовий стан підприємства. Вони призводять до виникнення збитків у діяльності підприємства, неплатоспроможності, втрати конкурентоспроможності.

Розвиток кризових явищ і необхідність застосування заходів по збереженню підприємств обумовили виникнення і поширення специфічного за своїми цілями та функціями виду управління – антикризового.

Сьогодні в науковій літературі можна знайти різні визначення сутності терміну «антикризове управління». Термін «антикризове управління» міцно закріпився в науковому лексиконі як фахівців у галузях правових, економічних та суспільних наук і тому може змінювати свою сутність залежно від того, яким чином розставлені акценти.

Дослідження сутності антикризового управління завжди супроводжується вивченням його характеристик, специфічних особливостей, економічних, управлінських, організаційних і інституціональних відносин, проблем, механізмів та функціональних елементів процесу антикризового управління тощо.

Антикризове управління в зарубіжній літературі [2] найчастіше розглядається як зовнішнє управління, що здійснюється спеціально підготовленими та запрошеними на підприємство фахівцями і доцільно тільки на підприємствах, банкрутство яких має негативні суспільні наслідки.

І.О. Бланк [1] вбачає в антикризовому фінансовому управлінні систему принципів та методів розробки й реалізації спеціальних управлінських рішень, які направлені на попередження та подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних наслідків.

Протилежної точки зору дотримуються С. Беляєв і В. Кошкін, які антикризове управлінням трактують як сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур щодо конкретного підприємства-боржника [3]. Тобто, в даному випадку розглядається лише процес ліквідації наявної кризи на підприємстві без попереднього її передбачення.

На думку Л. Ситник, антикризове управління – це здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства і його працівників по передбаченню кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах [4].

Досить послідовно й ґрунтовно поняття "антикризове управління" розкрито в монографії Л.О. Лігоненко [5], автор вважає, що більш коректно під антикризовим управлінням розуміти постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ і реалізацію генерального плану недопущення поширення цих явищ і стагнації розвитку суб'єкта господарювання протягом усього періоду його функціонування. Тобто, антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності суб'єкта господарювання, недопущення виникнення ситуації його банкрутства.

Отже, ряд спеціалістів у галузі менеджменту під антикризовим управлінням розуміють або управління в умовах вже існуючої кризи з метою ліквідації підприємства [3], або управління, яке спрямоване на виведення підприємства з кризового стану [2,4].

Тобто, по суті, обмежуються стадією банкрутства. Інші автори розглядають антикризове управління ще ширше [1,5]: антикризове управління повинно заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємств, а в стратегічному плані – забезпечити йому протягом тривалого часу конкурентні переваги [6].

Забезпечення антикризової діяльності на постійній основі дає змогу цілеспрямовано формувати ефективну підсистему управління підприємством в кризових ситуаціях.

Усвідомлення необхідності формування, а також ролі, місця та варіантів побудови системи антикризового управління на підприємстві як особливої підсистеми.

Антикризове управління базується як на загальних закономірностях, притаманних управлінським рішенням, так і на специфічних особливостях, які пов'язані зі здійсненням антикризових процедур. Так, управління завжди цілеспрямоване. Вибір і формування цілей є вихідним пунктом у будь-якому процесі управління, зокрема, й в антикризовому. Водночас система контролю та раннього виявлення ознак кризової ситуації є специфічним атрибутом процесів антикризового управління. Застосування всієї системи антикризового управління чи її окремих елементів залежить як від ситуації, що склалася на підприємстві, так і від типу управління підприємством.

Сучасне антикризове управління містить у собі не тільки процедуру банкрутства, та заходи для виведення підприємства з кризи, але і профілактику банкрутства та фінансової кризи підприємства. У цьому випадку система антикризового управління буде мати три елементи: прогнозування кризи/банкрутства; профілактика кризи/банкрутства; вивід підприємства з кризи (у разі потреби реорганізація).

Враховуючи особливості кожного елементу необхідно враховувати: специфічність заходів управлінського інструментарію; часові та ресурсні обмеження; орієнтацію на вирішення проблем, а не тільки їх зовнішніх проявів; максимальну мінімізацію втрат власників, кредиторів, персоналу, держави; впровадження інноваційного характеру змін.

Впродовж останніх років теорія та практика антикризового управління нагромадила певний досвід обґрунтування заходів із виведення організацій із кризи. Одночасно виявилися типові проблеми, притаманні підприємствам, які функціонують у різних постсоціалістичних країнах, а також у країнах із розвинутою економікою. Розкрито спільні механізми формування кризових явищ на підприємствах, а також підходи щодо їх подолання.

Для зменшення кризового стану та забезпечення значних змін показників діяльності підприємства пріоритетним є використання механізмів фінансової стабілізації, які направлені на мобілізацію внутрішніх резервів відновлення й зміцнення його платоспроможності. Для досягнення цього використовуються наступні групи ресурсів:

- раціоналізація ресурсного забезпечення і використання ресурсів; вдосконалення організації виробництва та праці й застосування найбільш ефективних способів просування товарів на ринку; впровадження інноваційного менеджменту на всіх ієрархічних рівнях підприємства; дієвий контроль і стимулювання високопродуктивної праці; гнучкі виробничі системи й оптимізація розмірів виробничо-збутової діяльності;

- оптимізація інвестиційного портфеля і вихід із неефективних інвестиційних проектів; підвищення ефективності реалізації проектів реального та фінансового інвестування; скорочення строків будівництва; поетапне виведення на проектну потужність об'єктів; вкладення вільних фінансових ресурсів у венчурні підприємства; наукомісткі виробництва тощо;

- ефективне розміщення власного та іншого капіталу в рентабельні активи; залучення довгострокових позик і кредитів; ефективне реінвестування прибутку та раціональна дивідендна політика.

Якщо використання внутрішніх механізмів фінансової стабілізації не досягло своєї цілі або якщо за результатами діагностики було зроблено висновок про безперспективність спроб виходу з кризового стану за рахунок мобілізації тільки внутрішніх резервів, підприємство підлягає санації [7].

Антикризове управління підприємством дійсно відрізняється від управління у звичайному режимі. Якщо весь арсенал підходів і методів останнього спрямований на розвиток та виживання підприємства в довгостроковому аспекті (що включає в себе, в тому числі, і недопущення кризи), то методи першого спрямовані виключно

на подолання вже назрілої кризи, забезпечення виживання в короткостроковому аспекті. У такому трактуванні антикризове управління набуває реального сенсу.

Узагальнюючи наведене, вивчаючи різні визначення та поняття можна дати тлумачення терміна "антикризове управління", як постійно організоване спеціальне управління, в основу якого покладена система методів і принципів розробки та реалізації специфічних управлінських рішень, що приймаються відокремленим суб'єктом в умовах суттєвих ресурсних й часових обмежень, підвищеного ризику, фінансових та інтелектуальних витрат для відновлення стійкого економічного розвитку підприємства і недопущення його ліквідації як суб'єкта господарювання[8].

Висновки. В умовах ринкової економіки діяльність суб'єктів господарювання супроводжується виникненням кризових явищ.

Причинами виникнення кризи можуть бути як зовнішні (розвиток світової економіки, конкуренція, політична ситуація, недосконале законодавство тощо), так і внутрішні фактори (недостатній рівень кваліфікації персоналу, прорахунки в інвестиційній політиці, високий ступінь зношення виробничих засобів тощо), хоча зазначені причини впливають на виникнення кризового стану підприємства в комплексі, однак практично завжди є індивідуальними для кожного підприємства.

Аналіз теорії та практики процесу антикризового управління дозволяє зробити висновок, що воно за своєю суттю є стратегічним і повинне будуватися на основі збалансованих та обґрунтованих стратегій, що дозволить підприємству більш виважено визначати стратегічні орієнтири із зазначенням ключових показників діяльності підприємства та враховувати організаційну та фінансову структури суб'єкта підприємництва, що в свою чергу забезпечить ефективне функціонування системи раннього попередження та реагування.

Таким чином, в умовах світової фінансової кризи, зростання неплатоспроможності й інших економічних проблем антикризове управління, зорієнтоване як на запобігання проблемам, так і на їх подолання, що стає необхідним для ефективної діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Головним шляхом виходу підприємства з кризи є впровадження антикризових заходів, чітких скоординованих дій щодо подолання негативних наслідків впливу факторів, що спричинили дану ситуацію. Для успішного функціонування підприємства повинні мати більш гнучкий та адаптивний антикризовий менеджмент.

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність антикризового управління в сучасних умовах господарювання, наводяться основні визначення поняття «антикризове управління» підприємством та заходи необхідні для подолання кризової ситуації на підприємстві.

Ключові слова: антикризове управління, криза, банкрутство, неплатоспроможність, елементи антикризового управління.

Аннотация. В статье обоснована необходимость антикризисного управления в современных условиях хозяйствования, приводятся основные определения понятия «антикризисное управление» предприятием и меры необходимые для преодоления кризисной ситуации на предприятии.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис, банкрутство, неплатежеспособность, элементы антикризисного управления.

Annotation. The article talks about the necessity of anti-recessionary management in modern conditions of managing, provides the basic definition of "crisis management" of the enterprise and the measures needed to overcome the crisis situation in the enterprise.

Keywords: crisis management, crisis, bankruptcy, insolvency, elements of crisis management.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия /И.А.Бланк . – К.: Эльга, Ника-центр, 2004. – 784 с.
2. Сапа Н.В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н.В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – № 38. – С. 106 - 116.
3. Приходько Н.П. Сутність антикризового управління на підприємстві / Н.П. Приходько // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/potatuev/library/article02.htm>
4. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Л.С. Ситник. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. – 504 с.
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія / Л.О.Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2004. – 580 с.
6. Коваленко О.В. Деякі аспекти сучасного антикризового управління промисловими підприємствами / О.В. Коваленко // Экономика и управление. – 2013. – № 4. – С. 41 - 46.
7. Приходько Н. П. Сутність антикризового управління на підприємстві/Н. П. Приходько [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.confcontact.com
8. Чернишов В. В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління
9. / В.В. Чернишов // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 6. – С. 21-24.
10. Ткаченко А. М. Антикризове управління підприємством/А. М. Ткаченко [Електронний ресурс].- Режим доступу: ep.zgia@gmail.com.

УДК: 352.075(477)

Соколова Л. В.

РЕФОРМУВАННЯ ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ ЇХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Постановка проблеми. Розвиток системи надання адміністративних послуг та наближення їх якості до європейських стандартів є одною з ключових умов вдосконалення функціонування всіх органів влади та реалізації адміністративної реформи в Україні. Реформування адміністративного сектору спрямовується на підвищення ефективності державного управління в цілому та переорієнтацію діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на надання якісних адміністративних послуг громадянам, саме тому вдосконалення нормативного регулювання процесу надання адміністративних послуг є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику надання адміністративних послуг, взаємодії органів державного управління та громадян, формування ефективної моделі публічного адміністрування досліджували своїх працях, вітчизняні теоретики та практики, зокрема: Бакуменко В.Д., Гончарук Н.Т., Коліушко І.Б., Коробов В.К. Надолішній П.І., Нижник Н.Р., Прокопенко Л.Л., Тимошук В.П., однак питання нормативного регулювання сфери адміністративних послуг та наближення їх до європейських стандартів залишаються відкритими для подальших розробок.

Формулювання завдання дослідження. У процесі реалізації адміністративної реформи основна увага повинна бути зосереджена на створенні зручних та доступних

умов для громадян при взаємодії з органами публічної адміністрації, питаннях правового регулювання адміністративної процедури, впровадженні нових організаційних форм та стандартів якості адміністративних послуг. Завданням дослідження є аналіз сучасного етапу та визначення подальших напрямків реформування системи надання адміністративних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демократичні перетворення в суспільстві та децентралізація влади сприяли зміні пріоритетів у державному управлінні в напрямку від централізованого впливу до надання послуг. Органи державної влади та місцевого самоуправління здійснюють взаємодію, як між різними суспільними інститутами, так і між державою та населенням. Тому якість надання адміністративних послуг можна розглядати як показник ефективності механізму функціонування системи державного управління та результативності адміністративної реформи.

Під адміністративною реформою розуміємо комплекс політико-правових заходів, які полягають у структурних, функціональних та державно-службових перетвореннях, насамперед у сфері виконавчої влади, з метою перетворення її з владно-репресивного механізму на організацію, що служить суспільству, і створення на цій основі ефективної системи державного управління [1].

Адаптація інститутів державного управління і державної служби України до стандартів, притаманних країнам-членам ЄС стає основою адміністративної реформи як системи в частині реформування діяльності органів виконавчої влади та самого апарату. У зв'язку з новими завданнями, що стоять перед відповідними інституціями України, необхідно ретельно переглянути старі підходи і надалі практично враховувати організаційно-правові аспекти адаптації державної служби до стандартів ЄС [2].

Саме тому після схвалення у 2006 році Кабінетом Міністрів України «Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади» (розпорядження № 90-р від 15.02.2006р.) питання створення ефективної процедури надання адміністративних послуг стало одним з пріоритетних в державній політиці. В Концепції зазначено, що сферу публічних послуг становлять послуги, які надаються органами державної влади. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Важливою складовою як державних, так і муніципальних послуг є адміністративні послуги. Визначено поняття «адміністративна послуга», принципи та напрями подальшого реформування діяльності органів виконавчої влади у сфері адміністративних послуг.

У сучасній економіці державний сектор відіграє провідну роль – як регулятор, роботодавець і постачальник послуг. У країнах – учасницях ЄС його частка у ВВП складає від 23,2 % (Греція) до 8,3 % (Нідерланди), на державу працює понад 25 % усіх зайнятих. Продуктивність та ефективність державного сектора є потужним чинником економічного зростання, а отже, органи влади, крім завдань забезпечення фінансової стабільності, підвищення конкурентоспроможності та зайнятості, мають постійно вдосконалювати систему управління за рахунок покращення доступності та якості суспільних послуг, а також налагодження більш тісної взаємодії із кінцевими споживачами – бізнесом і громадянами. Неменш важливим фактором є ефективна взаємодія всередині системи органів управління, оскільки вона сприяє встановленню єдиних стандартів суспільних, у тому числі адміністративних послуг, підвищенню ефективності збору, аналізу, використання та надання інформації, скороченню адміністративних витрат громадян і бізнесу тощо. Унікальність випадку Європейської Спільноти полягає в тому, що модернізація державного сектора відбувається водночас на кількох рівнях – місцевому, регіональному, національному та міжнародному [3].

Узагальнення, систематизація та адаптація кращого європейського досвіду організації системи адміністративних послуг набувають підвищеної актуальності в контексті реалізації Україною стратегії євроінтеграції та виявленого значного відставання у даній сфері від країн-учасниць ЄС.

В основу розвитку системи адміністративних послуг у країнах ЄС покладено принципи ефективного управління у сфері суспільних послуг, основними з яких є:

- *субсидиарність та пропорційність* – передбачає наближення адміністративних послуг до споживачів та визначення найбільш доцільного рівня (місцевий, регіональний, національний або ЄС) їх надання.
- *орієнтованість на споживачів* – потреби громадян і підприємств визначають перелік і порядок надання адміністративних послуг.
- *загальнодоступність* – створення рівних можливостей на усіх рівнях для всіх громадян і компаній країн ЄС без будь-якої дискримінації.
- *безпечність (конфіденційність)* – органи управління повинні гарантувати недоторканність інформації, що стосується приватного життя громадян і конфіденційність даних, отриманих від суб'єктів підприємницької діяльності, використання зібраної інформації лише на задекларовані цілі.
- *багатомовність* – обов'язково враховується, оскільки без цього неможливо забезпечити дотримання у поліетнічному, багатомовному середовищі ЄС гарантованих прав і свобод, доступності, якості, багатосторонньої взаємодії в процесі надання адміністративних послуг.
- *адміністративна простота* – спрощення процедур для громадян і підприємств з метою скорочення їхніх адміністративних витрат.
- *прозорість* – зрозумілість процесу та механізму ухвалення рішень щодо надання відповідних адміністративних послуг для їх одержувачів.
- *сталість інформації* – збереження цілісності, достовірності й точності інформації протягом тривалого періоду часу з використанням різноманітних форм документування процедур і рішень з адміністративних послуг.
- *відкритість* – готовність учасників до відкритого спілкування і розширення знань для вирішення пріоритетних проблем у сфері адміністративних послуг.
- *обмін досвідом* – органи управління повинні обмінюватись апробованими на практиці та ефективними концепціями, методами, процедурами надання адміністративних послуг.
- *адаптивність* – зосередження зусиль органів управління на впровадженні адміністративних послуг, здатних пристосовуватися у мінливому соціально-економічному середовищі, незалежно від місця їхнього надання та одержувача послуг.
- *ефективність та результативність* – забезпечення надання адміністративних послуг максимальній кількості підприємств і громадян із мінімальними витратами.

Серед найважливіших проблем підвищення ефективності діяльності держави на користь громадян та їхніх об'єднань є: відсутність достатньої правової бази і традицій, які визначають послуги державних органів та їхніх посадовців громадянам і організаціям як обов'язковий результат їхньої діяльності; якість і доступність державних послуг як основний показник (індикатор) результативності цієї діяльності [4].

Аналіз потреб одержувачів адміністративних послуг дозволив виділити найбільш актуальні, а саме:

- 1) безпечний та гнучкий доступ до адміністративної послуги, прагнення до так званої персоналізації послуги;
- 2) багатоканальність отримання послуги, або її максимальна доступність;
- 3) отримання адміністративної послуги в одному місці, навіть якщо це комплексна послуга яка надається спільно кількома державними органами;
- 4) разовість звернення, тобто уникнення повторного надання інформації, необхідної для отримання послуг;
- 5) прагнення до взаємної довіри, що проявляється у збереженні комерційної таємниці та приватних даних.

З метою систематизації надання адміністративних послуг виникає необхідність їх правового регулювання, яке передбачає встановлення порядку звернення за послугою,

інформування про послуги, подання заяви та вимоги до заявників, визначення строків провадження та порядок надання адміністративних послуг.

Правові підстави для видачі дозволів, ліцензій, свідоцтв про реєстрацію в Україні існують давно. Вказана діяльність відносилася до видів правових форм державного управління і мала назву “здійснення інших юридично значущих дій”. Тобто відносини, що виникали під час отримання приватними особами різноманітних дозволів від органів місцевих адміністрацій, мали відповідне закріплення в нормах адміністративного права [5].

Значним проривом в напрямку правового регулювання надання цієї сфери послуг слід визнати Закон України «Про адміністративні послуги». Цей Закон визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг [6]. Найвні у ньому норми:

- 1) дають визначення поняття адміністративної послуги, суб'єкта звернення та суб'єкта надання адміністративної послуги;
- 2) встановлюють принципи державної політики у сфері надання адміністративних послуг;
- 3) визначають основні вимоги до регулювання надання адміністративних послуг та їх якості;
- 4) встановлюють порядок та строки надання адміністративних послуг;
- 5) визначають критерії встановлення оплати за надання адміністративних послуг (адміністративний збір);
- 6) передбачають створення центрів надання адміністративних послуг;
- 7) визначають процедуру організаційного, фінансового та іншого забезпечення надання адміністративних послуг;
- 8) встановлюють відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері надання адміністративних послуг.

Належність послуг до адміністративних визначається за такими критеріями: повноваження адміністративного органу щодо надання певного виду послуг визначається Законом; послуги надаються адміністративними органами шляхом реалізації владних повноважень; послуги надаються відповідно до звернення фізичних та юридичних осіб; результатом розгляду звернення є адміністративний акт, що має індивідуальний характер (паспорт, свідоцтво, ліцензія, дозвіл тощо); надання послуг пов'язане із забезпеченням створення умов для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів [7].

Активізацією процесів реформування сфери адміністративних послуг в контексті реалізації зазначеного Закону стало створення в багатьох містах України (Вінниця, Івано-Франківськ, Кривий Ріг, Луганськ, Луцьк, Харків, Хмельницький, Черкаси) спеціалізованих центрів надання адміністративних послуг. Перевагою таких центрів є можливість для громадян та підприємств у зручний спосіб в одному місці отримати великий спектр необхідних їм адмінпослуг, орієнтований на отримувача послуги режим роботи, некабінетна система обслуговування, електронне регулювання черги, максимальна інформативність, створення умов для осіб з обмеженими фізичними можливостями, надання супутніх послуг, запровадження електронних консультацій, можливість попереднього запису на прийом через телефон чи Інтернет, SMS-інформування про вирішення справи.

Подальшими кроками після прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» мають стати вироблення типових документів, що стосуються процедури надання послуг з врахуванням їх відмінностей по видах, а також оцінки та контролю якості. Крім цього важливим є вдосконалення нормативно-правової бази з врахуванням розвитку інформаційних технологій та можливістю їх широкого застосування в сфері надання адміністративних послуг [8].

Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (№ 333-р від 01.04.2014р.) передбачає комплекс заходів системного реформування відповідно до ратифікованої Європейської хартії місцевого самоврядування. Одним із завдань передбачених Концепцією є доступність та якість публічних послуг відповідно до вимог державних стандартів з урахуванням потреби забезпечення:

- територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа;
- належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні приміщення та інфраструктуру);
- відкритості інформації про послуги, порядок та умови їх надання;
- професійності надання публічних послуг [9].

Оцінку якості надання адміністративних послуг пропонується здійснюватися на основі критеріїв: результативності, своєчасності, доступності, зручності, відкритості, поваги до особи, професійності [10].

Аналіз нормативних актів та практичних результатів діяльності центрів надання адміністративних послуг в містах України свідчить про необхідність подальшого реформування означеної сфери, оскільки існуючі результати якості обслуговування не задовольняють вимог споживачів. Зокрема зберігаються тенденції до територіальної та предметної подрібненості різних владних органів та підрозділів задіяних в обслуговуванні, часто спостерігається ускладненість процедури та значна тривалість термінів надання послуги, обмежений графік прийому громадян та недостатня інформованість стосовно конкретних видів адміністративних послуг.

Висновки. Надання адміністративних послуг органами публічної адміністрації є способом реалізації прав громадян у сфері виконавчої влади. Адміністративні послуги ініціюються самими громадянами та стосуються питань реалізації їх суб'єктивних прав.

Інтеграція ринків послуг, спрощення адміністративних процедур, посилення зворотних зв'язків між органами управління і споживачами адміністративних послуг, активне впровадження єдиних стандартів, процедур та інновацій – стають основними напрямками розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні та наближення її якісних показників до рівня країн-учасниць ЄС.

Підвищення якості надання адміністративних послуг та наближення рівня адміністративного обслуговування до європейських стандартів потребує чіткого визначення критеріїв їх оцінки та розробки стандартів надання означеної категорії послуг. Критеріями оцінки якості адміністративної послуги повинні стати: результативність взаємодії органів публічної адміністрації в процесі надання послуги, своєчасність виконання передбачених процедурою послуги операцій, територіальна доступність та зручність для громадян, відкритість інформації про послуги та порядок їх надання, повага до особи в процесі обслуговування, професійність надання послуги, та інші показники, які відображають рівень задоволеності потреб та інтересів споживачів адміністративної послуги. Означені критерії повинні стати основою для розробки та впровадження стандартів якості надання адміністративних послуг. До існуючих в Україні стандартів якості надання послуг необхідно внести зміни з урахуванням напрацьованого досвіду провідних європейських країн у сфері адміністративного обслуговування.

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасного етапу та встановленню подальших напрямків реформування системи надання адміністративних послуг в Україні. Визначено існуючі позитивні та негативні тенденції регулювання процесів надання адміністративних послуг на сучасному етапі. Запропоновано шляхи подальшого реформування сфери адміністративних послуг у напрямку підвищення їх якісних характеристик.

Ключові слова: адміністративна реформа, система адміністративних послуг, потреби одержувачів послуг, критерії оцінки якості, стандарти надання послуг.

Анотація. Стаття посвячена аналізу сучасного етапу і визначенню подальших напрямків реформування системи надання адміністративних послуг в Україні. Визначено існуючі позитивні та негативні тенденції регулювання процесів надання адміністративних послуг на сучасному етапі. Предложено шляхи подальшого реформування сфери адміністративних послуг в напрямку підвищення їх якісних характеристик.

Ключевые слова: административная реформа, система административных услуг, потребности получателей услуг, критерии оценки качества, стандарты предоставления услуг.

Summary. This article analyzes the present stage and to determine further directions of reforming of system of granting of administrative services in Ukraine. Identified existing positive and negative trends in the regulation of the processes of providing administrative services at the present stage. Ways of further reforming the sphere of administrative services to enhance their quality characteristics.

Keywords: administrative reform, the system of administrative services, the needs of recipients of services, evaluation criteria of quality, standards of service provision.

Список використаних джерел:

1. Коліушко І.Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні: Моногр. / І.Б. Коліушко. – К.: Факт, 2002. – 260 с.
2. Василенко М. Д. Організаційно-правові аспекти адаптації державного управління і державної служби України до стандартів ЄС. / М.Д.Василенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 37-44.
3. Сеніна А. О. Особливості та організаційний досвід надання адміністративних послуг у країнах ЄС / А. О. Сеніна // Бізнесінформ. – 2014. – № 8. – С. 25-32.
4. Сороко В. М. Концептуальний підхід до проблеми запровадження інституту надання державних послуг у практику діяльності державних службовців / В. М. Сороко // Вісник державної служби України. – 2004. – № 3. – С. 11-19.
5. Тимченко Л. М. Правове забезпечення діяльності надання адміністративних послуг органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні / Л.М.Тимченко // Теорія та практика державного управління. 2014. – Вип. 2 (45). – С. 182-190.
6. Закон України «Про адміністративні послуги» // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – ст.409.
7. Биков Р. Ю. Реформування системи надання адміністративних послуг в Україні: перехід до нових демократичних стандартів / Р.Ю. Биков // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/index/zmist_2014_2/0-16
8. Фольварочний Ю. Правове регулювання надання адміністративних послуг на місцевому рівні / Ю. Фольварочний // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. 14 груд. 2011 р., м. Дніпропетровськ. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. – С. 54-57.
9. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

10. Гончарук Н., Прокопенко Л. Організаційно-правові аспекти надання адміністративних послуг в Україні / Н. Гончарук, Л. Прокопенко // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1(5). – С. 26-32.

УДК 340.11

Коломоєць О.В.

ВИД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВНУТРІШНІМ КОНТРОЛЕМ В МИТНІЙ СЛУЖБІ

Аналіз останніх досліджень: Окремі питання правовідносин у сфері управління внутрішнім контролем в митній службі присвятили свої праці такі вчені як Атаманчук Г.В., Аскеров А.А., Бачило І.Л., Коваль Л.В., Луньов О.Є., Сліпушко О.С., Студеникін С.С., Ямпольська Ц.А., Яременко В.В.

Виклад основного матеріалу. Внутрішня організаційно-контрольна діяльність суб'єкта управління митної служби являє собою сукупність дій з організації системи й процесу, контролю, визначення методики й тактики його здійснення, дотримання умов його ефективності. Указана діяльність позбавлена детальної правової регламентації та здійснюється з метою впорядкування, узгодження та налагодження зв'язків між усіма елементами системи митних органів.

Ця діяльність також включає в себе: визначення цілей та завдань контролю; розробку плану контролю; доведення змісту плану контролю до учасників контролю (посадових осіб митної служби); підготовку, інструктаж цих осіб щодо проведення контролю; визначення термінів його здійснення і звітування про його результати; реалізацію результатів контролю тощо.

В організаційно-контрольній діяльності митної служби використовується властивий адміністративно-правовим відносинам метод правового регулювання – імперативний метод, назва якого походить від латинського слова “imperativus” (наказовий) – вимога, наказ, закон [1,49], тому цей метод також прийнято називати директивним, бо він є суворо обов'язковим, таким, що не допускає відступу від вимог юридичного припису. У внутрішньому контролі митної служби цими приписами, як правило, є нормативні акти митної служби (накази Голови Держмитслужби України – для всієї системи – і накази керівників інших митних органів – локальні акти).

Крім того, у внутрішній організаційно-контрольній діяльності митної служби використовуються адміністративно-правові методи [10,43-46], такі, як: регулювання (установлення загальної політики та принципів організації й здійснення контролю в митній службі); керівництво (метою якого є практичне втілення в життя загальної політики та принципів, здійснення в митній службі контролю щодо підконтрольних об'єктів, розроблення напрямів діяльності підпорядкованих суб'єктів); управління (яке являє собою систематичний, безпосередній вплив суб'єктів здійснення контролю на об'єкт контролю), переконання (упровадження дисциплінованості працівників у митній службі, розуміння того, що міцна службова і трудова дисципліна та законність являють собою необхідну умову сумлінного виконання своїх службових обов'язків, формування у митників свідомої звички, спрямованої на додержання чинного законодавства, почуття недопустимості його порушень, потреби активно боротися з правопорушеннями в митній службі). Основними формами методу переконання є виховання (економічне, правове, моральне та ін.) і заохочення (моральне та матеріальне). При цьому остання із зазначених форм переконання є стимулом не тільки правомірної поведінки працівників митної служби, а й стимулом для ініціативності в роботі і творчого підходу до виконання своїх службових обов'язків, у тому числі й щодо організації та здійснення контролю в митній

службі. При цьому всі зазначені методи застосовуються керівниками митної служби у повсякденній практичній роботі. Таким чином, організаційно-контрольна діяльність митної служби має предмет і метод правового регулювання, крім того, вона здійснюється за допомогою ряду адміністративно-правових методів.

Отже, хоча ця діяльність митної служби має певні особливості, вона підпорядкована загальним закономірностям організаційно-контрольної діяльності як правової форми державної діяльності. Частково ця діяльність регламентована підзаконними нормативно-правовими актами, які мають загальний характер, такими, як постанови Кабміну України від 22 травня 2002 року №685 "Про здійснення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади внутрішнього фінансового контролю" та від 13 травня 2004 року №630 "Про стан виконавської дисципліни в органах виконавчої влади та заходи щодо її зміцнення", Указ Президента України від 29 березня 2000р. №549/2000 "Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України" та інші, а також відомчими нормативно-правовими актами.

Важливою характеристикою організаційно-контрольної діяльності митної служби як правової форми діяльності є й те, що її результати оформлюються відповідними процесуальними документами (актами перевірок, а в деяких випадках рішеннями колегії Держмитслужби України, наказами Голови Держмитслужби України та (або) керівників митних органів). Ці документи мають офіційний характер, тому що вони оформлюються та приймаються компетентними органами або посадовими особами митної служби, їх форма й зміст повинні відповідати встановленим у законодавстві реквізітам. Застосування цих документів приводить до встановлення певних юридичних фактів, що тягнуть за собою передбачені законом правові наслідки. Що ж стосується актів перевірок, то ці документи мають характер доказів, адже складаються під час здійснення контрольних заходів або відразу ж після їх здійснення, і в них віддзеркалюються виявлені порушення та недоліки в діяльності системи органів, підрозділів і посадових осіб митної служби.

Таким чином, організаційно-контрольна діяльність у митній службі являє собою активну форму дій уповноважених суб'єктів митної служби, яка врегульована нормами права та здійснюється у певній процесуальній формі, що спрямована на виявлення ступеня досягнення поставлених цілей установами нормативно-правовими актами заходами й засобами, а також на оцінку роботи митної служби та її посадових осіб. Результати такої діяльності обов'язково мають бути оформлені в процесуальних документах.

Зазначене поняття, на думку автора, включає в себе основні ознаки внутрішньої організаційно-контрольної діяльності теоретичного поняття та юридичної конструкції. Його практичне значення в тому, що визначені нами параметри можуть бути враховані як у реалізації внутрішньої організаційно-контрольної діяльності митної служби, так і в нормотворчій діяльності.

У результаті діяльності державних органів влади завжди виникають правовідносини, специфіка яких безпосередньо залежить від сфери цієї діяльності та мети її здійснення. Для митної служби характерними є декілька видів управлінських відносин (вертикальні та горизонтальні). Зокрема, учасниками процесу управління, що здійснюється в рамках структури управління митної служби, розподілені функції, права та обов'язки, а отже—і відповідальність за виконання цих функцій та обов'язків. В.Г.Драганов серед відносин, що складаються між ланками та рівнями управління в митній службі виділяє відносини: "вертикальні, горизонтальні та діагональні"[8,64].

Вертикальні відносини - це так звані лінійні відносини. Перш за все, вони виникають між керівниками та їх підлеглими, коли часто вимальовується так звана лінія субординації. Наприклад: ДМСУ- митниця; ДМСУ – спеціалізована митна установа; Голова ДМСУ–Департамент (або управління) ДМСУ; начальник митниці– відділи

митниці; митниця– митний пост та ін.

Горизонтальні відносини можуть бути двох типів: внутрішньоорганізаційні та зовнішньоорганізаційні. Внутрішньоорганізаційні відносини мають місце серед співробітників одного митного органу або спеціалізованої митної установи чи організації, при цьому їх можна поділити на: відносини між співробітниками одного митного підрозділу (відділу, сектору), які підпорядковані одному начальнику, і відносини між співробітниками різних відділів, які займають однакове положення в митному органі чи спеціалізованій митній установі та організації. Зовнішньоорганізаційними можна назвати відносини між митними органами, спеціалізованими митними установами та організаціями (їх підрозділами та працівниками), які можуть перебувати на однаковому або різних рівнях управління в митній службі, мати однаковий або різний статус, але не бути один відносно іншого у підпорядкуванні і виконувати роботу паралельно. Наприклад: Департамент ДМСУ- Департамент ДМСУ; митниця- митниця; відділ митниці- відділ митниці; митний пост– митний пост, а також відділ ДМСУ– взаємодіюче управління ДМСУ та ін. [5,64].

Діагональними є відносини, що виникають між ланками управління, які не перебувають у відносинах прямого підпорядкування та займають місце на різних рівнях системи управління, при цьому вони взаємодіють між собою з метою виконання рішень вищих рівнів, зазначає В.Г.Драганов, як приклад цих відносин наводить такі, як: митний пост– взаємодіюча митниця відправлення чи призначення; митниця – взаємодіюча регіональна митниця іншого регіону, митний пост – митний пост та інші. Однак навряд чи з таким твердженням можна погодитись, і оскільки, зазначені правовідносини не мають характер підпорядкованості митних органів, установ та організацій один одному, їх скоріше можна віднести до одного з різновидів горизонтальних (зовнішньоорганізаційних) управлінських відносин.

У результаті організаційно-контрольної діяльності митної служби виникають певні правовідносини, що регулюються нормами права. У загальній теорії права можна виділити два підходи до природи організаційно-правових відносин, перший полягає в тому, що начебто “організаційна діяльність держави здійснюється у неправових формах”[9,], інша точка зору полягає в тому, що організаційні правовідносини складаються в процесі правотворчого застосування і є предметом процесуального права[1].

Достатньо обґрунтованим видається твердження вчених цивілістів, які поділяють організаційні правовідносини на: 1) відносини між вищими та нижчими за ієрархією органами держави, які будуються на принципі субординації; 2) відносини в галузі господарської діяльності, які будуються на принципі координації. Однак і ті, і інші спрямовані на впорядкування (нормалізацію) інших суспільних відносин[6].

Правовідносини можуть виникнути тільки за наявності певних обставин (факторів), які є їх передумовою. Ці передумови можуть бути матеріальними (загальними) і юридичними (спеціальними). Матеріальними передумовами в організаційно-контрольних правовідносинах митної служби є інтереси і потреби Держмитслужби України щодо забезпечення одержання відповідної інформації про: об'єкт управління митною справою та дійсний стан справ у системі органів митної служби, щодо виконання завдань і функцій із забезпечення та здійснення митної справи.

Організаційно-контрольні правовідносини в митній службі визначають конкретну поведінку (діяльність) контролюючих та підконтрольних посадових осіб митної служби і вносять елемент урегульованості й порядку в практику здійснення внутрішнього контролю, мають соціально-економічні засади і власне юридичні властивості.

Оскільки внутрішні організаційно-контрольні правовідносини в митній службі складаються за вертикальним принципом, основною характеристикою їх правосуб'єктності є компетенція. Саме за допомогою компетенції забезпечується єдність та співвідношення (кореляція) функцій з іншими елементами змісту управління, а

точніше: цілей, завдань та функцій, з одного боку, функцій і методів – з іншого[3,11].

Виходячи з вищезазначеного, компетенцію митної служби можна визначити як сукупність завдань, функцій і владних повноважень, покладених на них державою, що мають юридичну форму закріплення в нормативно-правових актах відповідного рівня.

Організаційно-контрольні правовідносини безпосередньо пов'язані з поняттям компетенції митної служби, оскільки її організаційно-контрольна діяльність являє собою частину загальної компетенції митної служби поряд із здійсненням митного контролю та оформлення товарів, боротьби з контрабандою і порушенням митних правил та ін. Крім того, ця частина загальної компетенції митної служби є одночасно й одним із засобів, що має сприяти покращенню всіх сторін її діяльності, завдяки з'ясуванню дійсного стану справ у системі та оперативному виправленню виявлених недоліків тощо.

Сукупність та система організаційно-контрольних правовідносин митної служби являє собою систематизовану діяльність, тобто – юридичний процес. Юридичний процес має ряд основних і додаткових ознак[4], однією з таких ознак є те, що юридичний процес являє собою організаційну форму діяльності, яка завжди пов'язана з розглядом таких обставин і фактів, які засновуються на праві (законі) і спричиняють певні юридичні наслідки. Таким чином, процесуальна форма надає певного вигляду організаційно-контрольним правовідносинам, визначає порядок зміни однієї процесуальної форми іншою та за допомогою способів та прийомів організації і здійснення контролю створює певний стан суб'єктів організаційно-контрольних правовідносин.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Підвищення ефективності й удосконалення внутрішнього контролю митної служби багато в чому залежить від своєчасності усунення порушень, які були виявлені у процесі контролю (у першу чергу, це стосується керівників підрозділів митного оформлення, під час проведення оперативного контролю, для того, щоб виявлені порушення були усунуті ще до закінчення митних операцій зі здійснення митного контролю та митного оформлення зовнішньоекономічних вантажів). Фактором підвищення ефективності реагування на виявлені порушення також є своєчасне надання зауважень.

Отже, для удосконалення внутрішнього контролю в митній службі України, на наш погляд, є потреба у: 1)нормативно-правовій регламентації засад внутрішнього контролю митної служби, організаційного механізму та системи контролю в митній службі. Оскільки - "...систему контролю можна вважати ефективною тільки тоді, коли вона забезпечує при найменших витратах досягнення намічених цілей"; 2)удосконалення аналітичної діяльності; 3)удосконалення діяльності митних органів за всіма напрямками, і в тому числі у напрямку внутрішнього контролю; 4)удосконалення технічної виконавської роботи; 5)покращення інформаційно-технічного забезпечення митної служби; 6)доопрацювання програмно-інформаційного комплексу (ПІК) "Інспектор митного оформлення".

Особливості внутрішньої організаційно-контрольної діяльності митної служби полягає у визначенні об'єкта контролю, завдань і засобів його здійснення; спостереженні та перевірці з метою виявлення фактичного стану справ підконтрольного об'єкта; розробці й прийнятті рішення, рекомендацій щодо покращення стану справ на підконтрольному об'єкті або в митній службі в цілому, а також пропозицій з покращення діяльності підконтрольного об'єкта; виконанні рішення, яке дозволить в майбутньому усунути причини виявлених недоліків та порушень.

Анотація. Дослідження структури правовідносин у сфері управління внутрішнім контролем в митній службі мають організаційно-контрольний характер. Внутрішня організаційно-контрольна діяльність суб'єкта управління митної служби являє собою сукупність дій з організації системи й процесу, контролю, визначення методики й тактики його здійснення, дотримання умов його ефективності. Указана діяльність позбавлена детальної правової регламентації та здійснюється з метою впорядкування, узгодження та

налагодження зв'язків між усіма елементами системи митних органів.

Ключові слова: контроль, юридичні акти, організаційно-правова структура, організаційно-розпорядчі заходи.

Аннотація. Исследования структуры правоотношений в сфере управления внутренним контролем в таможенной службе имеют организационно-контрольный характер. Внутренняя организационно-контрольная деятельность субъекта управления таможенной службы являет собой совокупность действий по организации системы и процесса, контроля, определения методики и тактики его осуществления, соблюдения условий его эффективности. Указанная деятельность лишена детальной правовой регламентации и осуществляется с целью упорядочения, согласования и налаживания связей между всеми элементами системы таможенных органов.

Ключевые слова: контроль, юридические акты, организационно-правовая структура, организационно-предписывающие мероприятия.

Annotation. Researches of structure of legal relationships in the field of management internal control in custom service have organizationally-control character. Internal organizationally-control activity of subject of management of custom service shows by itself the aggregate of operating under organization of the system and process, control, determination of methodology and tactics of his realization, observance of terms of his efficiency. The indicated activity is deprived the detailed legal regulation and comes true with the aim of organization, concordance and adjusting of connections between all elements of the system of custom organs.

Keywords: control, legal acts, organizationally-right structure, organizationally - prescriptive measures.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В.Б. Державне управління та адміністративне право в сучасній Україні. Актуальні проблеми реформування. - К., 1999.- 50 с.
2. Адміністративне право України [Підручник для юрид вузів і фак./ Ю.П.Битяк, В.В.Богущий, В.М.Гарашук та інш.]; За ред. Ю.П.Битяка. – Харків: Право, 2000. – 520 с.
3. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: Підручник для вищих навч. закл. – Рос. мовою. - К.: Літера ЛТД, 2001. – 336 с.
4. Гарашук В.М. Повноваження спеціалізованих контролюючих органів.//Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. Ред В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України. – 1999.- № 40. - С. 132-141.
5. Державне управління: Навч. посіб. / А.Ф.Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю.Васіна, Л.Ю.Гордієнко; За ред. А.Ф.Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Державне управління: теорія і практика. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Авер'янова В.Б. - К.: Юрінком Інтер, - 1998. - 432с.
7. Державний контроль у сфері виконавчої влади. Наукова доповідь /За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К., - 2000. – 60 с.
8. Деркач Л. Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра. – Київ: Державна митна служба України, - 2000. – 542 с.
9. Коросташова І.М. Зони митного контролю, питання класифікації // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип.56. – С. 110-115.
10. Коросташова І.М. Контрольна діяльність як основна складова компетенції митних органів // Митна справа. – 2003. - №1. С. 43-47.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливішим стратегічним напрямком розвитку економіки України, зміцнення її економічного потенціалу є активізація зовнішньоекономічної діяльності. Сучасний стан економіки вказує, що потенціал зовнішньої торгівлі використовується на недостатньому рівні, баланс експорту-імпорту є незадовільним, це, насамперед, пов'язується з низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції на зовнішньому та на внутрішньому ринках.

За останні роки економічна ситуація продемонструвала, що фактичний стан зовнішньоекономічної діяльності підприємств Херсонської області не відповідає їх потенційним можливостям, що визначаються чотирма специфічними факторами. Досягненнями Херсонщини є:

- вигідне географічне положення області, наявність судноплавних артерій, що сприяють розвитку водного транспорту. Херсонський і Скадовський морські торговельні порти та Херсонський річковий порт мають сполученість із морськими та річковими портами країн Причорномор'я;

- відновив свою роботу міжнародний аеропорт «Херсон». Злітно-посадкова смуга аеропорту довжиною 2,5 км, шириною 42 м, дозволяє приймати повітряні судна типу: Boeing-737, Airbus-319/320/321, ATR, Як-42, Ан-24/26/12/140/74, Bombardie, а також вертольоти всіх типів;

- господарство області носить аграрно-індустріальний характер, причому все більшу роль в економіці відіграє аграрний сектор. Домінує зернове виробництво, вирощуються соняшник, овочі, фрукти;

- промислові підприємства області відносяться до високотехнологічних галузей – суднобудівної, машинобудівної та ін. Їх продукція користується високим попитом на внутрішньому та міжнародному ринках [4].

Херсонщина – регіон з добре розвиненим сільськогосподарським виробництвом. Територія області займає майже 2 млн. га сільськогосподарських угідь, що є найбільшою площею орних земель в Україні. Загальна площа сільськогосподарських угідь області складає 1969,5 тис. га. З них 1776,8 тис. га – рілля, 26,6 тис. га – багаторічні насадження, 10,4 тис. га – сіножаті, 155,7 тис. га – пасовища [1].

Нині відбувається процес доволі радикальної трансформації української зовнішньої торгівлі.

Зовнішньоторговельна діяльність Херсонської області має яскраво виражену експортоорієнтовну специфіку. Протягом 2005 – 2015 років спостерігалось коливання показників зовнішньоекономічної діяльності, що зокрема було спричинено негативними наслідками економічної кризи.

Основу товарної структури експорту у 2015 році традиційно складають: продукти рослинного походження (питома вага у загальному обсязі складає 32,6%), недорогочінні метали та вироби з них (19,7%), деревина і вироби з деревини (12,6%), готові харчові продукти (11,2%), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (7,9%) [3].

Проведемо детальний аналіз експорту товарної структури торгівлі Херсонської області за один місяць – січень 2015 та 2016 років (табл. 1).

Товарна структура зовнішньої торгівлі Херсонської області
за січень 2015 - 2016 років

	Експорт 2015 р.			Експорт 2016 р.			Відхилення у вартості, тис. дол. США
	вартість, тис. дол. США	у % до січня 2014 р.	питома вага у загальному обсязі, %	вартість, тис. дол. США	у % до січня 2015 р.	питома вага у загальному обсязі, %	
продукти рослинного походження	6341,5	170,7	39,2	995,1	15,8	13,5	-5346,4
недорогоцінні метали та вироби з них	3224,6	160,6	19,9	550,6	17,1	7,5	-2674
деревина і вироби з деревини	1011,2	196,9	6,2	166,1	16,4	2,3	-845,1
готові харчові продукти	1211,0	30,3	7,5	2566,1	219,8	34,9	1355,1
машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	2596,3	114,2	16,0	299,6	11,5	4,1	- 2296,7

Аналізуючи товарну структуру зовнішньої торгівлі Херсонської області на січень 2015 рік та відповідний період 2016 року, можна сказати, що експорт товарів відчутно знизився, так, продукти рослинного походження на 5346,4 тис. дол. США, недорогоцінні метали та вироби з них на 5346,4 тис. дол. США, деревина і вироби з деревини на 845,1 тис. дол. США, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання 2296,7 тис. дол. США. Проте збільшився експорт готових харчових продуктів на 1355,1 тис. дол. США за відповідний період.

Дефіцит зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками січня 2016 року становив 580 млн. дол., що на 35,5% більше дефіциту за січень 2015 року в 428 млн. дол. США.

Експорт до країн СНД у січні 2016 року проти січня 2015 року скоротився на 46,2% – до 245 млн. дол. США, у тому числі експорт до Росії скоротився на 48% – до 121 млн. дол. США, імпорт із країн СНД скоротився на 41,5% – до 590 млн. дол. США. Експорт до Європи скоротився на 6,3% – до 768 млн. дол. США, імпорт із Європи скоротився на 14,3% – 949 млн. дол. США.

Профіцит зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками 2015 року становив 632,5 млн. дол. США проти дефіциту в 527 млн. грн. за підсумками 2014 року. В 2015 році порівняно з 2014 роком експорт товарів із України знизився на 29,3% – до 38,135 млрд. дол. США, імпорт – на 31,1%, до 37,502 млрд. дол. США. Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 1,02 (у 2014 році – 0,99). Зовнішньоторговельні операції в цей період проводилися з партнерами з 217 країн світу [2].

Проведемо детальний аналіз імпорту товарної структури торгівлі Херсонської області за один місяць – січень 2015 та 2016 років (табл. 2).

Товарна структура зовнішньої торгівлі Херсонської області
за січень 2015 року та січень 2016 року

	Імпорт 2015 р.			Імпорт 2016 р.			Відхилення у вартості, тис. дол. США
	вартість, тис. дол. США	у % до січня 2014 р.	питома вага у загальному обсязі, %	вартість, тис. дол. США	у % до січня 2015 р.	питома вага у загальному обсязі, %	
продукти рослинного походження	429,8	146,2	4,3	224,4	65,1	1,8	- 205,4
недорогоцінні метали та вироби з них	483,3	34,8	4,9	163,4	53,5	1,3	- 319,9
деревина і вироби з деревини	424,5	23,0	4,3	88,1	20,8	0,7	- 336,4
готові харчові продукти	1195,8	140,7	12,0	559,5	45,1	4,6	- 636,3
машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	2218,7	104,7	22,3	5090,2	254,7	41,9	- 1964

Аналізуючи товарну структуру зовнішньої торгівлі Херсонської області на січень 2015 рік та відповідний період 2016 року, можна сказати, що імпорт товарів знизився, так, продукти рослинного походження на 205,4 тис. дол. США, недорогоцінні метали та вироби з них на 319,9 тис. дол. США, деревина і вироби з деревини на 336,4 тис. дол. США, готових харчових продуктів на 636,3 тис. дол. США, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання 1964 тис. дол. США за відповідний період.

У порівнянні з 2013 р., імпорт товарів зменшився на 32,2% і склав 186,1 млн. дол. США. На 0,8% зменшилися обсяги імпорту з країн СНД (з 10,6% загального обсягу товарів до 9,8%) та на 9,4% – з країн ЄС (з 44,0% до 33,6%). У 2014 р. до Херсонської області надійшли товари з 75 країн світу [1].

Сьогоднішній стан зовнішньої торгівлі Херсонської області характеризується тенденцією до поступового зростання обсягів експортної торгівлі, яка супроводжується нестабільними імпортними поставками.

Обсяг експорту товарів підприємствами Херсонської області за січень - лютий 2016 року становив 19,2 млн. дол. США, імпорту – 28 млн. дол.

У січні – лютому 2016 року індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з відповідним періодом 2015р. становив 86,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 69,2%, у господарствах населення – 99,8%.

За січень 2015 року підприємствами Херсонської області було експортовано у країни світу товарів на суму 16193,2 тис. дол. США, що складає 103,3 % у порівнянні з січнем 2014 року, а у січні 2016 року експортовано товарів на суму 7349, 4 тис. дол. США, що складає 45,6 % у порівнянні з січнем 2015 року. Обсяги експорту скоротились більше, ніж на половину за цей період.

Географічну структуру зовнішньої торгівлі Херсонської області за січень 2015 року та січень 2016 року характеризують дані рисунку 1. Треба сказати, що у січні 2015 року

зовнішня торгівля велась із 24 країнами світу, а у відповідний період 2016 року – з 16 країнами світу [3].

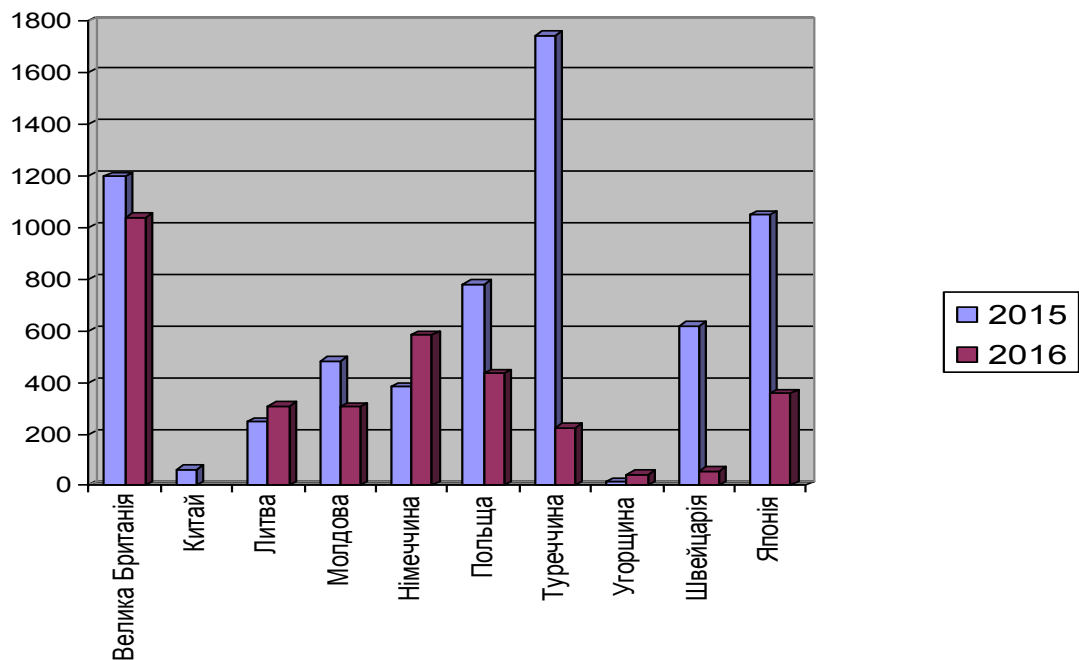

Рис. 1. Експорт товарів з Херсонської області по країнах світу за січень 2015 року та січень 2016 року, тис. дол. США

Аналіз даних рисунку 1 показав, що різко знизився експорт товарів з Херсонської області із запропонованих країн у Туреччину (у січні 2015 року – 1744,4 тис. дол. США, а у січні 2016 року – 223,6 тис. дол. США), Японію (у січні 2015 року – 1047,6 тис. дол. США, а у січні 2016 року – 355,5 тис. дол. США), Швейцарію (у січні 2015 року – 618,4 тис. дол. США, а у січні 2016 року – 56,0 тис. дол. США), а до Китаю експорт товарів у цей період не здійснювався.

Проте експорт товарів за цей період до Литви, Німеччини та Угорщини збільшився на 59,2 тис. дол. США, на 203,3 тис. дол. США, на 30,2 тис. дол. США відповідно.

Обсяги імпорту за період, що аналізується, склали у січні 2015 року 6352,2 тис. дол. США, у січні 2016 року – 8102,9 тис. дол. США і відповідно зросли на 1750,7 тис. дол. США (рис. 2).

Більшість товарів надійшло зі Швейцарії (3034,5 тис. дол. США), Польщі (1637,6 тис. дол. США), Туреччини (1513,9 тис. дол. США)

Аналізуючи географічну структуру експорту та імпорту товарів Херсонської області у період з 2000 року по 2014 рік, ми бачимо, що експорт товарів зростає у період 2005 – 2014 років, а у період 2010 – 2014 років тримається на практично одному рівні (табл. 3).

Імпорт товарів у 2013 року набрав найвищі обороти за останні роки і склав 274,6 млн. дол. США.

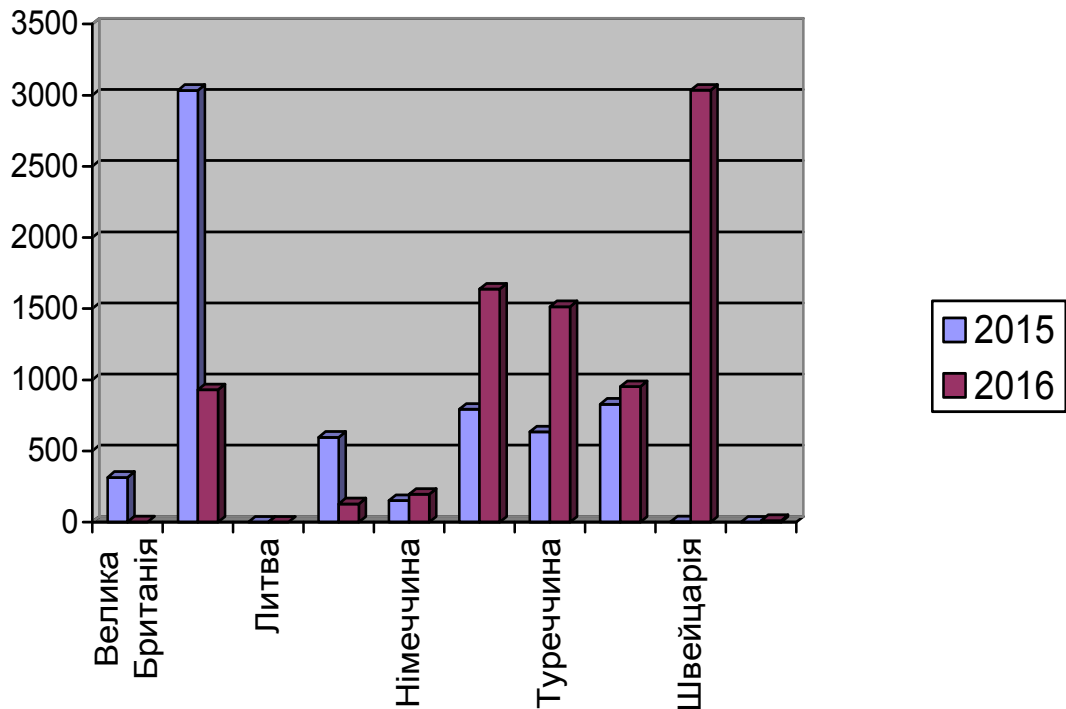

Рис. 2. Імпорт товарів у Херсонську область по країнах світу за січень 2015 року та січень 2016 року, тис. дол. США

Проведений аналіз показав, що структура експорту та імпорту не є досить позитивною та не закладає підґрунтя для економічного розвитку Херсонської області. Зменшення промислового виробництва та переорієнтація на сільськогосподарське виробництво не сприяє соціальному та економічному зростанню регіону, оскільки агропромислове виробництво має невелику додану вартість для саме виробника, більшу частину вартості з'являється у процесі реалізації через численну низку посередників. В той же час промислове виробництво машин та устаткування забезпечує більше важке машинобудування ніж аграрне виробництво.

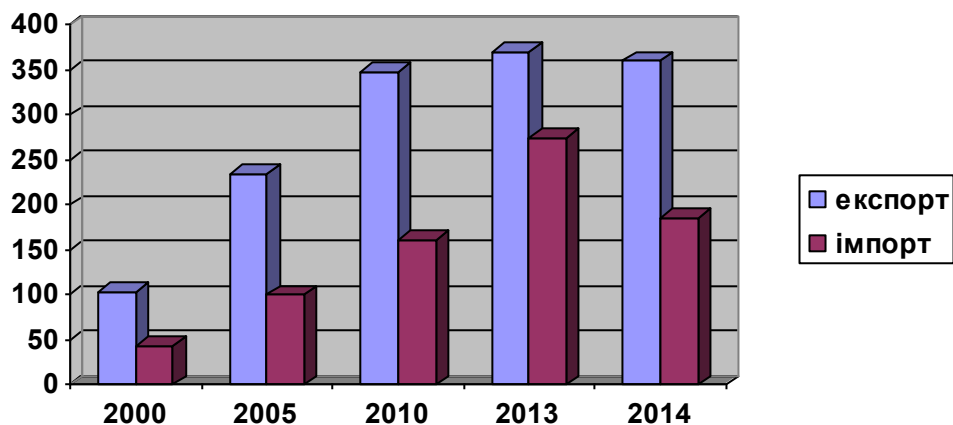

Рис. 3. Географічна структура експорту-імпорту товарів Херсонської області 2000 – 2014 рр., у млн. дол. США

Наряду з привабливими природно-кліматичними умовами, сприятливими для господарювання та відпочинку, до потенціалу області можна віднести і такі чинники:

- наявність ресурсного потенціалу для розвитку галузі будівельних матеріалів: цементної сировини, пісків;
  - можливість розвитку рибпромислової галузі;
  - висока природна родючість землі;
  - забезпеченість сільськогосподарськими угіддями в розрахунку на одного мешканця;
  - забезпеченість ранніми видами овочів, фруктів, баштанових культур;
  - наявність унікальних заповідників, парків, заказників, видів флори і фауни;
  - наявність пам'яток історії, археології, архітектури, культури та мистецтва.
- Економічний розвиток Херсонської області повинен базуватись на певних принципах, якими мають бути:
- оновлення базових галузей економіки через модернізацію та впровадження інновацій;
  - диверсифікація економіки за рахунок використання особливостей регіону;
  - впровадження енергозбереження та енергоефективних технологій;
  - зменшення екологічного навантаження на населення та території;
  - підвищення інвестиційної привабливості регіону.

Анотація. Досліджено особливості, сильні та слабкі сторони господарства Херсонської області. Розглянуто проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Визначено принципи зовнішньоекономічних зв'язків підприємств Херсонської області.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішня торгівля, регіон, стратегія.

Аннотация. Исследованы особенности, сильные и слабые стороны предприятий Херсонской области. Рассмотрены проблемы и перспективы развития внешнеэкономической деятельности предприятий. Определены принципы внешнеэкономических связей предприятий Херсонской области.

Ключевые слова: Внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, внешняя торговля, регион, стратегия.

Annotation. The article investigates the features, strengths and weaknesses of the enterprises of the Kherson region. As well as the problems and prospects of development of foreign economic activity of enterprises are researched. The article defines principles of foreign economic relations of the enterprises of the Kherson region.

Key words: Foreign economic activity, exports, imports, foreign trade, the region, the strategy.

Список використаних джерел:

1. Агропромисловий комплекс. – Режим доступу: <http://www.tpp.ks.ua/khersonskij-region/ekonomika-regionu.html>
2. Дефіцит зовнішньої торгівлі товарами України в січні зріс на третину. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1279768-defitsit-zovnishnoji-torgivli-tovarami-ukrajini-v-sichni-zris-na-tretinu.html>
3. Зовнішньоекономічна діяльність та платіжний баланс. – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/ekonomichna-statistika/1748-2-2-zovnishnoekonomichna-diyalnist-ta-platizhnij-balans.html>
4. Про Стратегію розвитку Херсонської області на період до 2020 року. – Режим доступу: <http://khoda.gov.ua/ua/strategiya-rozvitku-2020/1477-ogoloshennya-pro-zbir-idej-proektiv-do-planu-realizatsiji-strategiji-rozvitku-khersonskoj-oblasti-na-period-do-2020-roku>

БРЕНЧМАРКІНГ І ФРАНЧАЙЗИНГ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Постановка проблеми. На освітньому ринку України склалася ситуація, коли пропозиція значно перевищує попит, що змушує вищі навчальні заклади працювати в умовах жорсткої конкуренції, яка постійно підігривається неухильно зростаючими вимогами з боку держави у вигляді щорічного моніторингу ефективності вищих навчальних закладів. Тому, щоб бути конкурентоздатними, ВНЗ мають постійно підвищувати якість освітніх послуг, що визначається рівнем компетентності, громадської позиції, культури і моралі їхніх випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз освітньої практики свідчить про те, що в нашій державі якість освітніх послуг знижується. В Україні лише 38% населення задоволено освітньою системою, порівняно з 57% у Білорусі, 60% в Угорщині, 66% у Польщі, не кажучи вже про розвинуті країни «Великої сімки» (53 % в Японії, 59 % в Німеччині, до 70-71 % у Канаді, США, Сполученому Королівстві, Франції).

Низька якість української освіти стає предметом серйозного занепокоєння вітчизняних роботодавців. Сьогодні за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна подає 89 місце серед 133 країн світу, перемістившись із 69 місця, яке посідала у 2006 році. Лише половина випускників українських університетів де-факто затребувана роботодавцями.

Формулювання завдання дослідження. Суттєве зниження якості освітнього і дослідницького процесів у вищій школі становить серйозну проблему для майбутнього інноваційного розвитку нашої держави, призводить до зниження авторитету української системи освіти на міжнародному ринку, і обумовлює здійснення невідкладних заходів з підвищення ефективності, удосконалення діяльності ВНЗ. Тому завдання статті – виявлення засобів підвищення якості й конкурентоспроможності освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна як і більшість країн світу контролює якість вищої освіти. Система державного контролю якості вищої освіти підтримується процедурою комплексної оцінки діяльності вузів, що поєднує процедуру ліцензування, атестації й державної акредитації.

Проте, як свідчить практика, державний контроль якості освіти не забезпечує в повній мірі задоволення сучасних вимог споживачів освітніх послуг. Підвисити якість вищої освіти за рахунок лише зовнішнього контролю і методів оцінки діяльності вузів неможливо.

На сьогоднішній день існує безліч напрямків підвищення ефективності, удосконалення діяльності організацій. Кожна успішна компанія застосовує власну стратегію, використовуючи нові технології й методи роботи. Після того, як компанія досягла конкурентних переваг, завдяки нововведенням, вона може утримати їх тільки за допомогою постійного поліпшення. Будь-яку компанію, яка припинить удосконалення й упровадження інновацій, відразу ж обійдуть конкуренти [1].

До числа сучасних інструментів, що дозволяють досягти бажаного рівня якості або конкурентної переваги, відносяться стратегічне планування (Strategic Planning), загальний менеджмент якості (Total Quality Management), реінжиніринг бізнес-процесів (Business Process Reengineering), безперервне поліпшення якості (Continuous Quality Improvement), метод збалансованих показників (Balanced Score Card) і багато інших. У цій низці інструментів гідне місце займає метод бенчмаркінгу (Benchmarking).

Бренчмаркінг (brenchmarking) походить від англійських слів bench, що перекладається як рівень, висота, mark – відмітка. Відмітка висоти, початок відліку,

еталонне порівняння, експертний стандарт, що використовується в якості контрольної точки.

Бенчмаркінг визначається як процес виявлення, вивчення та адаптації кращої практики й досвіду інших організацій (зі схожим спрямуванням у своїй країні або за кордоном) для поліпшення власної діяльності [2]. Це удосконалення діяльності відбувається через пошук і застосування найкращих бізнес-практик.

Зазначимо, що бенчмаркінг є не лише інструментом якості, але й «головним інструментом, який дозволяє компанії вибудувати власну стратегію для досягнення найкращих результатів» [3]. Його цінність у тому, що зникає необхідність «винаходити власний велосипед», а з'являється можливість пристосувати і використовувати відомі успішні моделі на «власній дорозі».

Як засіб підвищення якості освіти позитивно зарекомендував себе освітній бренчмаркінг.

Елементи використання бренчмаркінгу в освіті відомі ще з часів відкриття Гарвардського університету (1636 р.) і перших колоніальних коледжів Америки. Ці навчальні заклади були адаптацією моделі англійських коледжів, однак саме адаптацію, а не копію, оскільки навчальні плани, структура організації, фінансування та інші елементи пристосовувалися під конкретні потреби Америки того часу. Пізніше й інші вищі навчальні заклади Америки вибудовували свою діяльність на основі адаптації моделі Гарвардського університету.

Освітній бренчмаркінг, як і бренчмаркінг взагалі, передбачає не лише збір даних для вимірювання, порівнянь, аналізу якості й тенденцій за основними програмами й послугами, порівняння власних досягнень з середніми показниками в освіті на національному рівні, порівняння якості процесів, споживачів освітніх послуг, але й дозволяє розробляти стратегію розвитку навчального закладу відповідно до вимог часу, активізувати діяльність з розробки прогнозів розвитку ситуації, вивчати та адаптувати досвід кращих українських та закордонних вищих навчальних закладів. Потрібно завжди навчатися у кращих і вдосконалювати свою діяльність. Дуже влучно сказала з цього приводу американський фахівець в галузі управління якістю освіти Сюзан Такер: «Якщо ви завжди робите те, що робили завжди, то ви завжди будете мати те, що ви завжди мали» [4].

Розрізняють такі *види бренчмаркінгу*:

- *внутрішній*, коли здійснюється порівняння процесів (продуктів, послуг) всередині організації;

- *конкурентний* – порівняння процесів з конкурентами;

- *функціональний* – порівняння процесів з організацією, що працює в іншій сфері діяльності;

- *узагальнений* – порівняння з організаціями, які вирізняються найкращими у своєму сегменті процесами і підходами.

Для вдосконалення освітньої діяльності вищі навчальні заклади мають застосовувати декілька видів бренчмаркінгу.

Зокрема для пошуку еталону діяльності, що забезпечує високу якість освіти, можна використовувати новий міжнародний рейтинг вузів «U-Multirank» (офіційний сайт: <http://www.umultirank.org>), розроблений Єврокомісією. У рейтингу представлені усі типи вищих навчальних закладів, що порівнюються за 31 індикатором, поєднаних у п'ять категорій: наукова репутація вузу, якість навчання й навчального середовища, міжнародна спрямованість, передача знань і регіональна активність. Він охоплює 1300 вузів з понад як 90 країн світу за такими спеціальностями як машинобудування, електро- і інформаційна техніка, економіка підприємств, фізика, психологія, інформатика, медицина та ін.

Україна у цьому рейтингу представлена 18 університетами. Серед яких:

- *Bogomolets National Medical University;*
- *Donetsk National University;*

- *Kharkiv National University of Radio Electronics;*
- *Kharkiv University of Humanities: People's Ukrainian Academy;*
- *National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»;*
- *National Technical University of Ukraine: Kyiv Polytechnic Institute;*
- *National Technical University: Kharkiv Polytechnic Institute;*
- *National University of Kyiv-Mohyla Academy;*
- *Odessa National Polytechnic University;*
- *Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics;*
- *Sumy State University;*
- *Taras Shevchenko National University of Kyiv;*
- *Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine;*
- *University of Banking of the National Bank of Ukraine;*
- *Uzhhorod National University;*
- *V.N. Karazin Kharkiv National University;*
- *Vadym Hetman Kyiv National Economics University;*
- *National University of Ostroh Academy.*

Виконуючи моніторингову й порівняльну функції, «U-Multirank» відіграє значну роль у конкурентній боротьбі між виробниками освітніх послуг, що врешті-решт призводить до якості освітніх послуг. Він дозволяє усвідомити, що хтось працює ефективніше, а це стимулює власний розвиток і сприяє пошуку нових ідей.

«U-Multirank» дозволяє ефективно здійснити освітній бенчмаркінг з метою вивчення передового освітнього досвіду, його подальшого втілення з метою підвищення якості й удосконалення діяльності вузів. Проте це стосується лише *бенчмаркінгу продукту* (або результату), який вивчає і порівнює лише кількісні, якісні та інші характеристики продуктів і послуг, які є виходом (результатом) певних процесів. Він не дозволяє вивчити усю «кухню» отримання результатів. Цього можна досягти за допомогою *бенчмаркінгу процесу*, який передбачає аналіз факторів і умов, що впливають на те, як це зроблено.

Зазначимо, що в умовах жорсткої конкуренції на освітньому ринку рідко можна здійснити узагальнений бенчмаркінг, тобто відібрати університети, які мають кращі показники в освітньому сегменті й вивчити їх процеси. У цьому разі виникає потреба у застосуванні конкурентного бенчмаркінгу, коли порівняння відбувається з прямими конкурентами, що працюють на місцевому, регіональному або міжнародному ринках. Практика доводить, що потрібно обирати конкурентів, що знаходяться на іншому «рівні» ринку. Наприклад, університети, що працюють на місцевому ринку, можуть обирати для порівняння університети, що працюють на міжнародному рівні. У цьому разі отримані для порівняння дані, будуть більш обґрунтованими.

Освітній бенчмаркінг передбачає відповіді на такі питання:

- 1) Наскільки ми успішні в порівнянні з іншими?
- 2) Наскільки успішними ми хочемо бути?
- 3) Хто досягає успіху краще за всіх?
- 4) Як вони цього досягли?
- 5) Як ми можемо використовувати їх досвід у нашому вузі?
- 6) Як ми можемо стати краще за кращих?

Проте, як відзначалося вище, в умовах жорсткої конкуренції, отримати відповіді на всі запропоновані запитання стає проблематично. Особливо це стосується четвертого запитання, яке стосується бенчмаркінгу процесу. Справа в тому, що багато освітніх програм з підготовки фахівців, що успішно зарекомендували себе на світовому освітньому просторі, є запатентованими. Інформація, що знаходиться у вільному доступі, як правило не дає повного уявлення про процеси, що забезпечують високу якість освітнього

продукту. Вона не є публічною, «відкритою». Тому здійснити бренчмаркінг процесу стає дуже складно.

Одним із шляхів вивчення, застосування й адаптації передового міжнародного освітнього досвіду є освітній франчайзинг, основною функцією якого є поширення визнаного в усьому світі освітнього досвіду, з метою підвищення якості освіти.

Термін *франчайзинг* походить від французького слова *franchise*, що означає «пільга, привілля».

Освітній франчайзинг, як і франчайзинг взагалі, в Україні лише починає розвиватися. Він визначається як угода, за якою головний вуз надає ексклюзивні права на поширення на певній території під своїм брендом освітніх продуктів і послуг іншим вузам в обмін на отримання від них платежів (роялті) за умови дотримання технологій ведення освітнього процесу.

Освітня франшиза (від фр. *franchir* – визволяти) – ліцензія на ведення освітнього процесу, що надається за певну компенсацію (роялті).

Система візівського (освітнього) франчайзинга – встановлений документальний порядок взаємовідносин вуза-франчайзера і вуза-франчайзі.

Вуз-франчайзер – це вуз, що передає іншому вузу право на діяльність під своїм товарним знаком (франшизу) і отримує за це від нього роялті. Зазвичай цей вуз має вагомий статус у сфері освітніх послуг і для забезпечення високої конкурентоздатності франчайзингової системи присвоює їй своє ім'я або товарний знак (бренд).

Вуз-франчайзі – це вуз, що отримує від вузу франчайзера право на діяльність під його товарним знаком і бере на себе зобов'язання дотримуватися стандартів якості і використовувати запропоновані ним методи навчального процесу.

Принципами побудови франчайзингової мережі є:

- висока стандартизація операцій;
- типова організаційна структура;
- узгодженість маркетингових планів;
- жорсткий контроль якості франчайзером;
- тісний контакт;
- постійний обмін інформацією;
- патентна захищеність;
- ексклюзивне право діяльності франчайзі на певній території.

Взаємовідносини в системі вузівського франчайзинга будуються на основі: професіоналізму, рівності, організації системи підвищення кваліфікації, маркетингового забезпечення, підтримки високого статусу вузу-франчайзера, постійного обміну інформацією, планування потенціалу зростання, надання допомоги вузу-франчайзі у розбудові системи навчання з достойною репутацією, підтримка конкретного рівня контролю.

Найбільш активно поширює свої франчайзингові програми австралійські університети – у Китай, Сінгапур, Малайзію, Гонконг, В'єтнам, Індію, ЮАР; а також університети Великобританії: Відкритий Університет, Кембриджський університет.

Відкритий Університет (ВУ) – британський університет відкритої освіти, заснований указом її величності королеви Великобританії в 1969 році. Мета його створення – надати можливість отримати освіту людям, які бажають навчатися в зручному для них місці і в зручний час. Це найбільший університет Великобританії, в якому навчається близько 200000 студентів. Із моменту заснування понад три мільйони студентів пройшли навчання за програмами ВУ.

Відкритий Університет є світовим лідером у дистанційному навчанні і прагне зайняти перше місце у поширенні вищої і післядипломної освіти як у Великобританії так в інших країнах – від США до Сінгапура. Структура університету представлена регіональними офісами у 13 регіонах Великобританії. У світі (за межами Євросоюзу) він представлений через мережу освітніх партнерів (понад 400 навчальних центрів), що

забезпечують навчальний процес за програмою ВУ і навчають близько 150000 осіб. Програми Школи бізнесу ВУ застосовуються в таких країнах як Австралія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Угорщина, Германія, Голландія, Гонконг, Індія, Іспанія, Італія, Португалія, Росія, Румунія, Словаччина, Сінгапур, Франція, Чехія – усього біль ніж 37 країнах.

Передумовою виникнення франчайзингу в українській освіті можна вважати філіальну мережу вищих навчальних закладів. Філія – це територіально відокремлений структурний підрозділ вищого навчального закладу, що утворюється з метою задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання. Філія не є юридичною особою і діє на підставі затвердженого вищим навчальним закладом положення та відповідно до отриманої ліцензії на провадження освітньої діяльності [5]. Філіальна мережа дозволяє поширити ефективні методики навчання; підсилити конкурентну боротьбу в системі регіональної вищої освіти, що призводить до підвищення якості освіти.

Однією з формою освітнього франчайзингу, що знайшов поширення на пострадянському освітньому просторі є створення *альянсів і спільних програм між освітніми навчальними закладами*. Сутність стратегічного освітнього альянсу базується на укладенні договору щодо спільної діяльності декількох партнерів для досягнення певних комерційних цілей, отримання синергетичного ефекту від взаємодії обраних і взаємодоповнюючих ресурсів. Мотивацією до вступу в стратегічний освітній альянс для організацій є збільшення об'єму присутності на ринку; диверсифікація спектра запропонованих послуг.

Яскравим прикладом співпраці в контексті стратегічного альянсу з використанням франчайзинга є програма «Бакалавр бізнес адміністрування», що реалізується Самарським державним економічним університетом, Відкритим Університетом Великобританії й Міжнародним інститутом менеджменту ЛІНК в межах Глобального освітнього альянсу «Global Bachelor of Business Alliance (GBBA)». Така співпраця надає можливість студентам паралельно навчатися на російській мові без виїзду за кордон, поєднує ресурси російських і закордонних вузів, сприяє інтеграції міжнародних освітніх програм з російськими. В межах цієї програми університет надає студенту можливість, окрім диплома вищого навчального закладу своєї країни отримати диплом закордонного вузу, що підвищує статус і компетентність випускників.

Елементи моделі міжнародного освітнього франчайзинга в контексті GBBA наведено на рис. 1.

Міжнародний інститут менеджменту ЛІНК є не лише провайдером за програмою «Бакалавр бізнес адміністрування», але й за програми MBA (Master of Business Administration) Школи Бізнесу Відкритого Університету, які поєднують питання менеджменту, маркетингу, управління фінансами і спрямовані на підготовку топ-менеджерів.

В Україні організацією-франчайзі Міжнародного інституту менеджменту ЛІНК за програмою MBA є Консалтингове бюро «Deerkeeper», яке має свої регіональні центри у Києві і Харкові.

Таким чином, освітній франчайзинг використовується як канал розподілення високоякісних освітніх послуг і є одним з напрямів розвитку сучасного світового ринку освітніх послуг, що забезпечує підвищення їх якості за рахунок використання найкращого освітнього досвіду, зокрема міжнародного.

Рис. 1. Модель міжнародного освітнього франчайзинга в контексті GBVA

Висновки. Однією з можливих і дієвих технологій для підвищення якості й удосконалення діяльності вузів є бренчмаркінг, який визнається як незмінний інструмент виявлення й адаптації найкращого світового освітнього досвіду, найкращої практики та взірців. Засобом здійснення бренчмаркінгу в умовах високої конкуренції є освітній франчайзинг.

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі – підвищення якості української освіти. Запропоновані ефективні засоби розв’язання цієї проблеми – освітній бренчмаркінг і франчайзинг.

Ключові слова: якість освіти, бренчмаркінг, франчайзинг.

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме – повышение качества украинского образования. Предложены эффективные способы решения этой проблемы – образовательный бренчмаркинг и франчайзинг.

Ключевые слова: качество образования, бренчмаркинг, франчайзинг.

Summary. The article is devoted to an actual problem – improving the quality of Ukrainian education. We propose effective ways to solve this problem – educational benchmarking and franchising.

Keywords: quality of education, benchmarking franchising.

Список використаних джерел:

1. Гольдштейн Г.Я. Основы менеджмента [Текст]: учебное пособие / Г.Я. Гольдштейн. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2003 – 252 с.
2. Skelton, Melissa. The Continuing Value of Benchmarking. – APQC, January 2003.
3. Степанов С.А. Менеджмент качества в образовании: проблемы, перспективы [Текст] / С.А. Степанов // Качество, инновации, образование. 2002. – № 1. – С. 49-52.
4. Tucker, Sue. Benchmarking: A guide for educators. – Corwin Press, 1995. – 82 p.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Текст]: офіційне видання. – Видавничий Дім "Ін Юре", 2014. – 164 с.

ВПЛИВ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Постанова проблеми. Вирішення нагальних завдань підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки країни є пріоритетним для розвитку України. Серед першочергових завдань визначають формування політики раціоналізації та ресурсозбереження, впровадження енергоефективних технологій, для здійснення яких важливим є визначення впливу природного чинника на продуктивність сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики впливу кліматичних змін на довкілля й соціально-економічний стан, кількісний та якісний склад використання паливно-енергетичних ресурсів в різних галузях аграрного сектору, а також раціонального використання та охорони природних ресурсів займалися такі вчені, як О. Балацький, Д. Добряк, С. Дорогунцов, М. Зубец, Ю. Івашкевич, Л. Новаковський, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Третяк, М. Хвесик, А. Яцик, Т. Адаменко, Р. Кріст, Дж. Нельсон, Н. Стерн та ін. Проте, на сьогодні ці питання залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

Формування цілей статті. Розгляд раціоналізації використання природних ресурсів у сфері агровиробництва при комплексному вивченні дозволить провести аналіз всіх природних чинників та визначити їх вплив на ефективність та продуктивність сільськогосподарського виробництва. Лише за умови переходу на заощадження ресурсів у агровиробництві, раціональному та дбайливому природокористуванні можливе уникнення глобальних ризиків техногенного й антропогенного характеру, а також виходу аграрного сектору країни з кризової ситуації.

Виклад основного матеріалу. Збалансована та діюча система організаційно-економічних, технологічних, нормативно-правових, екологічних, інноваційних заходів, які спрямовані на раціональне використання природних, матеріальних, трудових, енергетичних, фінансових та комунікаційних ресурсів підприємства з метою отримання якісної, різнобічної, конкурентоспроможної продукції, є головною направляючою в ресурсозберігаючій та енергозберігаючій діяльності.

Процес виробництва у сільському господарстві докорінно відрізняється від промисловості. Адже кінцевий результат в промисловості залежить від професіоналізму людини та наявності необхідної, якісної сировини, а кінцевий результат агровиробництва залежить від багатьох факторів, головним з яких вважається природний [3]. Він не лише характеризує природне середовище та умови для виробництва сільськогосподарської продукції, а також відіграє суттєву роль у досягненні позитивного очікуваного кінцевого результату.

Існує багато факторів, які впливають на собівартість майбутнього врожаю. Їх можна розділити на три основні групи. Перша включає в себе організаційно-технічні умови господарювання, куди відносяться загальна площа, місце розташування, наявність лісосмуг, діюча меліораційна система, адже зрошувані землі дають близько 30% продукції рослинництва, та загальний стан поля. Не менш важливим є забезпеченість процесу виробництва висококваліфікованими кадрами та необхідною технікою, наявність якісної дорожньої мережі та діючих складів для зберігання вирощеної продукції. Друга група включає біологічні особливості сільськогосподарських культур, рівень та можливість проведення агротехнічних заходів, якісний стан ґрунтів, засміченість бур'янами, склад і стан меліоративних споруд, забезпеченість високоякісними добривами, засобами захисту рослин та паливо-мастильними матеріалами [2]. До третьої групи відносять показники, які

характеризують природні умови та впливають на строки проведення польових робіт: кількість, час та інтенсивність атмосферних опадів протягом року, зміни температурного режиму повітря та ґрунту, силу та направленість вітру, сумарну сонячну радіацію, ймовірність виникнення засух, заморозків, ерозії ґрунту. Важливим є те, що на фактори перших двох груп піддаються коригуванню за допомогою технічних засобів, меліорації, селективними шляхами, а фактори третьої групи залежать тільки від природних умов і вплинути на них практично неможливо. Таким чином, показники, що характеризують вплив факторів першої і другої групи, можна враховувати для усіх регіонів з подібними природними умовами, а показники, що належать до третьої групи, слід застосовувати індивідуально для кожного населеного пункту. Зменшення землезабезпеченості на кожну людину компенсується підвищенням ефективності використання продуктивних земель [5]. Щорічно майже на 1,5% збільшуються площі зрошуваних земель, зростає застосування хімічних добрив. Згідно з прогнозами до 2020 року обсяги споживання продуктів харчування зростуть більш, ніж на 30%, що має збільшити погоктарний вихід продукції на 25%. Тому для отримання хорошого врожаю особливо важливим є постійне піклування про стан земель, своєчасне внесення органічних та мінеральних добрив, знищення бур'янів, нівелювання кислотності, використання інтенсивних технологій, дотримання екологічно безпечних сівозмін. Землі, виснажені соняшником, ріпаком та іншими важкими культурами слід виводити із активного сільськогосподарського обігу та переводити у пасовища та сіножаті, це дасть змогу зменшити витрати на нераціональне землекористування [1]. Важливим чинником розвитку сільського господарства є зростання попиту на продукцію, яка виробляється з мінімальним застосуванням хімічних засобів, екологічно небезпечних паливо-мастильних матеріалів та відсутністю генетично модифікованих організмів. Поки що обсяги продажу органічної продукції не перевищують 1,5-2%, а органічні землі становлять менше 1% світових сільськогосподарських угідь. При розміщенні та спеціалізації галузей сільського господарства визначальною є потреба сільськогосподарських культур у певних природних умовах, таких як якість ґрунтів, кількість атмосферних опадів, відповідний температурний режим. Крім того, чим вибагливіша культура, тим вужча географія її розповсюдження. Наприклад, виноград, чай, цитрусові можуть вирощуватися лише у південних регіонах, а ось ячмінь, пшениця, жито, соняшник, картопля мають розташування на всій території України. У тваринництві основною умовою розвитку є достатня кількість кормів, тобто наявність пасовищ, їх розміри, склад та тривалість використання, можливість вирощування та заготівлі на зиму, що і обумовлює вплив природного фактору на розміщення тваринницьких комплексів. Серед основних економічних та соціально-демографічних факторів, що впливають на спеціалізацію сільського господарства слід виділити наступні: регіональні особливості структури споживання, співвідношення між міським та сільським населенням (як з боку споживачів так і з боку виробників), розмір та місце розташування господарств по відношенню до місць збуту, переробки та зберігання, наявність та можливість використання транспортних засобів та сільгосптехніки, застосування енергоощадних технологій та альтернативних видів палива, міжрегіональні зв'язки, система показників економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, наприклад, такі, як рентабельність виробництва, валова продукція та валовий дохід на одиницю земельної площі і одиницю матеріальних та трудових витрат, використання у виробництві досягнень науки та техніки, проведення маркетингової політики, обізнаність у сфері фінансово-кредитного та податкового законодавства. Враховуючи вищенаведені фактори, галузі сільського господарства розподілилися наступним чином: у північних та центральних районах перевагу віддають вирощуванню винограду, соняшнику, садівництву та скотарству, у південних областях - баштаним, сої, ріпаку, винограду та вівчарству, у лісостепу переважно вирощують цукровий буряк, зерно та картоплю, а також виробляють яловичину та молоко, на Поліссі пріоритетним є скотарство, льонарство та картоплярство. У гірських та передгірських районах Карпат

провідною галуззю є скотарство та вівчарство. Загальна площа чорнозему у світі становить близько 180 млн. га. При цьому, третина сільськогосподарських земель Європи і четверта частина світових запасів чорнозему знаходяться саме в нашій країні. За розрахунками вчених Україна в змозі задовольнити потреби у харчуванні 300 млн. чол. населення, що в 6,6 раз перевищує населення України. Проте, серед основних продуктів харчування в достатній кількості українці вживають лише хліб та хлібобулочні вироби, а споживання м'яса і м'ясопродуктів на 17,5% менше, ніж у Росії, на 69% - ніж у Німеччині та більш як вдвічі менше, ніж у США. Отже, враховуючи необхідність збільшення виробництва сільгосппродукції у зв'язку із зростанням кількості населення світу та необхідністю задоволення його потреб у продуктах харчування, конче необхідним є вибір оптимальних структури та розмірів посівних площ, науково-обґрунтованих сівозмін, раціоналізації у поєднанні галузей рослинництва та тваринництва; використання високопродуктивних та стійких до несприятливих природних умов сортів у рослинництві; застосування прогресивних, інноваційних й ресурсозберігаючих технологій землеробства; оновлення сільгосптехніки й відповідно використання якісних та ефективних паливо-мастильних матеріалів з найменшими викидами продуктів переробки в навколишнє середовище. Щороку в світі внаслідок ерозії з сільськогосподарського обігу вилучається 7 млн. га ґрунтів, і незважаючи на те, що ерозія - це природний геологічний процес, інтенсивна господарська діяльність людини прискорює цей процес в 2-2,5 разу. За десятиліття верхній родючий шар ґрунту виснажується зі швидкістю 7%. За розрахунками вчених вже втрачено 2 млрд. га колись продуктивних земель. Тому особливо важливим завданням є запобігання нанесенню шкоди ґрунтам, охорона їх від виснаження, забруднення та деградації. Негативний вплив необхідно розраховувати у короткостроковій так довгостроковій перспективі. Так, як головними причинами розвитку ерозії є науково-необґрунтоване та нераціональне використання земельних ресурсів, застарілої техніки та неякісних паливо-мастильних матеріалів, необхідно на законодавчому рівні посилити контроль за здійсненням агротехнічних, меліоративних, гідротехнічних заходів охорони ґрунтів. Пошкодженим ґрунтам надати час на їх повне відновлення. Для покращання родючості ґрунтів та регулювання балансу гумусу на оброблюваних землях необхідно вчасно та в достатній кількості вносити мінеральні добрива, а також заорювати в ґрунт післязжнивні рослинні рештки. Зважаючи на те, що за останні 40 років площа оброблюваних земель зросла лише на 10%, задоволення зростаючих потреб населення в продовольстві лише в незначній кількості можливе за рахунок розширення посівних площ, більша ж частина забезпечуватиметься за рахунок інтенсифікації сільського господарства. Тому раціональне використання земель, формування економічної родючості, використання екологічно безпечних паливно-мастильних матеріалів, підвищення культури землеробства - є головними пріоритетами в економічній безпеці агровиробництва [4].

Зважаючи на те, що в Україні близько 15 млн. га. орних земель знаходяться у зонах недостатнього та нестійкого зволоження, значне місце у забезпеченні продуктивного агровиробництва займає наявність діючої меліоративної системи. Аналізуючи врожайність сільськогосподарських культур на зрошуваних землях та на землях без поливу, можна дійти висновку, що зрошення в декілька разів покращує не тільки кількісні, але і якісні показники продукції рослинництва, дає змогу бути незалежним від природного фактора. Беручи до уваги, що природне зволоження поступово зменшується з північного заходу на південний схід, вирощування таких вологолюбних культур, як льон, картопля, цукрові буряки найбільш доцільним є на Поліссі і в Лісостеповій зоні, де кількість опадів за рік навіть перевищує норму, а ось на півдні України без постійного зрошення отримання хороших врожаїв практично неможливе. За підрахунками фахівців, а також за даними державної служби статистики урожайність на зрошуваних землях перевищує урожайність на землях без поливу по зерновим культурам на 50, 1%, по цукровому буряку - на 16,9%, по соняшнику - на 22,4%, по овочам відкритого ґрунту - на

129,2%), по винограду - на 69,2%. Для попередження вторинного знесолення ґрунтів через вимивання кальцію, солонцюватості та інших негативних наслідків впливу кліматичних умов на урожайність, найбільш ефективним є застосування зелених добрив, а також хімічна, біологічна, агротехнічна, гідротехнічна, та комплексна меліорація. Враховуючи те, що співвідношення тепла і вологи значно відрізняються по регіонам, для повного визрівання деяких сортів сої, соняшника, кукурудзи, ріпаку, абрикосів, персиків, винограду найсприятливішими є південні області України, а також низовини Закарпаття. Тому науково-обґрунтовані розміщення та спеціалізація галузей сільського господарства відіграють провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Отже, раціональне використання природних ресурсів, стабільне забезпечення населення продуктами харчування, використання якісних паливо-мастильних матеріалів, проведення природоохоронних заходів, створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності людини - невід'ємна умова стабільного економічного та соціального розвитку України.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку усі галузі аграрного сектору вважається досить перспективними. Особливо прикро, що маючи величезний природно-ресурсний потенціал, в Україні недостатньо системних, законодавчих, адміністративних заходів щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів. Крім того, зростають такі негативні тенденції, як скорочення сівозмін і відведення землі під пар, формування екологічно несприятливих агроландшафтів, звуження спеціалізації аграрного виробництва.

Анотація. Серед безлічі факторів, які впливають на продуктивність аграрного сектора економіки України особливе місце належить природно-ресурсному потенціалу. Теплові, водні та земельні ресурси визначають територіальне розміщення, спеціалізацію та напрями агровиробництва.

Ключові слова: продуктивність, сільськогосподарські угіддя, спеціалізація, продовольча безпека, організаційно-технічні умови, природні фактори.

Аннотация. Среди многих факторов, которые влияют на продуктивность аграрного сектора экономики Украины особое место занимает природно-ресурсный потенциал. Тепловые, водные и земельные ресурсы их количество и качественный состав определяют характер, сроки и виды агротехнических работ, виды технологий, формируют научные подходы к производственному направлению и специализации сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: производительность, сельскохозяйственные угодья, специализация, продовольственная безопасность, организационно-технические условия, природные факторы.

Summary. Among the many factors that affect the productivity of the agrarian sector of economy of Ukraine a special place belongs to natural resource potential. Heat, water and land resources are defined by geographic location, specialization and direction of agricultural production.

Key words: productivity, agricultural lands, specialty, food security, organizational and technical conditions, natural factors.

Список використаних джерел:

1. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їх раціональне використання: [Методичні рекомендації] / за ред. В.Ф.Сайка.-К.: «Аграрна наука», 2000.-37 с.

2. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретико-методологічний аспект / Ю.Я.Лузан // Економіка АПК.-2011.-№ 2.-С. 3-12.
3. Кобзев І.С. Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України /І.С.Кобзев [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_1012/KOBZEV.pdf.-С.5
4. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель: [Навч. посібник] / П.П. Надточій, Т.М. Мислива, В.В. Морозов та ін.; за заг. ред. П.П.Надточія, Т.М. Мисливої.-Житомир: Видавництво «Державний агроекологічний університет», 2007.-С. 58-63.
5. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин /М.М.Федоров // Економіка АПК.-2011.-№ 7.-С. 55-60.

УДК: 338.487 (477.64)

Марченко О.А., Іванова В.М., Хрущ Ю.М.

СУЧАСНА ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Здійснення регіональної політики в галузі туризму ґрунтується на визнанні культурного розвитку України як одного із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, невід'ємної складової розвитку України. Тому на рівні регіону, особливо в останні роки, приділялася увага щодо консолідації зусиль влади, промисловців, підприємців, усього населення області для створення здорового духовного простору.

Головною метою цієї політики проголошено:

- упровадження державної культурної політики в регіоні;
- виконання обласних цільових галузевих програм;
- забезпечення певного мінімуму культурних послуг для всіх верств населення;
- збереження народних мистецьких традицій, етнокультурного розмаїття;
- підвищення масової культури, її орієнтація на моральні та духовні цінності.

Огляд останніх досліджень. Необхідно відзначити, що тривалий час у вітчизняній практиці господарювання та науці сприйняття туризму як галузі мало другорядний характер. Закон України «Про туризм» був прийнятий тільки у 1995 р. Увага з боку вчених-економістів до обґрунтування його розвитку, трансформації та удосконалення структури галузі також не була проявлена належним чином. Туризм з огляду на його регіональну специфіку досліджували переважно географи. Насамперед, це О.Бейдик, О.Любіцева, І.Смаль та ін. У 2000- х роках активний інтерес до вирішення проблеми галузі почали проявляти вчені-економісти: М.Мальська, О.Сарапіна, Л.Черюк та ін.

Формулювання завдання дослідження. Головним завданням дослідження є надання сучасної оцінки ресурсного потенціалу туристичної галузі Запорізької області.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи ресурсний потенціал туристичної галузі необхідно відзначити, що Запорізька область має дуже потужний та різноманітний потенціал, щодо розвитку туристично-рекреаційної індустрії, представлений природними, культурно-історичними та соціально-економічними ресурсами. В Запорізькій області функціонує 21 музей державного підпорядкування із загальною кількістю близько 330,0

тис. предметів основного фонду. З 2006 р. надійшло 8061 нових експонатів, проведено 146 виставок за різною тематикою: "Болгарська хата", "Різдвяна", "Анна Франк. Уроки історії", "Розгойдані дзвони пам'яті", "Природа. Людина. Натхнення" тощо.

У музеях побувало 553,4 тис. відвідувачів, надано послуг на 1055,45 тис. грн. Музеї, як діють відповідно до законів України "Про музеї та музейну справу", "Про охорону культурної спадщини", є привабливими для туристичного відвідування. Але більшість музейних експозицій тематично складні та створені за застарілими методологіями і технологіями. У регіоні налічується 513 бібліотек, загальна кількість читачів складає 590,5 тис. осіб. Кількість бібліотечних фондів налічує 9365,0 тис. примірників.

Установи культури клубного типу представлені парками культури та відпочинку, центрами дозвілля, палацами та будинками культури, сільськими клубами. За 2014 р. проведено понад 50 тисяч культурно-мистецьких акцій. При клубних установах працює 3,5 тис. творчих формувань, в т. ч. 1,5 тис. дитячих, які об'єднують майже 57,0 тис. учасників, з них 50% дітей та підлітків [1].

Кінообслуговування населення області забезпечують 24 демонстратори (12 кінотеатрів, 12 сільських кіноустановок). Триває формування мережі підприємств обласної кіногалузі недержавної форми власності. Функціонує обласна філармонія, 3 обласних та низка міських театрів (український музично-драматичний, театр юного глядача, театр ляльок, театр-лабораторія "Ви", театр-кабаре "Александровський уезд" тощо). Підтримуються академічні напрями мистецтва та упроваджуються новаторські підходи до виконання театральних творчих завдань.

Запорізький край винятково багатий на пам'ятки історії та культури. На державному обліку перебуває 8031 історико-культурних пам'яток, в т. ч. 1677 - історії, 6276 - археології, 78 - монументального мистецтва [1].

До Державного реєстру національного культурного надбання України внесено 18 пам'яток області: 8 пам'яток археології (надзвичайні пам'ятки світового значення - залишки давніх стоянок, поселення, городища, поховальні комплекси, кургани, ґрунтові могильники Канат-Могила та Поповські могили у Бердянському районі; Куляб-Могила у Михайлівському, Солоха та Мамай-гора у Кам'янсько-Дніпровському, Цимбалові могили у Великобілозерському районах, а також археологічний комплекс пам'яток "Лиса Гора" у Василівському районі та 3 пам'ятки історії (включаючи Дніпрогес). Є також 3 заповідники: Національний заповідник "Хортиця", державний історико-археологічний музей-заповідник "Кам'яна Могила" (м. Мелітополь), історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" (м. Василівка).

Острів Хортиця (м. Запоріжжя) - унікальна комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до ХХ століття, всесвітньо відома як колиска Запорізького козацтва та осередок першої у світі демократичної республіки.

З давніх часів Хортиця набула значення духовного, державного і політичного символу Українського народу. Саме на Хортиці збиралися давньоруські князі, щоб, об'єднавшись, боротися зі своїми ворогами. Острів Хортиця став колискою українського козацтва, оплотом запорізьких вольностей та уособленням національного духу. Запорізька Січ - унікальне явище в історії нашої країни і всього людства. Після затвердження як військово-політичного центру українського козацтва, вона згодом перетворилася на столицю найдемократичнішої для свого часу козацької республіки й відіграла значну роль у формуванні військових, політичних, господарських і культурних засад української державності.

Історико-культурний комплекс "Запорізька Січ" покликаний стати моделлю військового та адміністративно-політичного центру запорізького козацтва, який даватиме повну уяву про матеріальну і духовну культуру запорізького козацтва упродовж історичного періоду його існування. Комплекс "Запорізька Січ" поєднує музейно-експозиційні та рекреаційні об'єкти.

На території заповідника знаходиться державний геологічний заказник "Дніпровські пороги" загальною площею 1383 гектари, який належить до природно-заповідного фонду України. Унікальною особливістю є те, що на острові представлені ландшафти всіх географічних зон України - від степової до гірської. З 1052 видів вищих рослин 657 належать до дикорослих аборигенів, 11 з них занесено до Червоної книги України, 41 - реліктові та ендемічні рослини.

Державний історико-археологічний заповідник "Кам'яна Могила" (Мелітопольський район): на території 15 га заповідника знаходиться пісковий пагорб площею 3 га, який є унікальною пам'яткою стародавньої історії та культури. У гротах та печерах цього пагорбу, яких на сьогодні відкрито 60, було знайдено петрогліфічні комплекси - унікальні зразки первісного мистецтва віком до 14 млн. років.

Історико-архітектурний заповідник "Садиба Попова" (Василівський район) - диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, побудований у 1884 р. Аналогів високоякісного мурування стін з цегли, за свідченнями фахівців, немає ні в Україні, ні взагалі в Європі.

Заповідник "Кам'яні Могили" (Розівський район) засновано 5 квітня 1927 р. як особливу природоохоронну територію місцевого значення. Його площа складає близько 400 га, з них 300 га у складі Донецької області і 100 – Запорізької. Зараз він є одним із чотирьох відділів Українського державного степового природного заповідника, підпорядкованого Президії НАН України. Район урочища "Кам'яні Могили" у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним [2].

Далеко за межами України відомі також нерухомі речові пам'ятки із числа археологічних знахідок курганів Кам'янського городища, меморіальні місця, пов'язані зі всесвітньо відомими історичними постатями Нестора Махна, Дмитра Донцова та ін. Додає регіону позитивного туристичного іміджу унікальна споруда греблі Дніпрогесу та органічно пов'язаний з нею район Запоріжжя, спроектований всесвітньо відомими архітекторами братами Весненими.

За сприяння управління культури і туризму облдержадміністрації в області стало традиційним проведення різноманітних фестивалів, конкурсів обласного, всеукраїнського, міжнародного значення: І Міжнародний юнацький конкурс піаністів Володимира Віардо; Всеукраїнський фестиваль дитячого та юнацького виконавського мистецтва "Акорди Хортиці"; Всеукраїнський фестиваль дитячої естрадної творчості "Топ-Топ"; регіональний конкурс на вищу театральну нагороду Придніпров'я "Січеславна - 2006"; обласний фестиваль народної хореографії ім. Ю. Большакова; обласний пісенно-поетичний фестиваль "Мамині джерела", Всеукраїнський фестиваль мистецтв національних культур "Ми - українські", Всеукраїнський фестиваль народного мистецтва "Хортиця" за участю провідних мистецьких колективів України, відбірковий тур Всеукраїнського фестивалю сучасної пісні та популярної музики "Червона Рута" тощо [2].

Запорізька область має унікальне економіко-географічне положення. Південні кордони області омиваються водами Азовського моря, берегова лінія якою в межах області перевищує 300 км. Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5% території України. Протяжність з півночі на південь становить 208 км, а зі сходу на захід - 235 км. Є досить розвинута система залізничного, автомобільного, водного та авіаційного сполучення.

Клімат - помірно-континентальний, характеризується чітко означеною посушливістю. Середньорічні температури: літня - +22 С, зимова - -4,5 С. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів; рівень опадів становить 448 мм. Такі природнокліматичні умови дозволяють вирощувати в області майже всі сільськогосподарські культури, отримуючи високі врожаї, а також максимально сприяють розвиткові курортно-туристичної діяльності.

Територія Запорізької області поділена на два водозабірних басейни: басейн ріки Дніпра і басейн Азовського моря. Басейн р. Дніпра (третьої за величиною ріки в Європі) охоплює північно-західну частину області та складається з Каховського й Дніпровського водосховищ, трьох середніх річок (річки Молочної, Конки, Гайчура) і 118 малих річок з 28 водосховищами та 849 ставками. Басейн Азовського моря омиває південно-західну частину Приазовського взгір'я і східну частину Причорноморської низини; практично всі відтоки басейну відносяться до малих. Найбільші серед них - річки Молочна, Берда, Збиточна та Великий Утлюк.

Водні ресурси р. Дніпра є основним джерелом водопостачання на промислові об'єкти області, враховуючи такі енергетичні гіганти, як Запорізька атомна електростанція й Запорізька теплова електростанція, забезпечення питною водою близько 50% населення області (у перспективі - до 90%), зрошування земель та задоволення інших потреб. Крім того, р. Дніпро є джерелом електроенергії: працює Дніпровська гідроелектростанція. Дніпро також використовується як транспортна артерія й цінний курортно-рекреаційний ресурс.

Північна частина Азовського моря розглядається як ціннісна рибогосподарська та рекреаційна зона області. Узбережжя багате на мінеральні лікувальні ресурси: лікувальні грязі (озера "Велике" та "Кирилівське"), мінеральні води ("Бердянські" та "Кирилівські"). Родовищемінеральної води "Бердянське" розташоване на території курорту "Бердянськ" і включає ділянки "Лазурний", "Бердянськ", "Нива", "Азов-1" і "Азов-3". На родовищі використовуються ропні і високомінералізовані води для бальнеологічних цілей зовнішнього застосування.

Родовище "Кирилівське" розташоване на території санаторію "Кирилівка". На родовищі використовуються ропні води і води середньої мінералізації. Запаси ропних вод затверджені в кількості 699 м³/доб., середньої мінералізації - 360 м³/доб. Водовідбір відповідно складає по 7 м³/доб. Значні запаси мінеральних лікувальних ресурсів дозволяють розвивати на узбережжі Азовського моря в Запорізькій області курортно-оздоровчу зону [2].

У межах області розвідані та використовуються мінеральні води і лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. В оздоровчих і лікувальних цілях широко використовується озокерит та спелеотерапія. М. Бердянськ, м. Приморськ і смт. Кирилівка користуються великою популярністю у курортників. Всього на Азовському узбережжі та в акваторії р. Дніпра функціонує близько 600 оздоровчих закладів. У багатьох районах створено садиби зеленого туризму [1].

У загальній кількості оздоровчих закладів 66 % перебувають у колективній власності, 20,6 % - у державній, 5,7 % - у комунальній та 7,7 % - у приватній. Причому в останні роки питома вага оздоровчих закладів, що знаходяться у приватній власності, збільшується. В цілому це позитивно впливає на поліпшення якості послуг, але призводить до подорожчання вартості відпочинку [1].

Рекреаційний та туристичний потенціал Запорізького Приазов'я створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства. Нині ця територія є рекреаційним резервом і перебуває на етапі екстенсивного освоєння. На розвиток рекреаційної сфери значно вплинула загальна криза в господарстві країни. Нестача коштів у більшості населення на відпочинок та оздоровлення призвела до скорочення кількості рекреаційних закладів чи неповного їх завантаження.

Сьогодні йде процес становлення як функціональної, так і територіальної структури Північного Приазов'я. Основним елементом ієрархічної системи територіальної структури Запорізького Приазов'я є курорт. У межах Запорізького Приазов'я сформовано три курорти: "Бердянськ", "Кирилівка" та "Приморськ".

Вони мають вигідне географічне положення і сприятливі природні передумови для організації рекреаційної діяльності. Так, розміщений на південному сході Запорізької області, Бердянський грязьовий приморський курорт територіально об'єднує

Бердянську косу з її кореневою частиною, курортну зону м. Бердянська, а в перспективі може приєднати Луначарські і Новопетровські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення, розташовані відповідно на захід та на схід від меж міста.

Кирилівський бальнеокліматичний грязьовий курорт знаходиться на південному заході Запорізької області і територіально об'єднує селище міського типу Кирилівка, коси Пересип і Федотова. На території курорту, що займає площу 203,3 га, переважає оздоровчий сезонний відпочинок дітей і дорослих, що здійснюється в 113 рекреаційних установах загальною місткістю 19,9 тис. людей.

Розширення території курорту "Кирилівка" можливе за рахунок непридатних і малоприсаєднатих сільськогосподарських угідь (900 га). Це дозволить територіально охопити курортом Молочний лиман, що є джерелом мулових і сульфідних грязей. Серед соціально-економічних передумов найбільш сприятливою для розвитку рекреації в межах курорту є достатньо розвинена транспортна інфраструктура. У межах території курорту "Кирилівка" можна виділити такі зони: район селища Кирилівка представлений 10 базами відпочинку, дитячими оздоровчими установами, санаторієм "Кирилівка", розрахованим на одночасне лікування 2,1 тис. людей; коса Пересип представлена 60 базами відпочинку на 12,2 тис. людей; спортивна база на косі Федотова представлена 129 закладами на 12,7 тис. людей; зона Радивонівських рекреаційних угідь для оздоровчого відпочинку 3,4 тисяч дітей у селі Богатир та 1,1 тис. дорослих [1].

Приморський оздоровчий курорт місцевого значення розташовано на півдні Запорізької області. Він налічує 24 оздоровчі заклади для дорослих на 7,545 тис., та 7 дитячих оздоровчих закладів на 2,320 тис. [1].

Степанівські, Чкалівські і Ботієвські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку розташовані поблизу м. Мелітополя на території Приазовського адміністративного району між Кирилівським і Приморським курортами. Маючи вигідне географічне положення, сприятливі природні рекреаційні передумови, функціонально вільні, непридатні і малопродуктивні для ведення сільського господарства землі, вони можуть існувати, освоюватися самостійно - поза курортом.

Особливу роль у туристичному та готельному бізнесі відіграє глобальна мережа Інтернет, що дозволяє створення регіональних інформаційних порталів туристично-рекреаційного призначення. Верховна Рада України 11 січня 2005 р. прийняла Закон України "Про оголошення лікувально-оздоровчої місцевості м. Бердянська Запорізької області курортом державного значення". Незважаючи на все це, хижацьке використання природних ресурсів загрожує швидким виснаженням їх. Така ситуація зумовлена відсутністю:

- Державного кадастру природних територій курортів України та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
- нормативно-правових актів про визначення природних територій курортами державного та місцевого значення зі встановленням їх меж та зон санітарної охорони;
- затвердженої відповідно на державному й регіональному рівнях медичної спеціалізації курортів;
- затвердженої та скорегованої містобудівної документації на більшості курортних територій;
- державного моніторингу курортних територій;
- достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних і протизсувних робіт, що загрожує руйнуванням частини прибережних територій та пляжів;
- державного нагляду і контролю за дотриманням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні унікальні природно-оздоровчі ресурси використовуються неефективно, існує тенденція до їх руйнування і знищення);

- диференційованих тарифів плати за користування природними лікувальними ресурсами у залежності від їх цінності тощо.

Чинники, що є передумовою або джерелом виникнення проблемних ситуацій:

- останніми роками відбувалося стабільне зниження рівня народжуваності та зростання смертності, що призвело до збільшення від'ємного природного приросту населення. Очевидно, що в найближчому майбутньому потенційний попит на внутрішній туризм зменшиться;

- охорона історичних пам'яток забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, що не задовольняє нагальні потреби утримання і не забезпечує доступності цих пам'яток для громадськості та проведення науково-дослідних розробок;

- високий ступінь техногенного навантаження на область негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. Залишається гострою ситуація у сфері поводження з відходами, що у великих обсягах щорічно утворюються, розміщуються та накопичуються на території області. Інтенсивний розвиток галузі ще більше загострить цю проблему; на Запорізькій АЕС збудовано у 2001 р. сухе сховище відпрацьованого ядерного палива СВЯП, яке вирішило проблему його збереження на 50 років. З уведенням сховища в дію держава щорічно заощаджує десятки мільйонів доларів. Головний ефект його використання - збереження найпотужнішої у Європі атомної станції у складі діючих електростанцій України. Але це значно зменшує інвестиційну привабливість рекреаційних угідь області, особливо в іноземних інвесторів.

Запорізька область посіла 4 місце у країні за кількістю викидів від стаціонарних джерел забруднення (підприємств) - 233,5 тис. т. Це пов'язано, передусім, із розміщенням у регіоні промислових об'єктів таких екологічно небезпечних видів економічної діяльності, як металургійна, хімічна, у т.ч. нафтопереробна промисловість, видобування металевих руд, виробництво електроенергії тощо. Особливу тривогу викликає екологічний стан узбережжя Азовського моря в курортній зоні (с. Кирилівка та Алтагірське урочище), де відсутнє водовідведення оздоровчих закладів [2].

Вже більше 30 років ці зони не мають власних очисних споруд каналізації. Відсутність централізованого водовідведення та елементарних умов у місцях зосередження відпочивальників призвело вже до значних забруднень прибережної смуги, що може призвести до повної втрати цінного рекреаційного ресурсу. У цілому, води Азовського моря на території Запорізької області згідно з комплексною оцінкою класифікуються як брудні.

Відсутні прісні води уздовж узбережжя Азовського моря в межах Якимівського і Приазовського районів. Питне водопостачання залишається найгострішою проблемою для басейну Азовського моря як у кількісному, так і в якісному розумінні. Через відсутність джерел питної води в південній частині області, у тому числі в оздоровчих зонах узбережжя Азовського моря, створюється незадовільна епідеміологічна ситуація, що ставить під загрозу здоров'я населення та відпочивальників.

Висновки. На жаль, більшість рекреаційних ресурсів не є самовідтворювальними. Саме тому на регіональному рівні потрібні цілеспрямовані дії, спрямовані на підвищення якості життя і в тому числі – на розвиток рекреації.

До компетенції місцевої влади належать: безпосереднє фінансування природоохоронної діяльності, чіткий контроль за використанням уведення в дію природоохоронних об'єктів і потужностей за рахунок усіх джерел фінансування, допомога в раціональному використанні об'єктів соціальної сфери підприємств регіону, сприяння розвитку малого підприємництва у сфері оздоровчих послуг тощо. Держава підтримує активізацію роботи щодо створення нових євро регіонів, а саме: реалізовуватиметься діяльність, яка сприятиме розвитку туристичного руху в прикордонній сфері шляхом проведення взаємної промоуції туристичних атракцій, туристичної інформації у прикордонних районах, ліквідації бар'єрів, що обмежують

туристичний рух. У рамках цього напрямку можна ставити завдання щодо розбудови Приазовського курорту спільно з суміжними областями.

Анотація. У статті проведено дослідження ресурсного потенціалу туристичної галузі Запорізької області. Надана сучасна оцінка функціонування. Виявлені існуючі проблеми.

Ключові слова: ресурсний потенціал, туристична галузь, економічний регіон, економічна оцінка, курорт.

Аннотация. В статье проведено исследование ресурсного потенциала туристической отрасли Запорожской области. Предоставлена современная оценка функционирования. Выявлены существующие проблемы.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, туристическая отрасль, экономический регион, экономическая оценка, курорт.

Annotation. In the given article the study of the resource potential of the tourist sector of Zaporozhe region has been conducted. The present economic evaluation of its functioning has been given. The existent problems have been identified.

Key words: resource potential, tourist sector, economic region, economic evaluation, resort.

Список використаних джерел:

1. Статистичний щорічник Запорізької області за 2014 рік / Головне управління статистики у Запорізькій області. – Запоріжжя, 2015. – 516 с.
2. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. – Херсон: Айлант, 2014. – 344с.

УДК 633.844 : 631.5 (477.72)

Жуйков О.Г.

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ХІМІЧНОГО ЗАХИСТУ РОСЛИН

Постановка проблеми. Останнім часом в практиці вітчизняного агровиробництва простежується неабиякий інтерес сільгосптоваровиробників до високорентабельних сільськогосподарських культур родини *Капустяні*, проте окремі з них (насамперед, озимий ріпак) за очевидного перенасичення сівозмін негативним чином впливають на загальний рівень родючості та фітосанітарний стан ґрунтів. Відтак, опрацьована система хімічного захисту рослин в комплексі із об'єктивною економічною оцінкою розроблених агрозаходів є дієвим важелем популяризації культур в Південному Степу.

Огляд останніх досліджень. Зважаючи на фрагментарність досліджень зональних технологій вирощування видів гірчиці в Україні, результатів системного вивчення економічних аспектів як загальних технологій її виробництва, так і окремих агротехнологічних блоків (зокрема, захисту рослин) в науковій літературі майже не зустрічається.

Завдання дослідження. Зважаючи на вищенаведене, завданням наших наукових досліджень був системний аналіз з позицій економічної доцільності складових блоку догляду за рослинами (хімічних захист від комплексу шкочинних біологічних видів) адаптивних зональних технологій виробництва товарного насіння гірчиці сарептської (ярої та озимої форми), білої та чорної за їх вирощування в незрошуваних умовах Південного Степу України.

Результати досліджень. Основою аналітичних досліджень з визначення загальної економічної ефективності та окремих її показників слугували технолого-економічні карти вирощування товарного насіння гірчиці в перерізі різних видів даної культури та технологій. До складу прямих витрат на вирощування гірчиці увійшли наступні статті: оренда земельних паїв, оплата праці, вартість паливно-мастильних матеріалів, насінневого матеріалу, добрив (твердих туків та РКМД), пестицидів, амортизація, поточний ремонт, меліоративні заходи, інші прямі витрати, фіксований податок та нарахування. В залежності від виду культури, технології вирощування, середньої багаторічної врожайності була розрахована собівартість одиниці продукції, вартість валового збору з 1 га, прибуток та рентабельність.

В якості кращих із запропонованих технологій вирощування гірчиці, за критерієм величини врожайності товарного насіння і мінімальних виробничих витрат на одиницю продукції, нами були визначені і більш ґрунтовно проаналізовані окремі їх складові, що ми вважаємо за доцільне рекомендувати у практику аграрного виробництва зони Південного Степу. Щодо визначення економічної ефективності технології вирощування гірчиці сарептської ярої в неполивних умовах, нами було встановлено, що найсуттєвіші виробничі витрати представлені агротехнічними операціями, спрямованими на використання мінеральних добрив та пестицидів, що у вартісному вираженні становить 1280,6 грн. на кожен гектар посіву або майже 46% в загальній структурі виробничих витрат. На другому місці за значимістю знаходяться витрати на придбання паливно-мастильних матеріалів та оренду земельних паїв – відповідно 449,5 і 300,0 грн./га або 16,0 та 10,7%. Усього ж загальні витрати на 1 гектар посіву ярої сарептської гірчиці складають 2811,3 грн. Детальний аналіз основних економічних показників вирощування гірчиці сарептської ярої дає змогу зробити висновок, що при отриманні середньої врожайності кондиційного насіння на рівні 13,0 ц/га собівартість 1 ц продукції становить на сьогодні 216,25 грн., витрати (в т.ч. накладні) – 2811,3 грн., вартість отриманої продукції (приймаючи середню ринкову реалізаційну вартість на рівні 4650 грн./т) – 6045,0 грн.

Нижче нами наводяться результати визначення економічної ефективності заходів хімічного захисту культури від різних шкочинних об'єктів, типових для агроценозу гірчиці. У виборі оптимальної стратегії захисту гірчиці від капустяних блішок до уваги також бралися економічні показники ефективності застосування того чи іншого заходу (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна ефективність різних способів хімічного захисту гірчиці від капустяних блішок (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Спосіб хімічного захисту (фактор В)	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
1	2	3	4	5	6	7
Сарептська	Без захисту – контроль	5,2	5350	4680	-670	-12,5
	Протруювання насіння	12,1	5650	10890	5240	92,7
	Вегетаційний обробіток сходів	10,8	5627	9720	4093	72,7
	Вегетаційний обробіток 2-х кратний	11,3	5865	10170	4305	73,4
	Протруювання + вегетаційний обробіток	12,4	5955	11160	5205	87,4
	Протруювання + обробіток 2-х кратний	12,5	6197	11250	5053	81,5
и	Без захисту – контроль	3,2	7377	2880	-4497	-60,9

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
	Протруювання насіння	8,4	7544	7560	16	0,2
	Вегетаційний обробіток сходів	6,6	7653	5940	-1713	-22,4
	Вегетаційний обробіток 2-х кратний	7,4	7894	6660	-1234	-15,6
	Протруювання + вегетаційний обробіток	8,7	7986	7830	-156	-1,9
	Протруювання + обробіток 2-х кратний	8,9	8226	8010	-216	-2,6
Біла	Без захисту – контроль	7,8	5136	7800	2664	51,9
	Протруювання насіння	13,2	5466	13200	7734	141,5
	Вегетаційний обробіток сходів	9,9	5398	9900	4502	83,4
	Вегетаційний обробіток 2-х кратний	10,3	5633	10300	4667	82,9
	Протруювання + вегетаційний обробіток	13,1	5727	13100	7373	128,7
Чорна	Протруювання + обробіток 2-х кратний	13,4	5969	13400	7431	124,5
	Без захисту – контроль	4,7	6337	5640	-697	-10,1
	Протруювання насіння	8,6	6667	10320	3653	54,8
	Вегетаційний обробіток сходів	6,0	6609	7200	591	8,9
	Вегетаційний обробіток 2-х кратний	6,8	6859	8160	1301	19,0
	Протруювання + вегетаційний обробіток	9,0	6942	10800	3858	55,5
	Протруювання + обробіток 2-х кратний	9,0	7193	10800	3607	50,1

За підсумковим показником економічної ефективності найбільш доцільним способом хімічного захисту сходів сарептської ярої, озимої та білої гірчиці від капустяних блішок визнане передпосівне протруєння насіння (рівень рентабельності за даним варіантом склав, відповідно, 92,7%; 0,2%; 141,5; чорної – протруєння в комплексі із однократним вегетаційним обробітком (55,5%).

В таблиці 2 наведені результати економічної ефективності препаратів для проведення передпосівного протруювання насіння.

Таблиця 2

Економічна ефективність препаратів для передпосівного протруєння насіння від капустяних блішок (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Препарат (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
1	2	3	4	5	6	7
Сарептська	Без обробки - контроль	5,2	5356	4680	-676	-12,6
	Гаучо ® , 70% з.п.	11,3	5553	10170	4617	83,1
	Космос ® 250 т.к.с.	12,0	5677	10800	5123	90,2
	Круїзер 350 FS т.к.с.	11,0	5953	9900	3947	66,3
	Матадор ® , 20% т.к.с.	11,2	5459	10080	4621	84,6
	Модесто ® , 48% т.к.с.	11,9	5852	10710	4858	83,0
	Пончо ® , 60% т.к.с.	11,3	5612	10170	4558	81,2
	Хінуфур ® , 40% в.с.	11,3	5557	10170	4613	83,0
Озима	Без обробки - контроль	3,9	7377	3510	-3867	-52,4
	Гаучо ® , 70% з.п.	8,6	7580	7740	160	2,1
	Космос ® 250 т.к.с.	8,9	7695	8010	315	4,1
	Круїзер 350 FS т.к.с.	9,0	7963	8100	137	1,7
	Матадор ® , 20% т.к.с.	8,9	7497	8010	513	6,8
	Модесто ® , 48% т.к.с.	8,8	7872	7920	48	0,6
	Пончо ® , 60% т.к.с.	9,0	7625	8100	475	6,2
	Хінуфур ® , 40% в.с.	9,1	7583	8190	607	8,0

1	2	3	4	5	6	7
Біла	Без обробки - контроль	7,0	5136	7000	1864	36,0
	Гаучо ® , 70% з.п.	12,6	5342	12600	7258	135,7
	Космос ® 250 т.к.с.	12,2	5460	12200	6740	123,4
	Круїзер 350 FS т.к.с.	13,3	5725	13300	7575	132,3
	Матадор ® , 20% т.к.с.	12,4	5252	12400	7148	136,1
	Модесто ® , 48% т.к.с.	13,0	5630	13000	7370	130,9
	Пончо ® , 60% т.к.с.	12,5	5393	12500	7107	131,8
	Хінуфур ® , 40% в.с.	12,7	5318	12700	7382	138,8
Чорна	Без обробки - контроль	5,1	6337	6120	-217	-3,4
	Гаучо ® , 70% з.п.	7,9	6540	9480	2940	44,9
	Космос ® 250 т.к.с.	7,4	6655	8880	2225	33,4
	Круїзер 350 FS т.к.с.	7,7	6910	9240	2330	33,7
	Матадор ® , 20% т.к.с.	7,8	6464	9360	2896	44,8
	Модесто ® , 48% т.к.с.	7,5	6827	9000	2173	31,8
	Пончо ® , 60% т.к.с.	7,7	6605	9240	2635	39,9
	Хінуфур ® , 40% в.с.	8,0	6533	9600	3067	46,9

В середньому за роки проведення досліджень, максимальну економічну ефективність застосування інсектицидних протруйників для захисту сходів сарептської ярої гірчиці від капустяних блішок відмічено за варіантом препарату Космос® (рівень рентабельності склав 90,2%), озимої, білої та чорної – Хінуфур® (8,0, 138,8 і 46,9% відповідно).

Результати економічної оцінки інсектицидних препаратів, що застосовувалися для вегетаційного обробітку сходів культури від імаго капустяних блішок, наведені в табл. 3.

За варіантом сарептської ярої гірчиці максимальним показником рівня рентабельності у досліді характеризувався варіант із застосуванням препарату Протеус®, 11% о.д. (76,3%), озимої гірчиці – Фастак®, 10% к.е. з рівнем рентабельності 7,3%; білої – Протеус®, 11% о.д. (140,6%) і чорної – Зетавіт-Агро®, 10% в.е. (48,1%).

За варіантами сарептської ярої, озимої та чорної гірчиці контрольні ділянки, на яких не застосовувалися заходи із боротьби із шкідником, характеризувалися збитковістю. Біла гірчиця забезпечувала отримання прибутку і на ділянках, де не застосовувався інсектицид (табл. 3).

Таблиця 3

Економічна ефективність препаратів для вегетаційного обробітку гірчиці від капустяних блішок (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Препарат (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
1	2	3	4	5	6	7
Сарептська	Без обробки - контроль	5,2	5356	4680	-676	-12,6
	Антиколорад ® , 5% к.с.	10,6	5473	9540	4067	74,3
	Бі-58 Новий ® , 40% к.е.	11,0	5737	9900	4163	72,6
	Зетавіт-Агро ® , 10% в.е.	10,5	5530	9450	3920	70,1
	Каліпсо ® , 48% к.с.	11,2	5944	10080	4136	69,6
	Люкс ® , 20% з.п.	11,0	5673	9900	4227	74,5
	Протеус ® , 11% о.д.	11,5	5865	10350	4485	76,5
	Фастак ® , 10% к.е.	10,7	5543	9630	4087	73,7

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7
Озима	Без обробки – контроль	4,1	7377	3690	-3687	-50,0
	Антиколорад ® , 5% к.с.	8,6	7523	7740	217	2,9
	Бі-58 Новий ® , 40% к.е.	8,9	7770	8010	240	3,1
	Зетавіт-Агро ® , 10% в.е.	8,9	7561	8010	449	5,9
	Каліпсо ® , 48% к.с.	8,7	7948	7830	-118	-1,5
	Люкс ® , 20% з.п.	8,8	7658	7920	262	3,4
	Протеус ® , 11% о.д.	9,0	7912	8100	188	2,4
	Фастак ® , 10% к.е.	9,0	7546	8100	554	7,3
Біла	Без обробки - контроль	7,4	5136	7400	2264	44,1
	Антиколорад ® , 5% к.с.	10,6	5281	10600	5319	100,7
	Бі-58 Новий ® , 40% к.е.	12,3	5548	12300	6752	121,7
	Зетавіт-Агро ® , 10% в.е.	12,5	5356	12500	7144	133,3
	Каліпсо ® , 48% к.с.	13,2	5761	13200	7439	129,1
	Люкс ® , 20% з.п.	11,7	5430	11700	6270	115,5
	Протеус ® , 11% о.д.	13,6	5652	13600	7948	140,6
	Фастак ® , 10% к.е.	12,0	5321	12000	6679	125,5
Чорна	Без обробки - контроль	3,7	6337	4440	-1897	-29,9
	Антиколорад ® , 5% к.с.	8,0	6497	9600	3103	47,8
	Бі-58 Новий ® , 40% к.е.	7,7	6782	9240	2512	37,0
	Зетавіт-Агро ® , 10% в.е.	8,1	6561	9720	3159	48,1
	Каліпсо ® , 48% к.с.	7,9	6979	9480	2501	35,8
	Люкс ® , 20% з.п.	7,7	6671	9240	2569	38,5
	Протеус ® , 11% о.д.	7,8	6914	9360	2446	35,4
	Фастак ® , 10% к.е.	8,0	6537	9600	3063	46,9

Аналіз економічної ефективності способів хімічного захисту гірчиці від шкідників генеративних органів (бутонів, квіток, плодів і насіння) дозволяє зробити висновок, що найбільш економічно доцільним способом є вегетаційний обробіток рослин в фазу бутонізації (табл. 4).

Таблиця 4

Економічна ефективність різних способів хімічного захисту гірчиці від комплексу шкідників генеративних органів (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Спосіб захисту (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, 144грн./га	Прибуток, 144грн./га	Рентабельність Б, %
1	2	3	4	5	6	7
Сарепт-ська	Без захисту – контроль	8,0	5411	7200	1789	33,1
	Обробіток в фазу бутонізації	11,2	5715	10080	4365	76,4
	Обробіток в фазу цвітіння	9,8	5715	8820	3105	54,3
	Двохкратний обробіток	11,5	6025	10350	4325	71,7
Озима	Без захисту – контроль	6,7	7253	6030	-1223	-16,9
	Обробіток в фазу бутонізації	8,9	7565	8010	445	5,9
	Обробіток в фазу цвітіння	8,0	7565	7200	-365	-4,8
	Двохкратний обробіток	9,2	7872	8280	408	5,2
Біла	Без захисту – контроль	8,4	5148	8400	3252	63,2
	Обробіток в фазу бутонізації	10,2	5474	10200	4726	86,3
	Обробіток в фазу цвітіння	9,5	7474	9500	2026	27,1
	Двохкратний обробіток	10,3	5739	10300	4561	79,5

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7
Чорна	Без захисту – контроль	6,1	6474	7320	846	13,1
	Обробіток в фазу бутонізації	7,4	6792	8880	2088	30,7
	Обробіток в фазу цвітіння	6,9	6792	8280	1488	21,9
	Двохкратний обробіток	7,7	7085	9240	2155	30,4

Рівень рентабельності зазначеного агроприйому, проведеного в агроценозі гірчиці сарептської, за результатами економічного аналізу, склав 76,4%, гірчиці сарептської озимої – 5,9%, гірчиці білої – 86,3% і гірчиці чорної – 30,7%.

Економічна ефективність різних способів захисту гірчиці від бур'янів за роки проведення досліджень мала наступний вигляд (табл. 5).

Таблиця 5

**Економічна ефективність різних способів хімічного захисту гірчиці від бур'янів
(в цінах 2016 р.)**

Вид гірчиці (фактор А)	Спосіб захисту (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
Сарепт- ська	Без захисту – контроль	7,3	5411	6570	1159	21,4
	Ґрунтовий (Бутізан 400 ®)	9,6	6726	8640	1914	28,5
	Страховий (Нарапс ®)	10,7	5966	9630	3664	61,4
	Ґрунтовий + страховий	11,9	7227	10710	3483	48,2
Озима	Без захисту – контроль	4,9	7253	4410	-2843	-39,2
	Ґрунтовий (Бутізан 400 ®)	7,2	8597	6480	2117	-24,6
	Страховий (Нарапс ®)	7,7	7783	6930	-853	-11,0
	Ґрунтовий + страховий	8,3	9090	7470	-1620	-17,8
Біла	Без захисту – контроль	8,2	5148	8200	3052	59,3
	Ґрунтовий (Бутізан 400 ®)	10,4	6434	10400	3966	61,6
	Страховий (Нарапс ®)	11,3	5676	11300	5624	99,1
	Ґрунтовий + страховий	12,9	6987	12900	5913	84,6
Чорна	Без захисту – контроль	5,2	6474	6240	-234	-3,6
	Ґрунтовий (Бутізан 400 ®)	7,0	7779	8400	621	8,0
	Страховий (Нарапс ®)	7,4	6997	8880	1883	26,9
	Ґрунтовий + страховий	8,3	8302	9960	1658	20,0

Максимальним значенням підсумкового показнику економічної ефективності – рівня рентабельності характеризувався варіант застосування страхового гербіциду за всіма видами гірчиці, а саме: сарептська яра – 61,4%, біла – 99,1%, чорна – 26,9%. За варіантом озимої гірчиці даний спосіб захисту від бур'янів характеризувався мінімальною збитковістю (-11,0%).

Зважаючи на низький рівень розповсюдженості листкових форм грибкових і бактеріальних захворювань в агроценозі гірчиці за роки проведення досліджень, заходи із хімічного захисту видів культури характеризувалися мінімальною або відсутньою ефективністю порівняно із контрольними варіантами – прямі виробничі витрати на їх проведення часто не окупувалися вартістю додатково отриманої продукції (табл. 6,7).

Таблиця 6

Економічна ефективність різних способів хімічного захисту гірчиці від хвороб (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Спосіб захисту (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
Сарептська	Без захисту - контроль	12,1	5411	10890	5479	101,3
	Протруювання насіння	12,1	5540	10890	5350	96,6
	Вегетаційний обробіток	12,5	6454	11250	4796	74,3
	Комбінований обробіток	12,8	6582	11520	4938	75,0
Озима	Без захисту - контроль	8,6	7253	7740	488	6,7
	Протруювання насіння	8,9	7326	8010	684	9,3
	Вегетаційний обробіток	8,9	8236	8010	-226	-2,7
	Комбінований обробіток	9,0	8359	8100	-259	-3,1
Біла	Без захисту - контроль	12,8	5148	12800	7652	148,6
	Протруювання насіння	13,3	5262	13300	8038	152,8
	Вегетаційний обробіток	13,8	6152	13800	7648	124,3
	Комбінований обробіток	14,0	6269	14000	7731	123,3
Чорна	Без захисту - контроль	7,5	6474	9000	2526	39,0
	Протруювання насіння	8,0	6565	9600	3035	46,2
	Вегетаційний обробіток	7,9	7412	9480	2068	27,9
	Комбінований обробіток	8,2	7547	9840	2293	30,4

Таблиця 7

Економічна ефективність застосування росторегулюючого фунгіциду Фолікур® в агроценозі гірчиці озимої (в цінах 2016 р.)

Строк внесення	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
Без обробітку – контроль	7,4	7219	6660	-559	-7,7
Восени (фаза 3-5 справжніх листків)	9,0	8100	8100	0	0
Навесні (фаза бутонізації)	7,9	8107	7171	-936	-11,5
Двохкратне внесення	9,3	9032	8370	-662	-7,3

Як свідчать результати економічного аналізу, застосування в системі інтегрованого хімічного захисту озимої гірчиці осіннього обробітку росторегулюючим фунгіцидом Фолікур® дозволяє за рахунок підвищення насінневої продуктивності перевести процес вирощування культури на безбитковий рівень (табл. 8).

Економічна ефективність застосування в агроценозі гірчиці стимуляторів росту рослин (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Препарат (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
Сарептська	Без обробітку – контроль	11,6	5613	10440	4827	86,0
	Обробіток Н ₂ О	11,8	5705	10620	4915	86,2
	Агростимулін ®	11,9	5759	10710	4951	86,0
	Біотрансформатор ®	12,2	5793	10980	5187	89,5
	Сизам ®	12,0	5849	10800	4951	84,6
	Гілея-Старт ®	12,4	5752	11160	5408	94,0
Озима	Без обробітку – контроль	8,4	7386	7560	174	2,4
	Обробіток Н ₂ О	8,3	7490	7470	-20	-0,3
	Агростимулін ®	9,3	7557	8370	813	10,8
	Біотрансформатор ®	9,0	7581	8100	519	6,9
	Сизам ®	8,9	7598	8010	412	5,4
	Гілея-Старт ®	9,9	7563	8910	1347	17,8
Біла	Без обробітку – контроль	10,7	5262	10700	5438	103,3
	Обробіток Н ₂ О	10,9	5384	10900	5516	102,5
	Агростимулін ®	11,4	5446	11400	5954	109,3
	Біотрансформатор ®	11,6	5471	11600	6129	112,0
	Сизам ®	11,0	5498	11000	5502	100,1
	Гілея-Старт ®	12,2	5474	12200	6726	122,9
Чорна	Без обробітку – контроль	7,2	6645	8640	1995	30,0
	Обробіток Н ₂ О	7,3	6760	8760	2000	29,6
	Агростимулін ®	7,8	6849	9360	2511	36,7
	Біотрансформатор ®	8,3	6862	9960	3098	45,1
	Сизам ®	8,1	6877	9720	2843	41,3
	Гілея-Старт ®	8,8	6857	10560	3703	54,0

Як свідчать результати аналізу економічної ефективності застосування в агроценозі гірчиці стимуляторів росту, варіантом, що характеризувався максимальним рівнем рентабельності, є застосування препарату Гілея-Ріпак®: одна гривня виробничих витрат на виробництво насіння сарептської гірчиці окуповувалася 0,94 грн. прибутку, озимої – 0,18 грн., білої – 1,23 грн. і чорної – 0,54 грн. відповідно (табл. 8).

Економічна ефективність окремих складових інтегрованої системи хімічного захисту гірчиці від шкочинних організмів наведена в табл. 9.

За результатами наведеного вище економічного аналізу можна зробити висновок про максимальну ефективність за варіантами всіх видів гірчиці такого способу хімічного захисту як комплексний захист культури від шкочинних організмів – рівень рентабельності вирощування сарептської гірчиці склав 49,1%, білої – 61,4%, чорної – 20,5%, за озимою гірчицею відмічена мінімальна збитковість.

Економічна ефективність хімічного захисту гірчиці від шкочочинних організмів (в цінах 2016 р.)

Вид гірчиці (фактор А)	Спосіб захисту (фактор В)	Урожайність насіння, ц/га	Виробничі витрати разом, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність %
Сарептська	Без захисту - контроль	5,6	5411	5040	-371	-6,7
	Захист від шкідників	9,7	5955	8730	2775	46,6
	Захист від бур'янів	8,2	5974	7380	1406	23,5
	Захист від хвороб	5,5	5564	4950	-614	-11,0
	Комплексний захист	10,8	6520	9720	3200	49,1
Озима	Без захисту - контроль	4,1	7227	3690	-3537	-48,9
	Захист від шкідників	6,2	7786	5580	-2206	-28,3
	Захист від бур'янів	5,3	7743	4770	-2973	-38,4
	Захист від хвороб	4,4	7343	3960	-3653	-49,7
	Комплексний захист	7,0	8333	6300	-2033	-24,4
Біла	Без захисту - контроль	6,3	5148	6300	1152	22,4
	Захист від шкідників	7,5	5627	7500	1873	33,3
	Захист від бур'янів	8,4	5669	8400	2731	48,2
	Захист від хвороб	6,5	5269	6500	1231	23,4
	Комплексний захист	10,1	6259	10100	3841	61,4
Чорна	Без захисту - контроль	3,2	6474	3840	-2634	-40,7
	Захист від шкідників	6,8	6942	8160	1218	17,5
	Захист від бур'янів	6,5	6997	7800	803	11,5
	Захист від хвороб	3,0	6590	3600	-2990	-45,4
	Комплексний захист	7,6	7570	9120	1550	20,5

Таким чином, вирощування гірчиці сарептської ярої забезпечує одержання з кожного гектару її посіву 3233,7 грн. чистого прибутку за середнього рівня рентабельності 115,03%, що ставить її в один ряд із найбільш прибутковими культурами зони Степу. З метою визначення найбільш витратних агротехнічних циклів робіт у запропонованих технологіях вирощування різних видів гірчиць та відшукування можливостей заощадження матеріальних коштів, нами був проведений ряд економічних оцінок основних технологічних заходів та їх групування у технологічні цикли. Так, при вирощуванні гірчиці сарептської ярої максимальна кількість коштів витрачається на забезпечення основної та передпосівної обробки ґрунту. Із загальної суми витрат (1890,5 грн.), які пов'язані безпосередньо із агротехнологією, на зазначені цілі приходить 903,8 грн. або 47,8%. Проведення агрозаходів, які забезпечують сівбу, обходиться у 617,9 грн., що складає 32,7% від загального об'єму агротехнічних витрат. Кожен гектар в блоці операцій із догляду за посівами сарептської ярої гірчиці та збирання врожаю обходиться відповідно у 221,2 та 147,3 грн. або 11,7 та 7,8%. При вирощуванні гірчиці білої загальні витрати були дещо меншими і становили 2730,8 грн. на 1 га посіву, що пояснюється нами зменшенням вартості мінеральних добрив, засобів захисту, транспортних витрат (перевезення меншої кількості врожаю). Відносно структури виробничих витрат в технологічному циклі, то вони є подібними до витрат при вирощуванні ярої сарептської гірчиці. Так, доля витрат на придбання добрив, отрутохімікатів та паливно-мастильних матеріалів є найвищою і сягає відповідно 42,6 та 17,2%. Щодо питомої ваги оплати праці з нарахуваннями та оплати оренди паїв, то вони є практично рівними і становлять близько 11,0%. Не зважаючи на дещо нижчу середню багаторічну врожайність товарного кондиційного насіння гірчиці білої (11,1 ц/га) в порівнянні із врожайністю сарептської ярої гірчиці (13,0 ц/га), а, відповідно, і вищу собівартість – 248,45 грн./ц (у гірчиці

сарептської ярої – 216,2 грн./ц), інші економічні показники є вищими. Так, вартість продукції, одержаної з одиниці площі, вища на 445,0 грн., що пояснюється вищою закупівельною ціною, сформованою на вітчизняному ринку сільгоспсировини на відповідний період року. Зазначена обставина вплинула і на збільшення прибутку з кожного гектару посіву гірчиці білої до 3759,7 грн. або на 525,5 грн. більше, та підвищення рівня рентабельності на 12,6% відносних, котрий досяг 137,7%. В технології вирощування гірчиці білої на цикл робіт, що формують систему основного і передпосівного обробітку ґрунту, припадає 1193,8 грн. або 65,6% на 1 га. Майже 14,5% грошових витрат витрачається на роботи посівного циклу, 12,0% - заходи з догляду за посівами та 7,8% - на цикл агрозаходів, що формують збиральний блок технології вирощування культури. У грошовому виразі зазначені сегменти становлять 763,1, 721,1 та 114,1 грн., тоді як загальні витрати на забезпечення всього технологічного циклу робіт склали 181925,6 грн. Економічна характеристика технології вирощування товарного насіння гірчиці чорної дозволяє зробити висновок про те, що, порівняно із двома попередніми культурами (яра сарептська та біла гірчиця) її вирощування потребує дещо вищих затрат, насамперед на паливно-мастильні матеріали, добрива та пестициди, що пояснюється певними технологічними відмінностями, насамперед – меншою конкурентною здатністю культури по відношенню до бур'янів, шкідників, схильності до обсіпання насіння при достиганні. Відповідно, зросла вартість зазначених елементів в загальній структурі виробничих витрат – вони склали 3426,6 грн./га. В зв'язку з цим, собівартість одиниці продукції гірчиці чорної, за нашими даними, склала 489,51 грн./ц, що є істотно вищим порівняно із відповідними показниками за сарептською ярою (216,25 грн./ц) та білою (248,25 грн./ц). Враховуючи, що вартість продукції гірчиці чорної (518,0 грн./ц) через меншу з-поміж усіх видів гірчиці урожайність кондиційного насіння (7,0 ц/га) поступається іншим, вона забезпечує нижчий прибуток з кожного гектару посіву – 1753,4 грн. і нижчу рентабельність, яка, за нашими даними, складає 51,2%. Для реалізації циклу агротехнічних операцій, що формують систему основного та передпосівного обробітку ґрунту під гірчицю чорну, згідно наших досліджень, необхідно витратити 1401,1 грн./га або 58,4% від загальної суми виробничих витрат за технологією, яка становить 2398,5 грн./га. Майже 648,8 грн./га становлять затрати, пов'язані із циклом робіт із догляду за рослинами гірчиці чорної (27,1%). Агротехнічні операції посівного блоку та такі, що формують збиральний блок операційних технологій, у вартісному виразі складають відповідно 219,6 та 128,9 грн./га відповідно або 9,2 і 5,4%. Проведений нами аналіз економічної ефективності технології вирощування гірчиці сарептської озимої показав, що за абсолютними показниками статті витрат майже не відрізняються від попередніх технологій, за виключенням добрив і пестицидів, вартість яких в 2,1-2,3 рази перевищує вартість аналогічних елементів технології ярих видів гірчиці. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що культура озимого типу розвитку, через більш тривалий вегетаційний період піддається інтенсивнішому впливові шкідочинних організмів (бур'янів, хвороб, шкідників) і вимагає більшої кількості елементів мінерального живлення для сприятливих умов перезимівлі та відновлення весняної вегетації. Загальна сума виробничих витрат за технологією вирощування озимої сарептської гірчиці склала, згідно розрахунків, 5581,0 грн./га. Окремо слід відмітити, що питома вага добрив і отрутохімкатів в запропонованій технології вирощування культури зросла до 63,6%. В цілому ж невисока, порівняно із ярою формою, врожайність кондиційного насіння озимої сизої гірчиці, спричинена низкою еколого-біологічних, агрокліматичних та господарських чинників, в комплексі із вищими виробничими витратами на її вирощування, зумовила наступні економічні показники: собівартість 1 ц продукції – 411,83 грн., вартість отриманої продукції – 4650,0 грн./га, прибуток – 531,7 грн., рівень рентабельності – 12,9%. Більш детальний аналіз економічної ефективності вирощування озимої сизої гірчиці дає можливість зробити висновок, що на проведення всього обсягу агротехнічних робіт за операційною технологією необхідно 3074,9 грн./га посіву. Найбільш фінансово

витратним є цикл агротехнічних операцій з догляду за посівом, для забезпечення якого в повному обсязі необхідно 1437 грн. або майже 47,0% від усього обсягу затрат. Майже 1368,4 грн. витрачається на кожному гектарі при підготовці ґрунту (основний та передпосівний обробіток) – в загальній грошовій сумі це складає на сьогодні 44,5%. Цикл робіт із проведення сівби та комбайнового збирання гірчичного насіння потребує для своєї реалізації коштів в розмірі 136,8 та 147,5 грн./га або 3,9 і 4,8% від загальної суми грошових коштів. Таким чином, порівняльну економічну ефективність виробництва товарного гірчичного насіння різних видів за запропонованими технологіями в умовах степової зони України варто, на нашу думку, представити у вигляді таблиці 10.

Таблиця 10

Порівняльна економічна ефективність технологій вирощування різних видів гірчиці в умовах Південного Степу за запропонованими технологіями

Показники економічної ефективності	Вид гірчиці			
	сарептська яра	сарептська озима	біла	чорна
Урожайність кондиційного насіння, ц/га	13,0	10,0	11,0	7,0
Собівартість 1ц, грн.	216,25	411,83	248,25	489,51
Виробничі затрати разом, грн./га	2811,3	4118,3	2730,8	3426,6
Вартість продукції, грн./га	6045,0	4650,0	6490,0	5180,0
Прибуток, грн./га	3233,7	571,7	3752,2	1753,4
Рентабельність, %	115,0	12,91	137,66	51,07

Висновки. Аналізуючи наведені вище дані, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день за умови застосування адаптивних технологій вирощування в умовах Південного Степу найбільш економічно вигідними є гірчиця біла та гірчиця сарептська яра, спроможні забезпечувати надходження на одну витрачену гривню відповідно 1,38 та 1,15 гривень прибутку. Стосовно недостатнього рівня рентабельності озимої форми сизої гірчиці та чорної гірчиці, які, незважаючи на високу закупівельну ціну гірчичної сировини, спричинені порівняно низькою насінневою продуктивністю і значними виробничими витратами на їх виробництво, вважаємо, що вирішення даної проблеми лежить не стільки в технологічній площині, а повинно бути реалізоване шляхом створення і передачі у виробництво вітчизняних сортозразків, які б характеризувалися високим рівнем адаптивності до екологічних умов зони вирощування: у озимої сарептської гірчиці це, в першу чергу, ступінь зимостійкості, котра, на нашу думку, повинна бути реалізована через створення суто озимих сортів, а не сортових популяцій; у чорної – холодостійкість на початкових етапах онтогенезу, яка б сприяла більш інтенсивному нарощенні вегетативної маси і конкурентоспроможності по відношенню до бур'янів, і генетично закріплена стійкість до обсипання насіння під час його досягання.

Список використаних джерел:

1. Бородычев В.А. Горчица: реалии и перспективы / В.А. Бородычев, С.Б. Адьяев, А.В. Левина // Известия Нижневолжского агроуниверситетского комплекса: наука и высшее профессиональное образование. – 2011. – №1(21). – С. 9–17.
2. Мазур В.О. Гірчиця / В.О. Мазур, П.Б. Проців, С.М. Гамалій, Ю.В. Попович. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2009. – 88 с.
3. Поляков О. Перспективи вирощування гірчиці / О. Поляков, В. Журавель. // Пропозиція. – 2009. – №2. – С. 54–56.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Шановні колеги!

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор» є фаховим науковим виданням. Видається на підставі «Свідоцтва Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації» від 03.09. 2009 року (серія КВ № 15586-4058ПР). Згідно постанови ВАК України від 21.12.2015 р. № 1328, науковий журнал «Бізнес-навігатор» включено до переліку наукових видань України, (див. Бюлетень ВАК України №2(38), 2015р.) в яких можуть опубліковуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук.

Журнал публікує статті теоретико-методологічного, науково-методичного та прикладного характеру з актуальних питань розвитку економічної науки та підприємництва. Статті друкуються російською, українською, англійською, французькою та німецькою мовами.

Основні фахові напрямки: проблеми раціонального використання, охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу і навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку і життєдіяльності людини; розвиток, тенденції та закономірності економічної, інвестиційної, інноваційної, виробничої, логістичної, маркетингової діяльності підприємств, організаційно-правові форми підприємницької діяльності, фактори, ресурси, види, стадії і результати економічної діяльності підприємств, процес та форми управління підприємством (менеджмент).

Надсилаючи до редакції матеріали, просимо виконувати такі правила:

1. Вимоги до текстових матеріалів:

Стаття має відповідати тематичному спрямуванню журналу. Рукописи для публікацій подаються:

а) на диску (Word) або USB накопичувачі. Файл повинен мати розширення *.doc або *.rtf; шрифт - Times New Roman; кегль 12; інтервал 1; ширина полів: зліва - 20 мм, праворуч - 20 мм, зверху, знизу - 20 мм;

б) до диску додається паперовий варіант статті, а також затверджена відповідним чином рецензія доктора економічних наук (якщо серед авторів немає доктора наук) та відомості про авторів на окремому аркуші;

в) якщо у статті багато формул, схем, таблиць тощо, їх треба подати окремим файлом.

Обсяг статті 6-12 сторінок без переносів та нумерації .

2. Структура статті

Редакція науково-виробничого журналу «Бізнес-навігатор» повідомляє, що відповідно до внесення змін до наказу ВАК України від 04.04.2000 № 178 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію» та з метою забезпечення якісно нового рівня повноти і оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства у знаннях, вдосконалення механізму оприлюднення творчого доробку науковців, складені нові вимоги до статей, що направляються до науково-виробничого журналу «Бізнес-навігатор» серії: «Економіка і підприємництво».

Статті необхідно готувати, дотримуючись такої структури подачі матеріалу:

УДК.....(напівжирний шрифт)

Прізвище, ініціали (напівжирний шрифт)

НАЗВА СТАТТІ (НАПІВЖИРНИМ ПРОПИСНИМ ШРИФТОМ)

1. Структура наукової статті повинна обов'язково містити такі необхідні елементи:

- **Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.**
- **Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.**
- **Формулювання завдання дослідження.**
- **Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.**
- **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.**
- На статті обов'язково надають **анотацію (резюме)** українською, російською та англійською мовами з **ключовими словами**.
- **Список використаних джерел.**

3. Організаційні питання

Стаття надсилається з копією документа про оплату за опублікування. Вартість публікації складає 500 гривень за статтю (без відправки збірника). Збірники надсилаються кур'єром за індивідуальною домовленістю з редакцією.

Автор ставить свій підпис на останній сторінці. Цим він стверджує, що всі дати, цитати, фактичні дані звірені, матеріал зчитано, тобто статтю підготовлено до видання.

Статті, оформлені не у відповідності з указаними правилами, редакцією не розглядаються. Рукописні матеріали до розгляду не приймаються. Надіслані матеріали авторів не повертаються.

Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті, а також за згодою авторів вміщувати їх у огляд. Матеріали надсилаються в редакцію журналу. Наша адреса: 73039 м. Херсон, вул. 49 Гвардійської Дивізії, 37-А.

Довідки за телефоном: (0552) 33-53-40.

E-mail: mubip@mubip.org.ua

З повагою,

відповідальний секретар: Імшеницька І.Г.

НАШІ АВТОРИ

1. **Бородіна О.М.** - К.е.н., доцент, проректор з міжнародних зв'язків Міжнародного університету бізнесу і права
2. **Бородін Ю.М.** - аспірант Міжнародного університету бізнесу і права
3. **Бургун І.В.** - доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Міжнародного університету бізнесу і права
4. **Ботвіна Н.О.** - д.е.н., професор, професор кафедри обліку, аналізу і аудиту Одеського національного політехнічного університету, м. Одеса
5. **Білоусов О.М.** - д.е.н., проф. кафедри міжнародних економічних відносин Міжнародного університету бізнесу і права
6. **Бунін А.О.** - аспірант Міжнародного університету бізнесу і права
7. **Головіна Н.А.** - старший викладач кафедри фінанси і кредит, Міжнародний університет бізнесу і права
8. **Дучинська Н.І.** - д.е.н., професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
9. **Дикий О.В.** - д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин та економічної теорії Міжнародного університету бізнесу і права
10. **Жуйков Г.Є.** - д.е.н., професор, перший проректор Міжнародного університету бізнесу і права
11. **Жуйков С.Г.** - к.е.н., депутат Херсонської міської ради
12. **Жуйков О.Г.** - к. с.-г. н, доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
13. **Імшеницька І.Г.** - старший викладач кафедри маркетингу, Міжнародний університет бізнесу і права
14. **Іванова В.М.** - асистент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького
15. **Кузькіна Т.В.** - к.е.н., доцент, Міжнародний університет бізнесу і права
16. **Коломоєць О.В.** - к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, кримінального права та процесу Міжнародного університету бізнесу і права,
17. **Манойленко М.В.** - аспірант Міжнародного університету бізнесу і права

18. **Марченко О.А.** - к.гео.н., доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
19. **Одноріг М.А.** - к.е.н., завідуючий економічного відділення Технологіко-економічний коледжу Білоцерківського національного аграрного університету
20. **Орленко О.В.** - к.е.н., доцент, Міжнародний університет бізнесу і права
21. **Петренко М.П.** - докторант Міжнародного університету бізнесу і права
22. **Правоторов С.Б.** - аспірант Міжнародного університету бізнесу і права
23. **Прохорчук С.В.** - к.е.н., доцент, Міжнародний університет бізнесу і права
24. **Сахацький М.П.** - д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу Одеської державної академії будівництва та архітектури
25. **Сілецька Н.В.** - к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та статистики, Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет»
26. **Соколова Л.В.** - доцент кафедри менеджменту Міжнародного університету бізнесу і права
27. **Сасько С.А.** - старший викладач кафедри менеджменту Міжнародного університету бізнесу і права
28. **Тімофєєв І.К.** - аспірант Міжнародного університету бізнесу і права
29. **Шабага Т.М.** - старший викладач, кафедра маркетингу, Міжнародний університет бізнесу і права
30. **Хрущ В.М.** - асистент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького
31. **Щаслива Г.П.** - к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Міжнародного університету бізнесу і права

БІЗНЕС-НАВІГАТОР
№1(38), 2016. – 151 с.

Науково-виробничий журнал

Головний редактор: Жуйков Г. Є.
Редакційна рада: Білоусова С. В.,
Левківський К. М., Некряч А.І.
Відповідальний за випуск: Імшеницька І.Г.
Технічний редактор: Білоусов О.М.
Верстка: Імшеницька І.Г.
Комп'ютерний набір: Імшеницька І.Г.

Підписано до друку 15.03.2016
Формат 60 x 84.1/8 Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 7,5. Наклад 300 примірників
Редакційно-видавничий центр МУБІП
м. Херсон, вул. 49-ї Гвардійської дивізії, 37-А
тел./факс 33-53-40
E-mail: mubip@mubip.org.ua